

L'Hospitalet a la literatura. La imatge de la ciutat a la creació literària

L'Hospitalet: Més realitat que ficció

**L'Hospitalet a la literatura
La imatge de la ciutat a la creació literària**

Carles Ferrer Sales
Beques L'Hospitalet 2009

Desembre 2010

L'Hospitalet a la literatura. La imatge de la ciutat a la creació literària

Índex

1.- L'Hospitalet a la literatura !?	4
2.- Metodologia	7
3.- Ingredients	9
3.1.- Literatura: realitat dins la ficció	10
3.2.- Ciutat i literatura: ficció dins la realitat	13
3.3.- L'Hospitalet. La recerca d'una identitat	16
3.4.- L'H. La recerca d'una imatge	21
4.- L'Hospitalet a la literatura	24
4.1.- L'Hospitalet literari segons la importància de la cita	27
4.1.1.- L'Hospitalet, escenari principal	30
4.1.2.- L'Hospitalet, paisatge necessari	40
4.1.3.- L'Hospitalet, escenari puntual	49
4.1.4.- L'Hospitalet, escenari real	57
4.1.5.- L'Hospitalet, cites aïllades	63
4.2.- L'Hospitalet literari en l'espai: els barris	74
4.2.1.- L'Hospitalet com a ciutat	74
4.2.2.- L'Hospitalet. Barri Centre	76
4.2.3.- Bellvitge	77
4.2.4.- La Torrassa	78
4.2.5.- Collblanc	80
4.2.6.- Santa Eulàlia, Pubilla Casas, La Florida, Sant Josep, Gornal	80
4.3.- L'Hospitalet literari en el temps, en els autors i en els gèneres	81
4.3.1.- El temps del llibre	81
4.3.2.- El temps de l'acció	81
4.3.3.- Els autors	82
4.3.4.- Els gèneres	82
5.- Deu petites conclusions	84
6.- Un centenar de cites	86
6.1.- Referències bibliogràfiques	86
6.2.- Relació de llibres (ordre cronològic)	89
7.- Bibliografia	92

1.- L'Hospitalet a la literatura !?

El primer pensament que vaig tenir al llegir el tema proposat pels convocants de les *Beques de L'Hospitalet 2009* va ser d'incrèdilitat. *L'Hospitalet a la literatura!?*. Aquesta impressió inicial ha estat compartida després amb molta altra gent, convençuda que la ciutat de l'Hospitalet no es veuria prou reflectida en la creació literària com per projectar una imatge.

En aquest sentit, i després d'un meticolós treball de seguiment i ordenació de la literatura barcelonina, el geògraf Carles Carreras abonava aquesta mateixa idea a l'afirmar que *la perifèria metropolitana encara resta més suburbanitzada literàriament del que ho està en la realitat social i funcional de la ciutat*. I afegia: *No s'ha d'estranyar la manca de literatura sobre els municipis més properament obrers... No ha d'estranyar després d'haver vist el menysteniment literari de molts barris socialment similars de dins del territori actual de Barcelona*.¹

Semblava, doncs, que aquella primera impressió quedava confirmada amb estudis més elaborats: L'Hospitalet, així com altres poblacions semblants, no tenia presència literària. Tot i així, sense cap esforç, em van venir al cap tres noms d'escriptors amb 'històries que passen a l'Hospitalet': un novel·lista, un contista i un dibuixant de tebeos. I tres obres seves: *Un ayuntamiento llamado Ellos* ² d'en Paco Candel, novel·la que recull l'experiència de l'autor com a regidor de Cultura de la ciutat als primers anys 80; *Pols de terrat* ³, un recull de contes d'en Joan Casas que retrata, sense anomenar-lo en cap moment, el paisatge urbanorural de l'Hospitalet als anys 60 i, finalment, els tebeos -ara 'novel·les gràfiques'- d'en Jaime Martín, especialment *Sangre de barrio* ⁴, en el què l'Hospitalet és l'escenari de la supervivència d'un adolescent en un medi hostil.

L'Hospitalet a la literatura!. Si hi ha dues coses de les quals no m'he separat gaire al llarg dels anys, aquestes són l'Hospitalet i els llibres. Hi ha aficions que van i venen, també les devocions les he viscut amb diferents intensitats i, fins i tot les conviccions es deixen a vegades sorprendre per la tossuda realitat. L'Hospitalet i els llibres han estat sempre presents a la meua vida, tant presents que als anys 90 vaig fer realitat un somni: ajuntar totes dues en forma de llibreria, Perutxo Llibres.

Literatura a l'Hospitalet. Des de la inauguració de la llibreria l'any 92, un dels objectius va ser acostar el més possible al Centre de la ciutat aquells llibres que, malauradament, sovint s'havien d'anar a buscar fora, principalment a Barcelona. Un altre objectiu va ser acostar també els autors dels llibres als lectors. Modestament, pensàvem que una llibreria pròpia a la ciutat, a més de la nostra il·lusió personal, era una iniciativa bona i, tal vegada, enriquidora per la ciutat.

¹ Carles Carreras. *La Barcelona literària*. Barcelona: Proa, 2003

² Francisco Candel. *Un ayuntamiento llamado Ellos*. Barcelona: Ediciones B, 1994

³ Joan Casas. *Pols de terrat*. Barcelona: Selecta, 1980

⁴ Jaime Martín. *Sangre de Barrio*. Barcelona: La Cúpula, 1989

El canvi professional, de llibreter a bibliotecari, que vaig fer l'any 2000 coincidint amb la inauguració de la Biblioteca Tecla Sala em va permetre mantenir intacte el contacte amb els llibres, la ciutat i la seva producció editorial. Des de la Biblioteca Central de la ciutat vaig tenir la sort de poder engegar un projecte que pretenia recollir i visualitzar els llibres publicats els darrers anys per la gent de l'Hospitalet. *Ciutat singular. Llibres plurals*⁵ va ser el títol del primer recull. *Ciutat plural. Llibres singulars*⁶ és el títol dels següents. La col·laboració de la llibreria Perutxo i l'empenta del Centre d'Estudis de l'Hospitalet van ser imprescindibles per engegar aquesta publicació que encara és viva, així com el lideratge de la Biblioteca Tecla Sala en l'organització de la trobada d'autors locals. Ciutat, llibres, bona imatge i treball en equip.

Totes aquestes experiències 'hospitaleliteràries' van fer que em mirés amb sorpresa (L'Hospitalet a la literatura?) i amb emoció (L'Hospitalet a la literatura!) un dels temes de la convocatòria de les Beques d'estudi 2009: *L'Hospitalet a la literatura. La imatge de la ciutat a la creació literària*. La literatura no acostuma a estar present en aquest tipus d'investigacions que sovint tenen un caràcter més històric, sociològic o antropològic. A la *Bibliografia sobre l'Hospitalet*⁷, amb 1022 referències bibliogràfiques, hi ha un apartat cultural amb 39 referències sobre música, art o teatre però cap estudi literari sobre la ciutat.

Així doncs, el tema d'estudi plantejat era, sens dubte, una proposta innovadora: la recerca de 'L'Hospitalet' als llibres, als llibres que són creació literària, vet aquí el repte! Personalment la idea de fer una immersió en un medi tan natural per mi com és el literari a la recerca d'imatges de la meua ciutat em resultava tremendament atractiva. Fruit d'aquesta immersió he trobat les imatges de la ciutat esperades en les obres d'en Candel, Casas i Martin; la mirada més atenta d'investigador però, m'ha proporcionat visions noves i sensacions diferents, no es llegeix igual un llibre quan saps que l'has de compartir.

L'Hospitalet ha estat un poble que va esdevenir ciutat de manera molt agressiva, tant per l'entorn com pèr la població. No va tenir un creixement natural, com a ciutat va néixer trencada i va créixer fragmentada i desmesuradament al llarg del segle XX. Els fragments d'aquesta trencadissa –barris com Bellvitge o La Torrassa- han tingut més protagonisme literari que el conjunt de la ciutat.

Des de començament del segle XX fins als anys 70, L'Hospitalet es va transformar profundament i els seus habitants van haver de canviar les feines del camp pel treball a les fàbriques, per acabar, al llarg dels anys 80, a engrandir les llistes d'atur⁸. Els darrers vint-i-cinc anys la ciutat ha protagonitzat continues i importants transformacions urbanístiques, demogràfiques i sociològiques al temps que es mantenien esforços col·lectius per recuperar una identitat perduda al llarg del segle XX.

⁵ *Ciutat singular. Llibres plurals. Autors i autores de l'Hospitalet 2001-2002*. L'Hospitalet: Centre d'Estudis de l'Hospitalet i Perutxo Llibres, 2003

⁶ *Ciutat plural. Llibres singulars. Autors i autores de l'Hospitalet 2003-04 / 2005-06 / 2007-08*. L'Hospitalet: Ajuntament de L'Hospitalet, 2005 / 2007 / 2009

⁷ *Bibliografia sobre l'Hospitalet*. L'Hospitalet, Centre d'Estudis de l'Hospitalet, 1992

⁸ Això ho trobem perfectament explicat a Joan Casas. *De pàgesos a aturats. Notes sobre la història de les transformacions urbanes a l'Hospitalet de Llobregat*. Ajuntament de L'Hospitalet, 1985

L'Hospitalet a la literatura. La imatge de la ciutat a la creació literària

És evident que la literatura no ha deixat tanta constància de totes aquestes transformacions de la ciutat de l'Hospitalet com en el cas de Barcelona, ni que hagi creat un imaginari literari de la ciutat. Justament per aquest motiu –la falta d'estudis sobre la relació de la nostra ciutat amb la literatura –, aquest treball ha de ser una primera pedra que relacioni ciutat-literatura-hospitalet-imatge, ha de recollir els fragments de la ciutat que hi ha a les diferents variants de creació literària (novel·la, conte, novel·la gràfica, poesia, cançons o guions) i ha de comprovar la imatge que mostren.

L'objectiu d'aquest treball és mostrar les petjades literàries d'una ciutat que ha passat els darrers 30 anys de la seva història treballant per adquirir una identitat, primer, i per oferir una nova imatge, després. El que trobarem són fragments dispersos i diversos que mostren mirades i realitats diferents. Són les mirades de creadors molt propers -com Candel, Casas o Martín- i també de creadors més distants com ara Ignasi Agustí, Manuel de Pedrolo, Manolo Vázquez Montalbán, Montserrat Roig, Eduardo Mendoza o Maria Aurèlia Campmany, entre d'altres. Aquest estudi tracta sobre quina és la imatge de l'Hospitalet que transmeten tots plegats.

2.- Metodologia

A diferència de ciutats que podem anomenar *literàries*, l'Hospitalet no té –com hem assenyalat anteriorment- cap estudi documentat, ni cap 'corpus literari' en marxa, ni tan sols cap article de conjunt que relacioni la presència de la ciutat i el seu protagonisme a la literatura. En aquest sentit, la creació i manteniment d'aquest 'corpus literari', del qual aquest treball ve a ser una primera pedra, seria bona eina i una nova forma d'aproximar-se al coneixement de la ciutat.

El primer pas, per tant, per tal de saber l'abast de l'estudi ha estat localitzar el major nombre possible de cites literàries de la ciutat de l'Hospitalet. Per aconseguir aquest objectiu, he portat a terme tot un seguit d'accions que podem dividir en tres fases:

- la cerca dels llibres coneguts
- la recerca de nous llibres
- l'organització de les cites.

A l'inici del treball tenia el convenciment que la presència de l'Hospitalet dins la creació literària havia de ser limitada: unes poques obres d'autors vinculats a la ciutat - majoritàriament narrativa -, un apartat important de lírica local i algun document més relacionat amb la música de cantautor i també amb el cinema. La primera fase doncs, es va centrar a recuperar, de forma poc sistemàtica, un petit llistat de títols i comprovar en ells la presència de la ciutat. Aquest primer llistat es va anar incrementant amb diverses aportacions d'amics lectors que, en saber el tema de l'estudi, compartien amb mi la seva memòria lectora.

La recerca entre les prestatgeries de la memòria s'havia de completar amb una cerca més sistemàtica i metòdica. Aquesta va ser, per tant, la segona fase: buidar catàlegs, treballar amb cercadors i mirar bibliografies per tal d'ampliar el radi d'acció. Un cop localitzats els llibres susceptibles de ser objecte de l'estudi, calia *llegir-los*, ni que fos amb una aproximació ràpida i directa a tots i cada un d'ells per comprovar si, efectivament, la ciutat de l'Hospitalet apareixia d'alguna manera.

Finalment, la darrera fase, abans de treure conclusions i començar a redactar, ha estat l'organització de les cites recollides, tenint en compte les diferències en quant a llargada, importància dins l'obra o rellevància per la ciutat. Calia posar ordre i criteri a tot el material. El resum dels passos que he seguit i les decisions preses són aquestes:

- **Sobre la recerca.** Comprovar la presència de la ciutat en els autors 'hospitalencs' ja coneguts i que apareixien citats al projecte d'aquest treball: Francesc Candel, Joan Casas i Jaime Martín. Buidar les publicacions *Ciutat singular*, *Llibres plurals* i *Ciutat plural*. *Llibres singulars* que recullen la producció editorial d'autors hospitalencs o vinculats fortament amb l'Hospitalet entre els anys 2001 i 2008. Cercar a través de 'Google Books' llibres amb referències a la ciutat amb cerques sobre els noms de "Hospitalet", "Bellvitge", "Torrassa", "Collblanc" i "Pubilla Casas". Cercar a la base de dades "Babel'h"

documents amb els descriptors "l'Hospitalet" i "literatura", i "l'Hospitalet" i "imatge". Contactar directament amb alguns autors per confirmar o descartar la presència de la ciutat a les seves obres.

- **Sobre el criteri per fer la tria dels llibres.** Un cop localitzats els lots de llibres amb cites sobre l'Hospitalet, la principal dificultat ha estat decidir quins eren inclosos al corpus de cites i quins no, quins són literatura i quins no, distingir entre llibres de ficció i llibres de no ficció. El treball planteja la imatge de la ciutat a la creació literària, això inclouria els gèneres literaris clàssics: narrativa – sobretot-, poesia i teatre, i descartaria, a priori, els llibres d'història, els reportatges periodístics, les biografies o les correspondències. Ara bé, les fronteres entre gèneres s'han anat desdibuixant amb el temps – per posar un exemple, la majoria de llibres d'en Candel són de difícil adscripció – i, a més, hi ha llibres que malgrat ser, suposadament, més tècnics que literaris contenen aportacions personals i visions de la ciutat que encaixen perfectament amb l'objectiu d'aquest estudi que no és altre que valorar la imatge que diferents escriptors han recollit i projectat de l'Hospitalet. Per tant, malgrat que hi ha majoria de llibres de ficció, també he recollit i inclòs cites provinents d'altres tipus de llibres però amb un valor literari o una visió personal que calia recollir.
- **Sobre el valor de les cites trobades.** Un cop feta la selecció de cites, el pas següent ha estat valorar la importància de cadascuna de les cites recollides, tenint en compte la dimensió de la cita, la seva incidència en el conjunt de l'obra, i, sobretot, la capacitat de projectar una imatge de la ciutat. Segons aquest criteri hi ha un primer anàlisi de l'Hospitalet literari diferenciant cites segons el grau de protagonisme de la ciutat. Aquest protagonisme és divers i va de la simple foto fixa d'una part de la ciutat a ser l'escenari on transcorren la majoria d'històries d'una novel·la.
- **Sobre l'organització del material.** A més del valor que se li ha atorgat a cada cita i que ens permet parlar d'un 'l'Hospitalet literari per cites', el conjunt de referències bibliogràfiques s'ha organitzat també per barris i per èpoques, a més d'unes petites referències per autors i per gèneres. De cadascuna d'aquestes divisions se n'han pogut treure conclusions interessants.
- **Sobre possibles continuacions d'aquest estudi.** Han quedat portes obertes i camins inexplorats: la poesia i les cançons, de les quals només tenim petites mostres, el paper de les pel·lícules i les sèries televisives, però tal com he assenyalat al començament d'aquest apartat, una bona conseqüència d'aquest estudi seria la creació i el manteniment d'un corpus literari penjat a la xarxa i aprofitar la tecnologia per reproduir i facilitar l'accés a les cites, així com fer propostes de rutes urbanes a partir de les cites literàries.

3.- Ingredients

L'estudi sobre *L'Hospitalet a la literatura. La imatge de la ciutat a la creació literària* posa en relació aquests quatre elements: literatura, ciutat, l'Hospitalet, imatge.

- **La literatura** com a conjunt d'obres literàries
- **La ciutat** com a escenari d'aquestes obres
- La ciutat de **l'Hospitalet**
- El concepte '**imatge**'

La literatura, com a conjunt d'obres literàries, és un art creatiu que té l'objectiu principal d'entretenir però, també ha estat al llarg dels anys una de les millors maneres de representar la realitat. Per aconseguir el seu objectiu la literatura fa servir les seves armes: la ficció, la invenció i la mentida, tot allò que ajudi a mostrar –o a crear– una realitat creïble.

La ciutat és, segons l'escriptor colombià Guido Tamayo, *l'espai natural de la imaginació narrativa dels darrers segles*⁹. El nostre Manolo Vázquez Montalbán acota una mica més els temps, en referència a la nostra realitat literària més propera: *cinquanta anys de novel·la urbana ens contemplen*¹⁰. Sobre aquesta relació entre literatura i ciutat, l'escriptor Ignasi Riera diu: *la literatura afegeix valor al paisatge*¹¹.

En aquest cas, el paisatge que ens interessa observar atentament és la ciutat de **l'Hospitalet**, una ciutat que, a l'hora de fer-se visible, *encara pateix una estigmatització injusta*, en paraules de l'historiador Carles Santacana¹². La ciutat ha evolucionat els últims anys cap a l'afirmació d'una identitat renovada i arrelada però encara avui en dia busca camins per projectar una imatge més clara i més nítida de la seva personalitat.

Han passat molts anys des que l'any 1932 el jove periodista Carles Sentís va fer servir tècniques sensacionalistes per mostrar una imatge del barri de La Torrassa de l'Hospitalet que va perdurar durant molt de temps. La frase del llibre: *com Nova York està compost de gratacels, la Torrassa ho està de "callejones"*¹³, exagerada i gràfica alhora, posa sobre la taula el condiment més buscat el darrer segle: **la imatge**, la necessitat de tenir-ne i l'ofici de crear-ne; els escriptors, conscients o no, són part d'aquest ofici.

Les ciutats, com les persones, són víctimes sovint d'aquest condiment de la imatge; a vegades perquè sense buscar-ho en tenen una, d'imatge, que no els agrada i, a vegades, perquè en busquen una i no la troben. L'Hospitalet s'ha trobat al llarg de la seva història en totes dues circumstàncies.

⁹ TAMAYO, Guido L. Prólogo al texto Cuentos urbanos. Colección El Pozo y el Péndulo, Bogotá: Panamericana

¹⁰ VÁZQUEZ MONTALBÁN, Manuel, *Un imaginario literario* al diari EL PAÍS, 15 de març de 2002

¹¹ RIERA, Ignasi. *Off Barcelona*. Barcelona: Barcanova, 1993. Pàg. 17

¹² *Ciutat singular. Llibres plurals*. L'Hospitalet, 2003. Pàg. 10

¹³ SENTÍS, Carles. *Viatge en Transmiserià*. Barcelona: La Campana, 1994. Pàg 67

3.1.- Literatura: realitat dins la ficció

Realitat dins la ficció o veritat dins la mentida. Erich Auerbach va escriure entre 1942 i 1945 el llibre ***Mimesis: la representación de la realidad en la literatura occidental***, obra capital de la crítica literària moderna. Segons Auerbach és possible aconseguir una representació mimètica de la realitat a partir de la literatura. *Mimesis*, publicat l'any 1946, i que significa 'imitació' en grec, estudia un seguit d'obres cabdals de la literatura occidental que han posat a prova la capacitat humana de representar la realitat i d'aconseguir obres cada cop més acabades pel que fa a la imitació de la realitat.

L'escriptora Ma Aurèlia Capmany al text, anomenat ***Un atemptat al rigor de la història***, que va escriure a tall de pròleg de la novel·la *Un lloc entre els morts* (1958) - en la què apareix l'Hospitalet com a escenari- diu:

Tota novel·la és un atemptat contra el suposat rigor de la història. (...) D'exemples d'íntromissió de personatges imaginaris en el teixit suposadament rigorós i autènticament autèntic de la Història en trobaríem a dojo. ... L'encís de la novel·la és precisament això que sabem que és una ficció; l'encís de la novel·la és que ens permet creure en una translació de la realitat ¹⁴

Com si fos una conversa entre llibres, a ***La verdad de las mentiras*** (1990) de Mario Vargas Llosa podem llegir:

En efecto, las novelas mienten –no pueden hacer otra cosa- pero esa es sólo una parte de la historia. La otra es que, mintiendo expresan una curiosa verdad, que solo puede expresarse encubierta, disfrazada de lo que no es... ¿Significa eso que la novela es sinónimo de irrealidad?... Nada de eso. Conviene pisar con cuidado, pues este camino –el de la verdad y la mentira en el mundo de la ficción- está sembrado de trampas. (...)

*No es la anécdota lo que decide la verdad o la mentira de una ficción. Sino que ella sea escrita, no vivida, que este hecha de palabras y no de experiencias concretas. Al ser contados los hechos sufren una profunda modificación.*¹⁵

Vargas Llosa, que ha tingut el mèrit de sintetitzar en el títol del seu llibre l'ambigüitat en què es mou la literatura quan parlem de realitat i ficció, de veritat i de mentida, va una mica més lluny pel que fa a la representació de la realitat. *La literatura cuenta la historia que la historia que escriben los historiadores no sabe ni puede contar.*

Aconseguiria un reportatge periodístic fer-nos viure l'experiència de Paco Candel com a regidor de cultura a l'ajuntament de l'Hospitalet com ho fa la novel·la *Un ayuntamiento llamado Ellos?* Sens dubte no. La

¹⁴ Al pròleg de la quarta edició de *Un lloc entre els morts*. Barcelona: Laia, 1979. Pàg. 10

¹⁵ VARGAS Llosa, Mario. *La verdad de las mentiras*. Barcelona: Seix Barral, 1990. Pàg 6

imatge de l'Hospitalet que ens ofereix la novel·la o la descripció d'algun dirigent veïnal la viuríem igual en algun llibre d'història? Rotundament no. És real tot el que se'ns explica? La veritat de la novel·la no depèn d'això sinó de la seva capacitat de persuasió, de la força comunicativa de –precisament– la seva fantasia. La novel·la dirà la veritat si fa viure al lector la il·lusió.

A l'edició de Nuria Plaza de la novel·la *La verdad sobre el caso Savolta* d'Eduardo Mendoza hi ha un apartat de la introducció anomenat **El juego de la realidad** on diu *la materia histórica se ha seleccionado y manipulado conscientemente puesto que el interés del autor no es escribir historia, sino crear un trasfondo histórico como realidad ficticia viva, animada, que, a su vez, permita el juego y la transposición de los límites entre lo real y lo ficticio, lo histórico y lo literario.*¹⁶

El propi Candel va tenir greus problemes amb seus veïns després de la publicació de la novel·la *Donde la ciudad pierde su nombre* a causa de la confusió entre la ficció i la realitat, tant per part de l'autor com dels protagonistes. La ficció, el reportatge periodístic i el llibre d'història s'acosten a la realitat de manera diferent. *La novela se rebela y transgrede la vida, aquellos géneros no pueden dejar de ser sus siervos.*¹⁷

Tot i això, avui en dia, hi ha confusió de gèneres. Reportatges que semblen ficció i ficcions disfressades de reportatges. En aquest calaix de sastre buscarem la imatge de l'Hospitalet, en novel·les que diuen la veritat –naturalment–, en dietaris que han triat un bocí de realitat, en memòries fetes de memòria. De fet, *les cosas no són com les veiem sinó com les recordem*¹⁸ i, pels lectors, quan l'escriptor fa bé el seu ofici, les coses *són* tal i com les llegim.

En un recent article de l'escriptora Imma Monsó, **Historias e historia**, se'ns parla de la impressió que li ha provocat la pel·lícula *El hundimiento, relato claustrofóbico de los últimos días de Hitler en el bunker de la cancillería*, i ho compara amb els dos llibres que, d'alguna manera, expliquen els mateixos dies. Diu Monsó: *aunque la película es magnífica, en mi opinión no logra transmitir del todo la riqueza que rezuman ambos libros. Y ese impacto es debido a que ninguno de ellos está escrito desde el punto de vista del historiador. (...) Y eso es lo interesante, porque casi siempre, el llamado ensayo histórico pierde la potencia y la frescura del relato literario por intentar alejarse demasiado de lo íntimo e intentar trascender los sentimientos. Con su empeño en contar la verdad de los hechos alejándose de las percepciones psicológicas individuales pierde, paradójicamente, verosimilitud. Y es ahí precisamente donde radica la grandeza de la literatura frente a la historia.*¹⁹

El periodista i biògraf d'en Paco Candel, Genís Sinca comenta: *Alguns li dirien a vostè que la literatura no serveix per a res. I en Vázquez Montalbán respon: I és veritat. No serveix absolutament per a res. Però al final és el que queda... També és cert que una ciutat no existeix del tot fins que algú la sap plasmar en*

¹⁶ Introducció de Núria Plaza a l'edició de l'editorial Crítica, 2005

¹⁷ VARGAS LLOSA. Pàg. 10

¹⁸ VARGAS LLOSA. Pàg. 13. Reprodueix un pensament de Valle-Inclán.

¹⁹ *La Vanguardia*, 24 d'abril de 2010

*paper, representar-la d'alguna manera, en l'aspecte que sigui. Fins i tot quan no es vol que aquesta ciutat emergeixi*²⁰. Al final, només queden els llibres, sentència més endavant.

Aquesta és la nostra sort: que quedin els llibres i que facin emergir les diferents realitats, visibles o amagades, presents o passades. La literatura és un art que serveix per dialogar amb el món i també per entendre la realitat. Amb motiu del Premio Nacional de Narrativa atorgat el mes d'octubre de 2010 a Javier Cercas pel llibre *Anatomía de un instante*, el crític Jordi Soler va escriure l'article *La novela es la mejor forma*, en el què diu:

*"Anatomía de un instante" es la demostración de que la novela es la mejor forma de contar, de contar incluso la historia porque la ordena, la proyecta, la jerarquiza, la pone en perspectiva con una libertad que los textos de historia a secas, dicho sea esto con todo respeto, no suelen tener.*²¹

Tots ells, crítics i escriptors, des de Auerbach a Vargas Llosa, passant per Candel, Capmany o Monsó, coincideixen en aquest potencial dels textos literaris. Aquesta matèria tan singular, la literària, és l'objecte de l'estudi.

²⁰ SINCA, Genís. *La providència es diu Paco*. Pàg. 389

²¹ SOLER, Jordi a EL País. 9 d'octubre de 2010.

3.2.- Ciutat i literatura: ficció dins la realitat

Literatura i ciutat ha estat un tema clàssic de la crítica literària. Ho afirma el crític literari, i especialista en el tema, Julià Guillamon al llibre *La ciutat interrompuda*. Aquest assaig explica, a partir de textos literaris, la transformació de Barcelona de la contracultura dels anys 70 a la ciutat post olímpica. Diu Guillamon a la introducció del llibre: *Només disposem d'imatges disperses i impressions fragmentàries, insuficients per acostar-nos a la complexitat de la metròpolis contemporània. Aquests fragments són l'objecte d'aquest estudi*²². El paràgraf citat és perfectament aplicable a la nostra ciutat d'estudi, l'Hospitalet.

L'Hospitalet literari presenta, encara més que Barcelona, imatges disperses i impressions fragmentàries, imatges i impressions no quantificades, ja hem fet referència a la manca fins ara d'un 'corpus literari' de la ciutat. Aquest treball sobre *L'Hospitalet a la literatura* ha de servir per recollir les imatges disperses i els fragments de l'Hospitalet que pugui haver escampats pel món literari i comprovar si, en conjunt, permeten elaborar un discurs que els expliqui i que faci visible la ciutat.

Al pròleg del llibre *Cuentos urbanos*, Guido Tamayo parla del vincle entre la ciutat i la literatura:

*La ciutat és, en ella mateixa, un tema literari. A més, esdevé l'escenari on transcorren milers i milers d'històries d'homes i de dones. La ciutat és i ha estat la matèria primera dels somnis i dels malsons de l'ésser humà, el paisatge en el qual s'han format sentimentalment i intel·lectualment moltes generacions de narradors de tot el món. Aquesta condició d'escenari ambulant i permanent fa que la ciutat sigui gairebé un imperatiu temàtic o, millor, l'espai natural de la imaginació narrativa dels darrers segles.*²³

La ciutat, doncs, és l'escenari, és el paisatge i, sobretot, és aquest espai natural de la imaginació narrativa, una imaginació que ha estat capaç de generar una especial complicitat amb ciutats que han esdevingut literàries en l'imaginari col·lectiu. L'escriptora Lúcia Ramis escriu en la seva aportació al llibre *Odio Barcelona*:

*Barcelona es una ciudad literaria. De los barrios canallas de Vázquez Montalbán a los secretos de postguerra desvelados por Marsé, también Mendoza, Quim Monzó o Montserrat Roig han trazado un itinerario alternativo a los paisajes de Narcís Oller o Josep Maria de Sagarra. Pero sobre todo, han descubierto un mapa que luego han reutilizado con un éxito inusitado autores como Ildefonso Falcones y su Catedral del mar, o Carlos Ruiz Zafón y La sombra del viento. El tesoro oculto de ese mapa es la propia ciudad. O mejor dicho: su propio nombre.*²⁴

El nom de la ciutat de Barcelona projecta la seva ombra sobre tot el que l'envolta i, al mateix temps, serveix també de punt de referència. En aquest context l'escriptor Manuel Vázquez Montalbán afirmava:

²² GUILLAMON, J. Julià. *La ciutat interrompuda*. Barcelona: La Magrana, 2001

²³ TAMAYO S., Guido L. Prólogo al texto *Cuentos urbanos*. Colección El Pozo y el Péndulo, Bogotá: Panamericana

²⁴ *Odio Barcelona*. Pàg. 55

*Moltes vegades he dit que hi ha ciutats que són literàries i altres que no. No sé de què depèn, però Barcelona al segle XIX es va tornar literària de cop, i això ha estat un avantatge per a grans esforços com Candel; perquè és una ciutat capaç de ser imaginada, de generar un imaginari. La ciutat està predisposada. Es deixa fer. (...) La ciutat ha trobat en la literatura la manera de manifestar les seves moltes maneres de ser, la multiplicitat dels seus problemes*²⁵

En relació a això, Carles Carreras fa dues observacions molt interessants, opina que *davant la manca de literatura sobre els municipis obrers propers a Barcelona... s'esperaria un nou Paco Candel que mostrés els problemes i els sentiments d'aquests altres barcelonins, els metropolitans*. Segueix: *seria l'hora de reconèixer el dret de pertinença d'aquests metropolitans a l'imaginari col·lectiu de Barcelona*.²⁶

L'Hospitalet creix literàriament de la mà de Barcelona, tal com ho ha fet urbanísticament però acaba ocupant un espai propi, fruit de la seva pròpia realitat i complexitat. El mateix Carreras apunta poques excepcions a aquesta *manca de literatura sobre els municipis obrers propers a Barcelona* però una és l'Hospitalet, concretament Bellvitge.

*El polígon de Bellvitge n'és una altra gran i remarcable excepció, malgrat la seva imatge suburbial de barri de treballadors de la SEAT, amagat, però a la vista de tothom, rere l'autopista a l'aeroport i a Castelldefels i la residència sanitària, i malgrat l'anatema esmentat de Robert Hughes*²⁷. *El polígon de Bellvitge apareix sorprenentment descrit com uns suggeridors mars del sud a la novel·la homònima... Justament aquesta imatge, potser xocant, d'un polígon dejectat o ignorat per la majoria com a lloc d'escapada sexual d'un empresari barceloní, mostra les immenses possibilitats que la resta de ciutats i poblacions de l'àrea metropolitana de Barcelona podien haver tingut.*

Ara sabem que no només Bellvitge ha estat objecte literari i no només Vázquez Montalbán hi ha trobat interès en els escenaris hospitalencs. L'Hospitalet vell, els barris de Collblanc i de La Torrassa, Santa Eulàlia o Pubilla Casas també han estat escenaris literaris més o menys reeixits.

Per acabar d'entendre el menysteniment literari de molts barris obrers de la ciutat de Barcelona, Carreras comenta que *no deuen tenir autors d'èxit que hi hagin nascut o viscut o que simplement coneguin o, si més no, que hi vulguin escriure*.²⁸ En aquest sentit, la ciutat de l'Hospitalet, sense tenir aquesta nòmina pròpia d'autors d'èxit ha trobat qui la retrati des de diferents punts de vista i, també, amb qualitat literària. Els contes d'en Joan Casas, per exemple, situats a l'Hospitalet dels 50, són un testimoni únic i clau, com ho va ser també la mirada literàriament nova d'en Paco Candel sobre el sud del 'barcelonès'

²⁵ SINCA. *La providència es diu Paco*. Pàg. 390 i 382

²⁶ CARRERAS. Pàg. 179-180

²⁷ Robert Hughes al seu llibre *Barcelona* parla de com la Barcelona moderna de final del franquisme va absorbir més de vint poblacions veïnes i va crear un cinturó industrial que arribava al riu Llobregat. I com el creixement de l'extrarradi industrial va portar la construcció d'enormes blocs d'habitatges com a ruscs, *los cuales llevan nombres que el turista rara vez oye: Torrente Gornal, La Torrassa, Bellvitge, La Guineutea, Verneda, El Singuerlin*.

²⁸ CARRERAS, pàg.179

L'Hospitalet a la literatura. La imatge de la ciutat a la creació literària

[Diu Montalbán] ,... s'hauria de tornar a llegir el Candel novel·lista per sorprendre's davant l'esplèndid jaciment literari que la seva mirada troba en aquesta Barcelona... que perdia el seu nom. Es tracta d'un gran retrat del creixement salvatge, urbà, per absorbir les riuades de la immigració interior. Res més que això. És un gran tema, la veritat. Inacabable. ... A Barcelona, en aquella Zona Franca, hi ha hagut uns canvis urbanístics tan bèsties que pràcticament no queden vestigis del que hi havia hagut abans. Per això, ara, el més interessant és veure com "sí" ha quedat en la literatura. Al final tot desapareix menys els llibres, encara que siguin "contra literatura" com la de Candel, o la que sigui.²⁹

La ciutat serveix a la literatura d'escenari i els textos literaris ens acosten, ni que sigui fragmentàriament a la història i a les transformacions d'una ciutat, aconseguint que la literatura es posi al servei a la ciutat, una relació que, en el cas de l'Hospitalet ens ofereix, de moment, més realitat que ficció.

²⁹ SINCAS. *La provindència es diu Paco*. Conversa amb Vázquez Montalbán. Pàg 382 o 388

3.3.- L'Hospitalet. La recerca d'una identitat

L'any 1986 es publicava el llibre *L'Hospitalet 1930-1936, història de tots nosaltres* d'en Joan Camós. A la introducció del llibre podem llegir:

L'Hospitalet d'avui, amb 295.000 habitants, és quasi una ciutat dormitori, suburbi de Barcelona, sense identitat pròpia. El creixement demogràfic, les tres vies de tren que divideixen la ciutat, la proximitat a Barcelona sense discontinuïtat urbanística i la manca d'un nucli actuant com a centre cultural i comercial, han provocat el que avui anomenen l'Hospitalet.

Recuperar els espais urbans, crear l'entretèxít intern, promoure la comunicació entre els barris, són necessitats urgentíssimes si es vol retrobar la ciutat. (...). Refer aquesta identitat ciutadana... és una tasca prioritària perquè l'Hospitalet ocupi el lloc que li correspon... Per als hospitalencs d'avui la història de la ciutat és absolutament desconeguda, i, per la resta dels catalans, l'Hospitalet no és més que un satèl·lit suburbial de la macrocefàlica Barcelona.

A començament de segle [XX] l'Hospitalet, amb 4958 habitants, era encara una població bàsicament agrària, ...fou a conseqüència de la primera guerra mundial que l'Hospitalet es convertí en una ciutat industrial caracteritzada per una important indústria tèxtil, ceràmica, bòbiles i vidre. Aquest fet és definitori. L'Hospitalet ha estat i és una ciutat obrera, abans amb indústria pròpia, avui suburbialitzada.

Ciutat obrera. (...) L'Hospitalet és la Catalunya de la immigració. (...) és una ciutat incompleta urbanísticament i culturalment. Ciutat que no és ciutat, ... L'Hospitalet, tenallat per Barcelona, ha vist mutilar el seu terme municipal per l'agregació a Barcelona de quasi la meitat del terme i ha perdut la seva identitat comarcal en ser segregat del Baix Llobregat i incorporat al que es va anomenar Barcelonès. (...) Els anys 30 l'Hospitalet era el femer de Barcelona, dipòsit d'escombraries, i durant molt anys aquest concepte de "dipòsit de Barcelona" ha determinat les funcions de l'Hospitalet.³⁰

Havien passat poc més de vint-i-cinc anys de l'estudi ³¹ d'en Francisco Ivern en el què s'havia triat l'Hospitalet com a objecte d'estudi perquè, a finals dels anys 50, representava *lo mejor posible el género de expansión urbana típico de Barcelona... Hospitalet forma parte de la zona suburbana inmediata y se encuentra en un estado muy avanzado de integración, o, si se quiere, de absorción por la ciudad de Barcelona* ³². L'Hospitalet, a mitjans dels anys 80, continuava sent un 'municipio suburbano' que, en tot cas, havia empitjorat la seva situació suburbial en relació als anys 50.

³⁰ CAMÓS, Joan. Pàg. 1-2

³¹ IVERN, Francisco. *Hospitalet de Llobregat. Municipio suburbano*. Barcelona: CSIC, 1960

³² IVERN, pàg. 15

L'any 1985 –l'any anterior a la publicació del llibre d'en Camòs- es publica *Vivir en l'Hospitalet. Una visión de la problemática municipal y ciudadana entre 1981 y 1984*, un estudi realitzat per Metra Seis i editat per l'Ajuntament de L'Hospitalet. El primer capítol està dedicat al "Grado conciencia arraigo municipal" en el què es parla de la falta d'identitat ciutadana i de si l'Hospitalet és un barri de Barcelona.

Els resultats de les enquestes mostren un dèficit important d'identitat ciutadana. El 44% dels hospitalencs –gairebé 1 de cada 2- considerava encara a principi dels anys 80 que la seva ciutat era un barri més de Barcelona, dit d'una altra manera, li negaven identitat pròpia i diferenciada. A finals del 84, el 44% dels residents considera l'Hospitalet com una simple prolongació o un barri més de Barcelona. L'any 81, aquest percentatge encara era més alt: el 46%.³³

Al pròleg de l'estudi, l'alcalde de la ciutat, Juan Ignacio Pujana afirmava: *desde el Ayuntamiento hemos reiterado a menudo que deseamos una ciudad con una población consciente de su identidad y de su dignidad*. Una identitat i una dignitat que s'havien anat difuminant i deteriorant al llarg del segle XX. Al llarg dels anteriors quatre segles l'Hospitalet s'havia mantingut pràcticament invariable:

Contemplar l'Hospitalet del segle XV o del segle XVIII és gairebé el mateix: dos petits nuclis, un a l'entorn de l'Hospital, l'altre a tocar de Santa Eulàlia de Provençana; la resta, un conjunt de masies disperses per la Marina, zona d'aiguamolls amb un petit barri de pescadors, i el Samuntà, la zona més muntanyosa del terme amb algunes cases de pagès.³⁴

Però en poc més d'un segle l'Hospitalet havia fet un tomb espectacular

Regirar la documentació del segle XIX de l'Hospitalet és observar un segle de canvis i enfrontaments constants. L'Hospitalet estava canviant de fisonomia. (...) Els canvis del XIX tindran repercussions immediates en les formes de viure dels seus habitants. A partir d'ara s'inicia una dinàmica de transformació permanent i pràcticament exponencial, la rapidesa del canvi s'incrementa a mesura que ens anem aproximant a l'actualitat. (...)

El Canal de la Infanta, inaugurat l'any 1819, significa la utilització de l'aigua del Llobregat en terres que fins aleshores eren de cereals i també per la indústria, inicialment com a força motriu i per les auxiliars del tèxtil. El ferrocarril arribà a l'Hospitalet l'any 1854, i és un altre dels símbols més clars i evidents de les transformacions que s'estaven produint. (...) Al tombant de segle l'Hospitalet ens mostrava un paisatge industrial a l'entorn de Santa Eulàlia, ... i els nuclis d'habitatges de treballadors, "els vapors", mentre perduraven els nuclis antics i les masies a la resta del terme.³⁵

³³ *Vivir en l'Hospitalet*, pàg. 6

³⁴ *Història de L'Hospitalet*, pàg. 81

³⁵ *Història de L'Hospitalet*, pàg. 81

Per tal de valorar la magnitud d'aquesta brutal transformació, només cal rellegir alguns passatges de les descripcions que fan el Baró de Maldà al *Calaix de sastre* (1769- 1819) o Víctor Balaguer a la *Guia de Barcelona a Martorell en ferrocarril* (1857), o fins i tot, la descripció menys literària i més 'tècnica' que fa en Francisco Zamora (1789) de l'Hospitalet i que estan recollides al llibre *El Baix Llobregat el 1789*.

A tall d'exemple, veiem la descripció del viatge en tren d'en Víctor Balaguer, un cop deixa enrere l'estació de la Bordeta –fent menció la fàbrica de l'Aprestadora Española ubicada al barri de Santa Eulàlia- i entra dins el terme municipal de l'Hospitalet. El viatge descriu així el paisatge que li apareix al davant:

*el paisaje más delicioso que pueda darse. Pocos puntos de vista existen más bellos y preciosos, de más encantos, de más pintoresco esplendor. Es una vasta llanura donde se ven ondular los árboles, los frutos, las mieses, las verduras que pueblan los campos, apareciendo en el fondo la linea azul del mar...*³⁶

Val a dir que aquest esplèndid paisatge i *asombroso espectáculo* va més enllà del terme de l'Hospitalet però també és cert que aquest, forma part de l'espectacle i, a més, n'és l'observatori:

*Asómese el viajero y admire ese soberbio punto de vista, haciéndose cargo de toda la grandeza del cuadro que hiere sus ojos. Aquí una vía férrea, un tren que pasa volador rozando apenas la tierra: a un lado las chimeneas de las cuales sale en espirales el humo indicando que a sus pies se agita y mueve un pueblo industrial, en frente toda esa riquísima extensión de campos, patria del arado y de la azada, surcada por una carretera general, por un canal y por un río; y en el fondo esa otra vasta y también riquísima extensión de agua... ¿Puede darse mejor ni más sorprendente espectáculo? Es un cuadro en el que hay toda una civilización y todo un siglo.*³⁷

L'Hospitalet ja era, en aquell moment, *un pueblo industrial*, tot i mantenir encara la condició de *patria del arado y de la azada*. A començaments del segle XX el periodista Carles Sentís descriu la Torrassa –un punt més amunt que l'observatori d'en Balaguer- com *un turonet que s'alça tocant a l'Hospitalet; és – millor, seria- un indret deliciós, ben situat i ben orejat* ³⁸, tot i que després farà una descripció apocalíptica del barri. Una altra periodista, Pilar Eyre, a la seva particular biografia d'en Quico Sabaté ens descriu un l'Hospitalet, cinquanta anys posterior al d'en Balaguer, de manera molt diferent

Hospitalet, en los primeros decenios del siglo XX, era ruido de sirenas de fábrica y oscuridad. A seis kilómetros de Barcelona, el puñado de casuchas de los aparceros que cuidan los cultivos, casi todos propiedad de los Buxeres, se ha ido extendiendo y ensanchando hasta que ha quedado unido a Barcelona sin solución de continuidad, cruzado por callejones retorcidos y viscosos como culebras,(...) Durante la infancia de Quico (nace el 30 de marzo de 1914), los campos han ido desapareciendo, y en su lugar se han alzado las enormes moles de las fábricas

³⁶ BALAGUER, Víctor. *Guia de Barcelona a Martorell en ferrocarril*. Barcelona, 1857. Pàg. 40

³⁷ BALAGUER, V. Pàg 41

³⁸ SENTÍS. Pàg. 65

*... (que) necesitan mano de obra, miles y miles de obreros que Hospitalet engulle con inagotable voracidad: 4948 habitantes en 1900, 12360 en 1920.*³⁹

En qualsevol cas, aquest l'Hospitalet que ha començat a transformar-se dràsticament als inicis del segle arriba als anys 80, tal com explica en Joan Camòs, com una ciutat sense identitat pròpia, com una ciutat incompleta i com una ciutat que no és ciutat. L'estudi *Vivir en l'Hospitalet* conclou exactament el mateix.

En aquest sentit, l'any 1979, un cop celebrades les primeres eleccions municipals amb el restabliment de les institucions democràtiques, el nou consistori semblava tenir un objectiu clar: dotar l'Hospitalet d'una identitat pròpia. La consigna per arribar-hi era *fer ciutat* i la paraula *ciutat* va començar a aparèixer lligada a la majoria d'iniciatives municipals.

Són els anys d'una programació cultural d'estiu per gaudir-la a la ciutat -*L'estiu a ciutat* va néixer l'any 1982-, d'uns mitjans de comunicació propis -*Teleciutat L'Hospitalet* funciona entre 1983 i 1992 i la revista mensual *La ciutat de l'Hospitalet*⁴⁰ es crea l'any 1984-, una fira de mostres local -*Firaciutat* va començar l'any 1985-, el descobriment del patrimoni històric i cultural de la ciutat -la publicació de les rutes urbanes juntament amb el text *Com es fa una ciutat?* d'en Joan Casas és de 1986- o unes 'festes majors' amb vocació d'aglutinar -les *Festes de Primavera*⁴¹ són de 1986-, ... són alguns exemples de projectes municipals engegats amb l'objectiu de *fer ciutat*.

El problema identitari però, reflex de moltes altres mancances, no era només un maldecap institucional sinó que també era tema de conversa entre molts hospitalencs social i culturalment inquiets. Resultat d'aquestes inquietuds i compromís ciutadà, l'any 1984 neix el Centre d'Estudis de l'Hospitalet. Al *Quaderns d'estudi 22* publicat amb motiu del 25è aniversari d'aquesta entitat, en Jaume Botey, un dels fundadors i primer president del CEL'H recorda *que l'objectiu més important de la nova entitat era ajudar a crear identitat de ciutat, i que ens preocuparíem de tot allò que ho afavorís: de la història llunyana i de la recent, de la immigració i de la cohesió social, de la ciutat de les fàbriques i de la ciutat de les persones...*⁴²

Es pot assegurar que el Centre d'Estudis ha aconseguit amb escreix l'objectiu d'ajudar a crear identitat de ciutat, *afavorint el debat, l'opinió i la reflexió sobre la ciutat* i que s'ha vist reflectit en el *foment de la recerca i les publicacions sobre temes locals*⁴³. La literatura del CEL'H -oral i escrita- ha contribuït enormement a crear identitat. La *Història de l'Hospitalet* publicada l'any 1997 però ideada i projectada des de 1987 és una bona mostra dels esforços fets per dotar d'autoreconeixement a la ciutat.

³⁹ EYRE, Pilar. *Quico Sabaté*. Pàg. 17.

⁴⁰ L'editorial del número 00 de la revista, d'abril de 1984, deia: *Entre la proximitat engolidora de la Ciutat Comtal i el deliberat desastre urbanístic dels Quaranta Anys, l'Hospitalet titubeja a vegades sobre una veritable i indubtable identitat: som o no una ciutat?. Per reafirmar aquesta certa i indubtable realitat, la revista porta el títol de LA CIUTAT.*

⁴¹ Al projecte municipal de creació de les 'Festes de Primavera' podem llegir que tenien com a objectiu *donar una idea de ciutat... en una ciutat desarrelada i desvertebrada* i que, en aquell moment, el que hi havia era *un calendari festiu organitzat per barris*

⁴² *Quaderns d'estudi 22. El Centre d'Estudis de l'Hospitalet: un repte ciutadà*. (2009). Pàg. 13

⁴³ *Quaderns d'estudi 22*, Miguel Solana a l'article *Les publicacions del Cel'H*. Pàg. 79

Un altre exemple destacable d'entitat que ha fet de les seves publicacions de la col·lecció *La Medusa* i de la seva revista *Xipreret*, una contribució per afavorir el coneixement la ciutat és l'Ateneu de Cultura Popular, ubicat al barri del Centre, que s'ha especialitzat en recollir i publicar valuosos testimonis de la història més propera de la ciutat amb narradors molt ben documentats: Matilde Marcè, Joan Perelló, Francesc Marcè o Ramon Morales. Des de Collblanc-Torrassa, la revista *Progrés* també ha mantingut al llarg dels anys aquesta voluntat de recuperació històrica.

Amb tot, han passat vint-i-cinc anys de *la història de tots nosaltres* d'en Camós i dels *pagesos i aturats* d'en Casas, així com de l'estudi *Vivir en l'Hospitalet* i les coses han canviat: l'Hospitalet té una identitat pròpia sòlida i reconeguda i sembla que es mou prou bé en aquest paper. La ciutat té, fins i tot, en el llibre *Un ayuntamiento llamado Ellos*, un testimoni novel·lat d'aquest anys de represa democràtica, de participació ciutadana, de recerca de la identitat ciutadana i de reformar la ciutat.

A la dècada dels 80 però, s'estén la reflexió sobre la ciutat i es reorienta la seva identitat. Aquestes reflexions troben sortida en un bon nombre de publicacions sobre diferents aspectes de la història de la ciutat, que donen continuïtat als treballs precedents, molt valuosos per diferents motius, d'en Jaume Codina i d'en Francesc Marcè als anys seixanta.

Les enquesta més recents sobre el tema demostren que el tema de la identitat de la ciutat ha millorat en aquests darrers vint-i-cinc anys, així com la satisfacció de viure-hi. La identitat i la imatge de la ciutat han fet un tomb radical. Segons el *Baròmetre d'opinió pública de la ciutat* de gener de 2010, el 80,1% de la població es mostra molt o bastant satisfet de viure a l'Hospitalet i, pel que fa a la identitat del municipi, un 78,3% dels enquestats creu que l'Hospitalet és una ciutat amb identitat pròpia, davant d'un 16,5% que no ho creu.

Per si calien mostres de la recuperació de la identitat de la ciutat, els pregoners de les Festes de Primavera 2010, van cloure el pregó d'inauguració, que per primer cop es feia des del balcó de l'Ajuntament, amb el crit de "*Ser de l'Hospitalet, mola!*"⁴⁴. Aquesta reivindicació d'orgull ciutadà feta per José Corbacho i Juan Cruz, directors de dues pel·lícules –*Tapas* i *Cobardes*– i una sèrie de TV –*Pelotas*– rodades a l'Hospitalet, és una bona mostra de la preocupació i evolució d'aquesta ciutat que, amb la identitat més o menys recuperada, ja està dedicant els esforços a tenir cura de la imatge. En aquesta línia, a diaris com *La Vanguardia* o *El País* hem pogut llegir recentment reportatges sobre la ciutat amb aquests titulars tan sorprenents: *L'Hospitalet. Ciudad con pedigree*⁴⁵ o *L'Hospitalet, el orgullo de la medalla de plata*⁴⁶.

⁴⁴ Diari de L'Hospitalet. 17 de maig de 2010. Pàg 16

⁴⁵ La Vanguardia. 16 de març de 2008. Suplement, pàg 6

⁴⁶ El País, 6 d'agost de 2005

3.4.- L'H. La recerca d'una imatge

*Per a molt catalans, i també per a molts hospitalencs, l'Hospitalet no té història. Això escrivia l'historiador Carles Santacana al text introductori d'un llibre de fotografies en blanc i negre de l'Hospitalet publicat l'any 1995. Deia: I per a mostrar que l'Hospitalet té història [com Girona, Vic, Tarragona o Barcelona] ¿què millor que un llibre de fotografies en blanc i negre?. I acaba la introducció: Aquest és l'encert [d'aquest llibre]: fer evident, mitjançant la imatge, que l'Hospitalet té història i que és imprescindible per crear una bona "marca" de ciutat amb futur.*⁴⁷

Diverses lliçons podem aprofitar d'aquest petit text lligades al nostre objectiu, que no és altre que valorar la presència de l'Hospitalet a la literatura. La primera lliçó és que no n'hi ha prou amb 'ser', s'ha de saber que s'és. I la segona és que, sobretot avui en dia i tenint en compte d'on venim, no n'hi ha prou en 'ser' i tenir-ne consciència, hem de mostrar que som i què som. I aquest és el paper i la força de la *imatge*.

La imatge ens mostra. Una imatge bona informa i evoca, denota i connota, tot alhora. Una imatge que pot ser fotogràfica, gràfica, literària. La recerca d'una imatge pot tenir motivacions comercials, polítiques, estètiques o, simplement, documentals. Les imatges del llibre de fotografies, encara identificables, són *un fonament del reconeixement històric, base de tot sentiment de pertinença*.⁴⁸

A l'Hospitalet, paral·lelament a la recerca d'una identitat pròpia que, d'alguna manera s'ha anat recuperant, s'han fet molts esforços per trobar la manera de millorar, d'una banda, la imatge que es projectava⁴⁹ i de l'altra, per trobar imatges que l'identifiquin. Com en el cas de la recerca de la identitat, la recerca d'una bona imatge de la ciutat ha estat compartida per ajuntament i ciutadans.

Al llarg dels anys, des d'instàncies municipals s'ha treballat per crear símbols que identifiquin la ciutat i que projectin una bona imatge cap a l'exterior. Dos dels símbols més reeixits han estat l'escultura de *L'acollidora* (1985) i el logotip amb les lletres *L'H* que va començar a funcionar oficialment com a identificador de la ciutat l'any 1993.

En aquesta línia s'han publicat llibres d'imatges i fotografies representatives, uns des de la iniciativa privada: des del modest *Imatges i records l'Hospitalet de Llobregat* (1995) a l'espectacular *L'Hospitalet de Llobregat. Recull gràfic 1890-1965* (2003); altres, des del mateix ajuntament per a llibre de regal institucional, com és el cas de *L'Hospitalet. Ahir, avui, demà* (1997) amb textos recopilats per l'escriptora Anna Maria Moix i fotografies de Colita. Curiosament mentre les editorials privades buscaven l'assessorament d'historiadors contrastats i fortament vinculats a la ciutat: Carles Santacana, Josep Mª Solias, Mireia Mascarell,... l'Ajuntament anava a buscar directament el prestigi i la imatge a l'exterior.

⁴⁷ *Imatges i records l'Hospitalet de Llobregat*. (1995) Introducció d'en Carles Santacana.

⁴⁸ SANTACANA, introducció, pàg. 2

⁴⁹ No em puc estar de fer referència a un article de l'escriptor Ramón de España, que no he pogut localitzar en cap de múltiples intents, però que he confirmat amb molts testimonis orals, en què la imatge de la ciutat que projectava el periodista era prou pejorativa com per merèixer una reposta a la premsa del mateix alcalde. Això seria a prop de l'any 2000.

En la línia de buscar prestigi i imatge, l'any 1995 s'instauren els Premis *Ciutat de L'Hospitalet*. L'any 2000, coincidint amb la celebració dels 75 anys de ciutat, s'estrena la rumba *Acollidora* de Los Manolos dedicada a la ciutat i, des de l'any 2003, els premis passen a ser bianuals.

Amb la convocatòria dels Premis Ciutat de L'Hospitalet, els guardons més importants de la ciutat, l'Ajuntament vol retre homenatge a les iniciatives i les aportacions més significatives de persones o organitzacions que hagin contribuït a fomentar la solidaritat, la igualtat i el progrés de la societat, així com per reconèixer la trajectòria exemplar i la contribució de persones o organitzacions en aquest sentit.

*Els Premis Ciutat de L'Hospitalet han estat l'escenari idoni per mostrar la solidaritat de L'Hospitalet amb els que pateixen i el seu rebuig contra les actituds intolerants. Ha esdevingut una festa ciutadana en la qual la comunitat de L'Hospitalet ha dit no al terrorisme, al racisme, a l'explotació infantil, i sí a la pau, a la solidaritat, al voluntariat. La cerimònia dels premis ha estat i és un reflex fidel del sentiment de la societat de L'Hospitalet.*⁵⁰

Aquest projecte de vincular la ciutat als valors de la solidaritat, la igualtat i el progrés de la societat veu la llum poc temps després que l'Hospitalet ha estat portada de tots els diaris del país per la dimissió del seu alcalde. Les anàlisis periodístiques sobre la ciutat a partir d'aquest escàndol encara eren despietades l'any 1994: el periodista veu pràcticament *imposible dar a l'Hospitalet el vuelo de una ciudad*.

El gran reto del joven alcalde era dotar de una identidad propia y mejorar las pésimas infraestructuras ... en el primer frente ha fracasado estrepitosamente. Ni la apertura de nuevos espacios (Tecla Sala, Joventut, Centre d'Art Alexandre Cirici), ni las grandes celebraciones (Estiu a ciutat), ni las campañas más o menos acertadas ("Això pita" en 1989 y "L'H" en 1993) han conseguido, tarea quizá imposible, dar a l'Hospitalet el vuelo de una ciudad.

*Es más, los vecinos de l'Hospitalet han visto con incredulidad cómo su población aparecía en los periódicos no tanto por sus mejoras sino por los escándalos...*⁵¹

Mitjançant els Premis, a més del valors associats, la ciutat es troba i es mostra amb un gran nombre de persones i personalitats de prestigi en diferents àmbits socials, culturals, i tècnics. En aquesta mateixa línia de recerca del reconeixement però en un altre àmbit d'actuació, l'Ajuntament aposta per urbanitzar amb arquitectes de prestigi la plaça Europa i, d'altra banda, s'encarrega un logotip sobre el nou 'districte econòmic' al dissenyador Javier Mariscal.

Tot i que probablement no ha estat prou conegut o prou difós, la ciutat ha estat innovadora i referent en diferents qüestions de caire cultural, alguns exemples: la xarxa d'Aules de Cultura dels anys 80, la Xarxa de Biblioteques al llarg dels anys 90 o el model de biblioteca especialitzada de la Bòbila, amb un fruit inesperat per la ciutat com és el Premi Internacional de novel·la negra *L'H Confidencial*. (2007).

⁵⁰ A la pàgina municipal: <http://www.canal-h.net/diari/setmana/premis2002/guardons.htm>

⁵¹ Article de *La Vanguardia* del 10 de març de 1994.

El tema de la imatge és territori abonat a l'Hospitalet, al llarg de molt anys s'ha buscat associar la ciutat a un esdeveniment important, fins i tot s'ha qüestionat la presència del Festival Eròtic a la Farga de l'Hospitalet per aquest tema de la imatge. Però mai s'ha trobat aquest referent i sembla que, finalment, s'ha relaxat aquesta necessitat, entre acomplexada i reivindicativa.

Des de l'iniciativa privada, en aquests moments es comercialitzen diverses samarretes –un dels objectes de consum més populars de difusió de missatges- que mostren un orgull ciutadà –molt recent- de pertinença a la ciutat. Des del model internacional *I "love" L'H*, a la reivindicativa *L'H is not BCN* que ha estat motiu d'article a *El Periódico* ⁵², fins a arribar a la imatge més glamurosa de la samarreta model escola universitària i que, en el nostre cas, incorpora el nom de la ciutat, dels seus sis districtes i els dotze barris. Aquesta mostra tèxtil amb cert to reivindicatiu de la identitat i de la imatge de la ciutat, fins fa pocs anys, era del tot impensable i que està en la línia del crit emès des del balcó de l'ajuntament pels pregoners de les Festes de Primavera 2010: *Ser de l'Hospitalet mola!*.

Això confirmaria una de les conclusions que es fan al document *L'Hospitalet, ciutat i cultura* (2006),

A l'actualitat val a dir que l'Hospitalet ha trencat amb la imatge de ciutat perifèrica, degradada i conflictiva que podia haver tingut en el darrer terç del segle passat. Aquesta nova percepció és més marcada des de dins de la pròpia població que des d'una visió exterior que pot mantenir encara certs estereotips que formen part del passat. ⁵³

En el mateix estudi s'afirma: *La població se sent satisfeta de viure a la ciutat i comença a sentir un cert orgull de pertinença. Les successives campanyes d'imatge, amb la de "L'H" reconeguda arreu del país pel seu impacte, han afavorit avançar en la consolidació de L'Hospitalet com una urbs amb la seva pròpia identitat, personalitat i sentiment de pertinença.* ⁵⁴

⁵² Article del diari *El Periódico* de l'11 de gener de 2009

⁵³ *Pla de cultura de l'Hospitalet de Llobregat* (2007) . Pàg. 26

⁵⁴ *Pla de cultura de l'Hospitalet de Llobregat* (2007) . Pàg. 27

4.- L'Hospitalet a la literatura

L'Hospitalet no és una ciutat literària com ho són Barcelona, París, Nova York o Londres, això és evident. Ni per l'imaginari col·lectiu, ni per la presència literària. No s'ha escrit encara 'la gran novel·la sobre l'Hospitalet' i, tal com estan els temps per a la lírica i per a l'èpica, qui sap si s'arribarà a escriure mai; hi ha, això sí, algun 'gran conte sobre l'Hospitalet': *Les fronteres de la nit* d'en Joan Casas n'és un, un conte esplèndid, del qual en parlarem més endavant.

Tot i això, L'Hospitalet és més present dins la creació literària del que, en un primer moment, podríem suposar. El fet de no tenir, a priori, cap obra literària de referència relacionada amb la ciutat podia fer creure que la presència de l'Hospitalet en obres de creació és escassa i, en tot cas, limitada a un petit nucli d'autors locals. Res més lluny de la realitat. L'Hospitalet és present, en quantitat i en qualitat, en un nombre considerable d'obres de creació literària.

Tot i que l'àrea metropolitana i altres barris obrers de Barcelona tenen escassa presència a la literatura, l'Hospitalet és una de les poques excepcions. Els textos referenciats en aquest estudi són nombrosos, al voltant d'un centenar, dels quals podem qualificar de purament literaris uns seixanta i d'aquests, n'hi ha vint amb una presència significativa de la ciutat. La tria de llibres no és, de ben segur, exhaustiva. Treballs o investigacions posteriors haurien de completar i millorar aquest llistat i avançar en la creació d'un gran 'corpus literari' de l'Hospitalet.

El geògraf Carles Carreras parla de la literatura com un art per conèixer la ciutat i és en aquest sentit que disposar d'un bon catàleg de les obres literàries en les què apareix l'Hospitalet seria una font d'informació sobre la ciutat complementària a recursos ja existents com la bibliografia de 1992 o la base de dades Babel'h. A aquest 'corpus literari' es podrien afegir el que, en paraules del mateix Carreras, serien *obres no estrictament de creació literària però que contenen informacions subjectives molt valuoses dels seus autors pel coneixement de la ciutat*, i que, aplicat al tema del nostre estudi, contenen visions de la ciutat que contribueixen a projectar una imatge determinada. És per aquest motiu que aquest tipus d'obres també apareix en aquest treball.

Entre aquest seguit d'obres no estrictament de creació literària estan els diaris o llibres de memòries d'observadors de la vida hospitalenca al llarg dels temps o, fins i tot, les observacions puntuals de viatgers diversos que creuaven la ciutat i també les obres de personatges que han tingut un paper destacat en la vida col·lectiva de la ciutat així com les memòries d'artistes o polítics. Algunes d'aquestes obres ja han estat consultades per historiadors o estudiosos locals i referenciades en treballs de caràcter més històric o sociològic.

La *Relacion del viaje hecho por Felipe II, en 1585, á Zaragoza, Barcelona y Valencia* escrita por Henrique Cock és una curiosa referència, alhora que una de les més antigues. L'Hospitalet apareix com el lloc d'acampada de l'expedició abans d'entrar a Barcelona, mentre esperen l'arribada del rei. Acampats a

l'Hospitalet aprofiten per celebrar la festa del primer de maig amb flors, taronges, música, versos i ball, una mena de "festes de primavera" avançades en el temps.

Entre els dietaris, caldria destacar el *Calaix de sastre* (1769-1819) de Rafael d'Amat, Baró de Malda (1746-1819). Per la seva singularitat i per l'època que retrata es tracta d'un testimoni únic de l'Hospitalet anterior a l'era industrial. També cal fer una menció especial a la *Guia de Barcelona a Martorell en ferrocarril* (1857), aquesta guia escrita per Victor Balaguer ofereix una imatge paradisiàca del paisatge de l'Hospitalet.

Però, realment no és fins a ben entrat el segle XX que trobem presència continuada de la ciutat en obres de creació literària. La primera novel·la citada en aquest estudi que passeja personatges pels carrers –i en aquest cas, per les fàbriques– de l'Hospitalet és *Sobre las piedras grises*, novel·la que va guanyar el Premi Nadal de 1948. Bé és cert que la primera imatge *literaturitzada* de la ciutat la podem trobar en els reportatges periodístics de Carles Sentís sobre la Torrassa publicats a la revista Mirador als anys 30 i que no van ser publicats en format llibre fins l'any 1974.

Ara bé, és al llarg dels anys 60 que es publica la primera novel·la amb un protagonisme especial de la ciutat, es tracta de *19 de julio* d'Ignasi Agustí, 'Premio Nacional de Literatura' l'any 1966. D'aquesta dècada són també dues novel·les de Maria Aurèlia Capmany en què fa aparèixer els camps de Collblanc. Després vindrien, ja als anys 70, les dues novel·les de més èxit que han triat barris de l'Hospitalet per fer passar part de les seves històries: *La verdad sobre el caso Savolta* d'Eduardo Mendoza i *Los mares del Sur* de Manolo Vázquez Montalbán. I, finalment, als anys 80 ja es publiquen llibres de ficció en els que l'Hospitalet és l'escenari principal i el paisatge protagonista. És el cas de *Pols de terrat* de Joan Casas o *L'assassí viu a Bellvitge* d'Andreu Sotorra.

També en aquesta època dels 80, es publiquen uns 'relats personals' singulars: *Cinquanta-quatre relats d'immigració*. El recopilador dels relats, l'historiador Jaume Botey, diu a la introducció: *cal ressaltar el contingut literari [d'alguns d'ells], a causa de la senzillesa de les narracions i la riquesa de vivències, que donen un sentit de veracitat i d'autenticitat i manifesten, a vegades, una envejable capacitat d'expressió literària i, algun cop àdhuc poètica*⁵⁵. Són relats amb més realitat que ficció, elaborats des de la vivència personal i des de la memòria, són històries reals però que s'han de literaturitzar per fer-los arribar al 'lector/oïdor'.

Un any després, el 1987, l'Ateneu de Cultura Popular va començar a publicar els llibres de la col·lecció *La Medusa*. Són llibres 'cent per cent' hospitalencs que recullen bocins de l'Hospitalet, cops d'ull al passat de la ciutat, històries de la història d'un l'Hospitalet mil·lenari, biografies d'hospitalencs d'ahir, retalls del passat, vint-i-cinc anys de converses amb gent vinculada a la ciutat o explicacions sobre la ciutat de gent com en Joan Perelló (va ser alcalde de la ciutat), Francesc Marcé (va ser director del Museu d'Història de la ciutat), Matilde Marcé, Ramon Morales, Angelina Vilella o Joan Rius Vila, tots ells valuosos observadors de la vida hospitalenca al llarg dels temps.

⁵⁵ BOTEY, Jaume. *Cinquanta-quatre relats d'immigració*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1986. Pàg. 12

L'Hospitalet a la literatura. La imatge de la ciutat a la creació literària

Són llibres fets des de dins de la ciutat, en els quals predomina l'Hospitalet Vell, en el temps i en l'espai. En la majoria d'aquestes publicacions hi ha molta creació i *recreació literària* sobre una ciutat transformada. És una visió complementària dels relats personals d'immigració recollits per en Jaume Botey, la majoria dels llibres de *La Medusa* són relats personals de gent de l'Hospitalet que ha estat testimoni de moltes de les transformacions de la ciutat, vistes des del Centre.

Cal citar també els precedents locals més reeixits i precursors pel que fa als estudis i observacions de la vida hospitalenca: Jaume Codina, de qui citem *Els pagesos de Provençana* i en Francesc Marcè de qui podem recollir les *25 imatges de la història de l'Hospitalet*. El 'boom' de publicacions històriques dels anys 80, en plena recuperació de la identitat de la ciutat, culmina amb la publicació l'any 1997 del llibre *Història de l'Hospitalet. Una síntesi del passat com a eina de futur*.

Moltes d'aquestes darreres publicacions aporten visions personals de la ciutat, projecten una imatge concreta i estan a la frontera del que podem considerar 'creació literària'. Hauria d'haver un estudi posterior a aquest que relacioni i analitzi el conjunt d'aquestes imatges i posi en valor tots aquests observadors i comentaristes de la ciutat.

L'Hospitalet a la literatura. La imatge de la ciutat a la creació literària

En algunes obres literàries, autors destacats, sia per la seva profunda informació intel·lectual, sia per la seva fina sensibilitat, o per totes dues coses, són capaços de descriure amb vigor i claredat algunes característiques fonamentals de la vida urbana i dels seus problemes més importants, que s'escapen a qualsevol altra font d'informació. Quan aquest fet es dona constitueix, sens dubte, una aportació essencial per a l'anàlisi urbana que justificaria ella sola l'ús dels textos literari en qualsevol recerca.

Carles Carreras

4.1.- L'Hospitalet literari segons la importància de la cita

El geògraf Carles Carreras fa esment al llibre *La Barcelona literària* d'un estudi de la professora Blanche H. Gelfont sobre la ciutat americana a la narrativa. L'estudi descriu el paper de la ciutat dins la narració en tres supòsits: com a escenari, com a ambient o com a protagonista⁵⁶.

Es refereix a *escenari* quan la ciutat és un teló de fons de la història, la ciutat fa de paisatge i, per tant, la novel·la aporta detalls concrets de la ciutat. La literatura serveix per recórrer i per conèixer la ciutat. En aquestes obres podem resseguir episodis i accions de la novel·la amb un plànol de la ciutat i comprovar què s'esmenta i què no. Aquests detalls donen versemblança a l'obra, aporten coneixement de la ciutat i es poden sumar a altres fonts d'informació -documentals o estadístiques, per exemple- per tal de saber-ne més. En aquest cas, també serveix conèixer el grau de vinculació de l'autor amb el lloc descrit.

L'exemple de la ciutat com a escenari que ve a continuació és d'una novel·la d'en Pedrolo, veí de Sants. El text ens permet seguir perfectament l'itinerari d'una parella que busca habitació per llogar a la zona de Collblanc-Torrassa.

- *Perdoni, ens han dit que per aquí hi havia una família que volia gent a dormir...*
- *Vinguin que els ho ensenyaré. És al carrer del Progrés. Veuen aquesta casa més nova? És allí.*
- *Té bon aspecte, oi?*
- *I el carrer tampoc no està malament...*

[Després de mirar l'habitació]... van seguint fins a la cantonada de la Ronda, tomben cap amunt, carrer d'Albareda enllà. ... caminen lentament al llarg de les façanes brutes i velles... salten cap a l'encreuament de Llansà i la Verge dels Desemparats i penetren en la botiga de queviures, petita, fosca, i força despullada de gènere.

- *Saben on és el passatge Ferrer?*
- *Es aquí mateix. Entrin una mica per Llança i ja veuran un carrer a l'esquerra. Hi ha una senyora que té rellogats.*⁵⁷

⁵⁶ CARRERAS. Pàg. 33-34

⁵⁷ PEDROLO, Manuel de. *Viure a la intemperie*. Pàgines 461, 480 i 485.

El següent paper, el de la ciutat com a *ambient*, va una mica més enllà. La ciutat no és un simple decorat, és més aviat la gent que l'habita quotidianament, la descripció de la ciutat ve a ser una forma de representar l'estat d'ànim dels protagonistes.

A la novel·la *19 de julio*, el personatge de Màximo, que va fugir de Múrcia per la gana i es va instal·lar a la Torrassa, queda afectat per les seves absències del barri quan es veu obligat a fugir. La seva relació amb el barri condiciona el seu estat d'ànim: fora d'ell queda atrapat, en ell li torna l'ànim.

Máximo observaba con atención antes de cruzar el entramado de vías por los andurriales de San Andrés, lejos, muy lejos de su barraca de La Torrassa, de la que añoraba los despojos, las tabernas, los gritos, la libertad completa. Hacía ya más de tres semanas que andaba escondiéndose... Se sentía muy lejos de todo, muy lejos... de las quebradas de La Torrassa. Desde allí, su barraca de los desmontes resultaba inaccesible; y las calles, y los silencios, y los barro y las esquinas de los descampados, imposibles de alcanzar. (...) Estaba preso de la ciudad, en su centro, atrapado por ella.

(...) Astillado en los muros de las casas de Sans el sol lacerante del mediodía, sintió que una bocanada de brisa preludiaba los desmontes del arrabal, al tiempo en que las casas volvían a parecer más pequeñas, más a su medida. Y a la luz de la tarde, más benigna, empezó a identificar la silueta del barrio: el dedalo de torrentes y desmontes que se perdía cuesta abajo, con el color de tierra ocre, el polvo volandero de los desniveles y las casas de adobe de una planta, con un mar de techumbres desiguales y el brillo del latón de los remiendos reverberando al sol. Estaba en su barrio y en su mundo... Al pronto le volvió el ánimo...⁵⁸

Finalment, trobem la ciutat com a *protagonista*, en què és el conjunt de la ciutat el que explica l'acció i la vida dels personatges que apareixen i, d'alguna manera, per sobre de l'acció i de la vida dels personatges el que resta és la mateixa ciutat. Al conte *Les fronteras de la nit* dos amics de la infància somien en volar o, com a mínim, *poder grimpar al campanar* per contemplar el poble:

Des d'allà dalt haurien pogut desxifrar l'enigma del gruix de cases. ... Les llargues esgarrapades de les vies del tren, la pinzellada d'horts que resseguia la ratlla del canal, l'alternança dels apinyaments de cases amb els terrals de les bòbiles i, fins i tot, la lògica terrible de la ciutat dels morts, emmurallada amb xiprers vigilants. ... se'ls hauria presentat la migradesa del seu territori... i desitjarien... campar per les terres desconegudes que s'estenien enllà dels seus límits: el món del rec,... el món dels horts... el món dels garrofers, entre les profundes ferides dels torrents i els terrals... els marges d'argila ... el món d'enllà de la via...⁵⁹

El vol dels amics permet una extensa i delicada descripció de cada món que compona aquest territori i que recull la història i la geografia de la ciutat. El desig d'anar més enllà és l'evidència d'un territori que es queda petit i que té uns límits molt marcats.

⁵⁸ AGUSTÍ, Ignasi. *19 de julio*. Pàg. 205

⁵⁹ CASAS, Joan. *Pols de terrat*. Pàg. 35

Tot i haver diferenciat aquestes tres possibilitats d'interacció entre la ciutat i la literatura, a la pràctica les fronteres són molt més difoses i no sempre és fàcil concretar el paper de la ciutat a cadascuna de les obres estudiades, saber si és escenari i prou, si també és ambient o si la ciutat acaba sent protagonista de la història. Tanmateix, el sol fet de pensar-hi en aquest termes és, sovint, un exercici clarificador i pensar en termes d'escenari, ambient o protagonisme serveix per afegir un petit valor a la cita.

En tot cas, els comentaris de les obres relacionades a continuació prioritzen la *quantitat* de presència de l'Hospitalet dins la narració i destaquen el valor d'aquesta presència en relació al conjunt de l'obra. Les obres estan dividides en cinc blocs, els tres més rellevants són:

- **L'Hospitalet, escenari principal**

1. *Pols de terrat* (1980) de Joan Casas
2. *L'assassí viu a Bellvitge* (1987) d'Andreu Sotorra
3. *Sangre de barrio* (1989) de Jaime Martín
4. *Un ayuntamiento llamado Ellos* (1994) de Francesc Candel
5. *El crit de les mil nits* (2000) de Ramon Gómez Molina
6. *SCAT* (2008) d'Albert García Ripoll
7. *Cero negativo* (2009) de Fernando Gómez

- **L'Hospitalet, paisatge necessari**

1. *19 de julio* (1965) d'Ignasi Agustí
2. *La verdad sobre el caso Savolta* (1975) d'Eduardo Mendoza
3. *Los mares del sur* (1978) de Manuel Vázquez Montalbán
4. *Los alegres muchachos de Atzavara* (1987) de Manuel Vázquez Montalbán

- **L'Hospitalet, escenari puntual**

1. *Sobre las piedras grises* de Sebastià Juan Arbó (1949)
2. *Un lloc entre els morts* de Maria Aurèlia Capmany (1968)
3. *Mecanoscrit del segon origen* de Manuel de Pedrolo (1974)
4. *Viure a la intempèrie* de Manuel de Pedrolo (1974)
5. *La dama rosa* de Margarita Barbachano (1998)
6. *Puro desastre* d'Eliseo Bayo (1999)
7. *La Via Làctia* de Joan Agut (2001)
8. *Para que nunca amanezca* d'Empar Fernández (2001)
9. *Temps d'orquídies* d'Angelina Vilella (2007)

Els altres dos blocs corresponen a '**L'Hospitalet, escenari real**' i '**L'Hospitalet, cites aïllades**'.

4.1.1.- L'Hospitalet, escenari principal

Les imatges i les cites de la ciutat de l'Hospitalet trobades a les obres literàries són de molt diferent gruix i importància. Del conjunt d'obres estudiades, L'Hospitalet adquireix protagonisme principal com a ciutat en mitja dotzena de llibres de creació literària, concretament són cinc novel·les i un recull de contes, als quals hem d'afegir una novel·la gràfica (un tebeo, un còmic). És un primer grup d'obres "100% L'Hospitalet", en les quals els autors hospitalencs són majoritaris.

1. ***Pols de terrat*** (1980) de Joan Casas
2. ***L'assassí viu a Bellvitge*** (1987) d'Andreu Sotorra
3. ***Sangre de barrio*** (1989) de Jaime Martín
4. ***Un ayuntamiento llamado Ellos*** (1994) de Francesc Candel
5. ***El crit de les mil nits*** (2000) de Ramon Gómez Molina
6. ***SCAT*** (2008) d'Albert García Ripoll
7. ***Cero negativo*** (2009) de Fernando Gómez

El protagonisme destacat que té la ciutat en totes aquestes obres no la converteix necessàriament en *protagonista*, segons la descripció del terme que fa en Carreras. De fet, en aquest grup de novel·les podem trobar els tres papers que la ciutat pot fer dins la narració: escenari, ambient i protagonista. A les novel·les *L'assassí viu a Bellvitge*, *SCAT* i *Cero negativo*, la ciutat és simplement l'escenari, allà on passa l'acció.

- ***L'assassí viu a Bellvitge*** d'Andreu Sotorra (1987) és una novel·la d'intriga: durant la nit de Reis, un jove aspirant a mosso d'esquadra es troba implicat en un crim i es posa a investigar pel seu compte. A la novel·la hi ha dos assassinats, xantatge, tràfic de drogues i un incendi, tot això enmig de negocis respectables.

La contraportada del llibre destaca la frase d'un dels personatges: *Bellvitge és un laberint per als qui no som del barri* i és entre aquest laberint de Bellvitge i el barri de la Florida que es desenvolupa l'acció. Aquest llibre va ser finalista del premi Ramon Muntaner de literatura juvenil i, hores d'ara, es continua reeditant. Recentment, l'any 2009, s'ha fet una reedició amb noves il·lustracions d'en Pep Boatella que reproduïen el 'paisatge fred dels blocs de Bellvitge'.

L'autor de la novel·la afirma que *no coneixia físicament Bellvitge abans d'escriure. Aleshores jo no havia trepitjat mai l'Hospitalet, ni Bellvitge!*. Si fem cas de les seves pròpies paraules, va ser per una intuïció, i també per inconsciència, que es va permetre *crear un argument en un ambient*

*urbà, molt pròxim a la ciutat gran i creïble per als lectors de novel·la negra o policíaca*⁶⁰.

Bellvitge és, pel novel·lista, el paisatge ideal per la seva trama, fins i tot idealitzat, tenint en compte que no hi havia estat mai. És un paisatge descrit amb traços gruixuts, per mirar de lluny la seva globalitat: les illes que formen els blocs de pisos, l'ermita i les vies del tren. Els blocs són ruscs que formen un laberint i el barri és un eixam format per la uniformitat dels blocs de pisos.

*Ara vivia, com jo, en un dels ruscs de Bellvitge, tres illes més amunt del meu. Ja era fosc quan vam arribar, tot i que havíem fet via a travessar l'Hospitalet.*⁶¹

És, en aquest cas, un *escenari* que es queda a les portes d'esdevenir també *ambient* si la relació dels personatges amb el barri tingués més complicitats.

*Els trens anaven i venien per les vies de Bellvitge, sorollosos, cada tres minuts. ... a penes il·luminades mig per la lluna, mig per la resplendor de Bellvitge, darrera mateix. ... I ens vam estimar vora la via mateix, en una caseta d'obres abandonada. I tot era més bonic perquè els combois no s'acabaven i la nit era més profunda que al cinquè primera del nostre rusc.*⁶²

L'assassí viu a Bellvitge és la primera novel·la que tria íntegrament l'Hospitalet com a escenari.

- **SCAT** d'Albert García Ripoll (2008) és una novel·la que, presentada de forma autobiogràfica, ens narra la història d'un jove grafiter de l'Hospitalet de Llobregat, Albert Garcia Ripoll, que, com molts joves, descontents amb el que els envolta, busca una nova manera de refermar-se, de revoltar-se contra l'actitud del pare, contra la marxa al Marroc, obligada per la família, de la seva estimada marroquina... El noi es presenta com una síntesi de la realitat hospitalenca, si més no de la realitat d'aquesta ciutat abans de l'arribada de la nova immigració. Fill d'un pare d'origen aragonès, la família del qual havia arribat a l'Hospitalet als anys 50 del segle passat, i d'una mare d'arrels catalanes⁶³.

Aquest comentari extret de la ressenya del llibre feta al *Bloc de sociolingüística de Pere Mayans* ressalta la capacitat d'aquesta novel·la urbana per fer reflexionar sobre la situació de les llengües a Catalunya i també de les possibilitats de fer un treball sociolingüístic de fons amb alumnes de secundària. I és cert. A nosaltres ens interessa però, un altre aspecte: el paisatge urbà, l'escenari on es mou el nostre protagonista, que no és altre que *el barrio de "El Centre", la ciudad de l'Hospitalet, la acollidora por excelencia*⁶⁴.

⁶⁰ Declaracions d' Andreu Sotorra en intercanvi de correus electrònics de maig de 2010.

⁶¹ SOTORRA. Pàg 15

⁶² SOTORRA. Pàg. 115

⁶³ Bloc de sociolingüística de Pere Mayans, 28 de juny de 2009

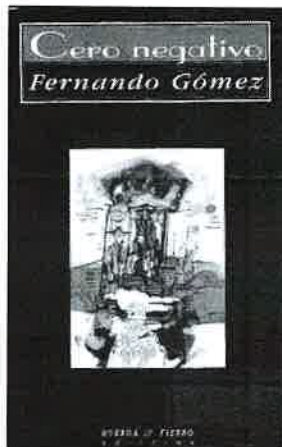
⁶⁴ GARCÍA RIPOLL. Pàg. 12

La nit que el jove grafiter intenta 'fer-se un tren' per deixar la seva empremta, l'autor de la novel·la ens fa un recorregut pel barri: la rambla Just Oliveras, l'avinguda Tarradellas, els jutjats, l'institut Vilumara, el pont d'Isabel la Catòlica, els blocs de Can Serra i les vies del tren. És un recorregut que podem seguir perfectament al plànol de la ciutat. En realitat, al llarg de la novel·la les referències a la 'geografia urbana' són constants: els blocs de La Florida, el barri de Sant Josep, el Torràs –l'institut de Can Serra-, el cine Ramblas, la Farga, etc.

Sería la una, cuando subía la Rambla –Just Oliveras- (allí vivo). Al llegar a la avenida Josep Tarradellas i Joan, la sensación de silencio me asustaba. Sentí frío. Era luna llena y el cielo estaba sin una nube. Pasé enfrente de los Juzgados, que recordaban a un edificio fantasma y, a la altura de mi institutto, crucé la calle y llegué al puente de Isabel la Católica. Antes de llegar a los bloques de Can Serra, encontré el acceso a las vías del tren de la estación de l'Hospitalet, que es el final de algunas líneas.⁶⁵

A diferència de l'Andreu Sotorra, que desconeixia els espais concrets de la ciutat, l'autor d'SCAT, hospitalenc, coneix perfectament l'Hospitalet i així queda reflectit a la novel·la.

- Amb **Cero negativo** de Fernando Gómez (2009) *l'Hospitalet ha entrat a la novel·la negra com a protagonista*, si més no, així comença la notícia del *Canal-h* sobre la presentació del llibre. Certament, la ciutat adquireix un protagonisme total com a escenari de l'acció.

Jorge Sáenz és un detectiu de l'Hospitalet que rep l'encàrrec de trobar un ronyó perdut. Les investigacions el porten a recórrer pràcticament tots els barris de la ciutat. El punt de partida és la plaça de Mossèn Homar, on viu el detectiu, en ple centre històric. La novel·la comença així:

Me extraño que sonara el timbre, recibo muy pocas visitas y jamás al mediodía. Acababa de escuchar las doce campanadas en la iglesia de la Plaza Mossen Homar, estaba ocioso y las conté una a una.⁶⁶

La novel·la però ens porta també a Pubilla Casas, a La Florida, a Collblanc i a Bellvitge. Seguint les pistes del detectiu passem pel carrer Major, la plaça de l'Ajuntament, l'avinguda Carrilet, la Rambla Just Oliveras, can Buxeres, l'avinguda Masnou o el carrer Montseny, a més d'incorporar referències a espais concrets com el Casino del Centre, l'Hesperia Tower o la Biblioteca de la Bòbila.

⁶⁵ GARCÍA RIPOLL. Pàg. 18

⁶⁶ GÓMEZ. Pàg. 11

El detectiu protagonista se'ns presenta, és un altre fill de la immigració:

*No nací en Hospitalet, llegué con once años, añorando un pueblo castellano, árido y frío... Pertenezco a ese grupo de gente que se hacinaban en chabolas construidas en medio de huertas que con el paso de los años el asfalto les hizo perder la fertilidad. En sus descampados aprendí a utilizar los puños.*⁶⁷

En declaracions a Ràdio Florida, Fernando Gómez parla així de les característiques de l'Hospitalet com a escenari literari. *L'Hospitalet es un continente aparte, es una ciudad emblemática. Como l'Hospitalet hay muy pocas ciudades porque ha ido aglutinando a gente de todas partes y se convive bien. (...) Cuando me fui de aquí valoré mucho más a la gente de l'Hospitalet. Me cautivó la ciudad y yo creo que cautiva a todo el mundo por la diversidad y por lo diferentes que son los barrios entre sí. En mi novela sale todo l'Hospitalet, no hay barrio que se libre.*⁶⁸

*Lo cité en un restaurante de la calle Mayor de Hospitalet, no tenía ganas de desplazarme.*⁶⁹

Les referències geogràfiques són constants. El barri del Centre és el més transitat però tots hi apareixen, fins i tot, en un moment en què el detectiu té una cita al Hesperia Tower, l'autor aprofita per descriure la vista des del pis dissetè

*La habitación era clareada y olía a perfume. Cuando me cansé de repasarla y sin encontrar otra diversión me dirigí a la ventana y contemplé Hospitalet a vista de pájaro. Santa Eulalia, Collblanc, Bellvitge, Sant Josep, La Torrassa, La Florida, Les Planes, Can Serra, San Feliu, El Gornal, Pubilla Casas y naturalment Centre.*⁷⁰

En aquestes tres novel·les comentades –*L'assassí...*, *Scat* i *Cero negativo*–, la història és ficció i la geografia real, l'Hospitalet és pur escenari, els autors han volgut que la història passi a l'Hospitalet pel coneixement que tenen dels seus espais –que han trobat adients pel desenvolupament de la seva història– com és el cas de *Cero negativo* i d'*SCAT*, i també per una vinculació emocional, fins i tot reivindicativa. O bé, en el cas d'en Sotorra, per tot el contrari, la visió global i allunyada d'un barri compacte, que només coneix superficialment, li atorga la possibilitat de convertir-lo en un escenari de ficció i quedar-se amb la impressió generalitzada: un laberint on perdre's, un rusc ple de cel·les.

Hi ha un altre grup d'obres que van una mica més enllà de fer servir l'Hospitalet com a escenari protagonista de l'acció, en aquestes novel·les el decorat traspasa una mica més enllà de l'acció i s'acosta al que Blanche Gelfont anomenaria el paper de la ciutat com a ambient. Aquestes serien *Sangre de barrio*, *Un ayuntamiento llamado Ellos* i *El crit de les mil nits*.

⁶⁷ GÓMEZ. Pàg. 29

⁶⁸ Entrevista a Ràdio Florida (19 de novembre de 2009)

⁶⁹ GÓMEZ. Pàg. 29

⁷⁰ GÓMEZ. Pàg. 95

- **Sangre de barrio** (1989) de Jaime Martín és una novel·la gràfica que explica la història de Vicens, un jove adolescent que es trasllada a viure a l'Hospitalet de Llobregat. *En L'Hospitalet de Llobregat, como en todo barrio periférico de currantes, no hay gran cosa que hacer. Las primeras birras y los primeros canutos pronto dan paso a un círculo vicioso del que no es fácil salir.*⁷¹

L'obra és plena de paisatges urbans hospitalencs. A la portada de la primera edició es reconeixia perfectament la façana de la fàbrica Vanguard a la frontera del barri de Santa Eulàlia i Sant Josep. La façana Vanguard va ser un edifici modern d'estètica pop que pot representar la industrialització i la prosperitat, primer, i l'atur i la crisi, uns anys després, en què la fàbrica va tancar i l'edifici va quedar infrutilitzat.

A *Sangre de barrio*, Vincen i la seva família s'han traslladat a l'Hospitalet, han deixat el pare per borratxo i maltractador. Acabat d'arribar, en Vicens és 'atractat' pel Cepa, el Chichi i el Padrino, tot i que l'episodi serà l'inici d'una gran amistat. El Cepa li proposarà d'unir-se a la colla perquè no s'hi posin amb ell al Pedraforca, el 'cole de FP', on anirà estudiar; per ser de la colla haurà de fer dues coses: robar a algú i tirar-se a la "bichito", proves complicades tenint en compte que mai ha robat ningú i que és verge. En Vincen supera les proves i entra a formar part de la colla. Així viurà un munt d'experiències noves: participa a les baralles de l'escola, prova els porros, el dissolvent o la benzina quan no hi ha res més, roben un cotxe i fugen de la policia, ...

Totes aquestes històries transcorren als carrers de l'Hospitalet. La ciutat pren protagonisme des de la primera escena-vinyeta: sobre un paisatge de blocs de pisos i un requadre que ens indica el lloc: *L'Hospitalet de Llobregat, Barcelona*, dos personatges conversen:

- ¿Y aquí es donde vamos a vivir?... Vaya mierda...
- Deja de renegar y ayuda a mamá con las maletas⁷²

Pisos i maletes, a més d'un cert desànim de gent que arriba a la ciutat, desubicada o rebotada. En Vicens arriba a l'Hospitalet desestructurat i sense identitat dels anys 80. L'autor, Jaime Martín, ens mostra la quotidianitat d'un Vincen, també desestructurat, en aquests paisatges. Paisatges de *las zonas suburbanas de Barcelona*, donde reside Jaime Martín, diuen a la informació de Flores sobre el asfaltó.

Després de *Sangre de barrio* va venir *Flores sobre el asfalto*, i van seguir *La basca que mas casca* (1989), *Los primos del*

⁷¹ Contraportada del llibre *Sangre de barrio*.

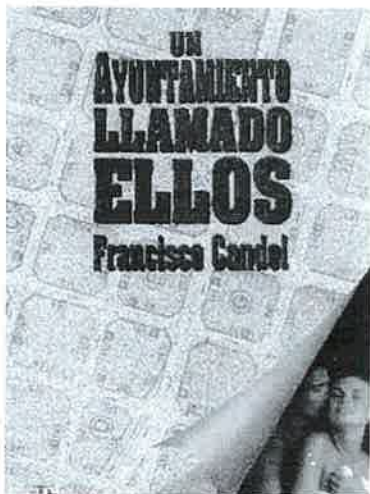
⁷² MARTÍN, Jaime. *Sangre de barrio*. Barcelona: La Cúpula, 1995. Pàg 3

parque (1991), *Los cuentos de los primos del parque* (1991) y *Los primos mojan* (2004). Totes aquestes històries, publicades a la revista *El Víbora* amb anterioritat, tenen un lligam estret amb l'Hospitalet: la colla d'amics es reuneix al parc –*los primos del parque*– i volten pel barri i per una ciutat que condiciona les seves vides.

*Los "protas" reflejan una época, personajes de barrio, que sólo piensan en pasárselo bien y ligar. Las aventuras están llevadas al límite con alto grado de hilaridad, encajando perfectamente en una generación que en la juventud vivió en el exceso hasta que encontraron sus huecos socialmente. Historias sobre urbanitas metiéndose en líos, con unos diálogos ingeniosos, ocurentes y divertidos, también se puede observar cierta crónica social sobre los barrios de gran ciudad, donde los personajes, ante la falta de otras perspectivas, van dando la nota en busca de diversión, drogas, rock & roll y sobre todo sexo.*⁷³

Més o menys, a la mateixa època en què Jaime Martín ens mostrava la quotidianitat 'suburbial' de los primos del parque, de la basca que más casca o de la colla d'en Vincen, un altre escriptor, en Candel, posava en boca d'un personatge, regidor d'Ensenyament, la següent frase: *ahora ya no somos suburbanos, ahora somos metropolitanos*.⁷⁴ Això era a la novel·la *Un ayuntamiento llamado Ellos*.

- ***Un ayuntamiento llamado Ellos*** de Francesc Candel (1994) és una novel·la, d'això no hi ha cap dubte. Ara bé, és una novel·la que parla del pas de l'autor per la política municipal. Candel va ser regidor de Cultura a l'Hospitalet de Llobregat l'any 1979 i en aquesta obra *refleix la seva experiència nefasta com a regidor*⁷⁵.

Francesc Rodon, persona vinculada a les arts plàstiques i a la crítica literària, i també a la ciutat de l'Hospitalet, és pregunta a la primera pàgina del seu text contribuï a "Homenaje a Francisco Candel": *¿Qué hace Francisco Candel en "Un ayuntamiento llamado Ellos"? ¿Crónica, biografía, ensayo ideológico y social, novela, testimonio? ... todo esto es "Un ayuntamiento llamado Ellos" Pero, ¿es sólo una recreación o transformación de una realidad?*.⁷⁶ Rodon atribueix a Candel un voluntariós desig de transformar una realitat en ficció i al mateix temps una ficció en realitat. Del que no hi ha dubte és de la capacitat descriptiva de Candel per retratar la ciutat d'Ellos/l'Hospitalet.

El territorio de Ellos era una población densa –trescientos mil habitantes, cuatrocientos mil, no venía de cien mil... enquistada

⁷³ Apunt del 15 de juny de 2009 sobre Jaime Martín al bloc "Música y Còmic": <http://jusema.blogspot.com/2009/06/jaime-martin-la-basca-que-mas-casca-los.html>

⁷⁴ CANDEL, Francisco. *Un ayuntamiento llamado Ellos*. Pàg. 8

⁷⁵ SINCA. Pàg 293

⁷⁶ RODON, F. A *Cuadernos de Estudio y Cultura* núm. 15 (2002)

como un grano en un flanco de la Ciudad, municipalmente independiente.

*Ellos era una ciudad pobre. Fabril, industrial, inmigrante, menestral y obrera, su clase media eran los comerciantes. Los magnates de la industria ellienne vivían en Barcelona, como el cuclillo ponían los huevos en nido ajeno.*⁷⁷

Rodon es pregunta sobre Ellos *¿es una ciudad imaginaria, pura ficción o dura realidad?*. El periodista i historiador Jaume Fabre diu *és difícil destriar, en l'obra de Francisco Candel, el que són memòries del que són novel·les*.⁷⁸ Ficció, realitat, crònica, document, testimoni,... un fragment d'història del país –i de la ciutat-, part d'una memòria col·lectiva, una acta notarial sobre una gent, un país i un temps determinat. Totes aquestes expressions apareixen a l'article d'en Rodon per qualificar la novel·la d'en Candel.

Recordem la frase de Vargas Llosa, *las novelas mienten... y mintiendo expresan una curiosa verdad*. El que Candel ens explica de la ciutat de Ellos ens ajuda a entendre la ciutat de l'Hospitalet, passejant per Ellos passem per l'Hospitalet i el que passa a la gent i als barris d'Ellos els hi passa a la gent i als barris de l'Hospitalet. *Els llibres de Candel són un testimoni de valor incalculable, no solament per la descripció d'uns paisatges i d'unes formes de vida, sinó sobretot per poder fer la història de les mentalitats i dels sentiments, pels quals cada vegada més s'interessen els nous corrents historiogràfics*.⁷⁹

Un ayuntamiento llamado Ellos té aquest valor incalculable, els episodis narrats formen part de la història de la ciutat i són testimoni d'una època de transicions i transformacions. La novel·la recull, per exemple, tot el procés de creació de la biblioteca de Can Carallot/Can Sumarro, les lluites veïnals en contra de la fundició de La Farga o les queixes dels veïns de Santa Eulàlia en relació al Carrilet.

També la següent obra ens mostra una època de transformacions tràgiques al país i de canvis a la ciutat.

- ***El crit de les mil nits*** (2000) de Ramon Gómez Molina explica les vivències novel·lades d'un nen que neix l'any de la proclamació de la segona república (1931) i que arriben fins al final de la guerra civil. *El crit de les mil nits* es va perllongar durant tota la guerra civil (1936-1939) que hagué de sofrir un nen a l'Hospitalet de Llobregat i a Barcelona. Els ulls infantils, directes i transparents, evidencien les terribles experiències d'aquells dies de por i de guerra.

Aquest llibre tindria continuació amb *Anys victoriosos, anys triomfals* (2002), llibre que porta el subtítol de *La petita història dels anys 40 a l'Hospitalet de Llobregat*. El llibre té un tò més clarament històric i biogràfic, en aquest darrer llibre el gènere 'novel·la' queda formalment en evidència amb el títol, la foto de la portada i l'estil narratiu.

⁷⁷ CANDEL. Pàg. 116

⁷⁸ FABRE, Jaume. *Candel, materials per a la història* a La Veu del Carrer. Maig-juny de 2005

⁷⁹ FABRE, Jaume. *Candel, materials per a la història* a La Veu del Carrer. Maig-juny de 2005

El crit de les mil nits mostra un l'Hospitalet que comparteix vida industrial i obrera amb vida rural. Encara no és un territori urbanitzat, ni suburbialitzat, al contrari:

*[Al pare] Li oferiren treballar d'ebenista en una fàbrica de mobles de l'Hospitalet de Llobregat. Això significava que deixàrem per fi aquell fosc pis del Poble Sec...
[a la nova casa de l'Hospitalet]... Tindríem sol tot el sant dia i estaríem voltats d'arbres i plantes .
En fi, ens ho pintava com una espècie de paradís.⁸⁰*

Molt aviat, els ulls del nen, acabat d'arribar a la ciutat, ens descriu què veu:

Mentre el pare i el xofer pujaven l'escàs moblatge dalt del pis, jo guaitava el nou paisatge. Cap al sud, hortes, camps verds i, més enllà, una bòbila. Cap el nord, una fàbrica de serrar i polir marbre i, més amunt i a l'esquerra, l'estació de tren. Vers el llevant, una altra bòbila i cases de pagès. En la direcció del ponent, la Farga, de la qual destacava, com un periscopi majestuós, la seva alta xemeneia; més enllà i tot seguit de la Farga, la fàbrica tèxtil.⁸¹

Fins i tot, un cop començada la guerra civil, la descripció d'aquell l'Hospitalet és encantadora:

La vida a l'Hospitalet, per si mateixa ja tenia l'encant de viure, sense traves, gaudint de la natura mitjançant l'aire lliure, del sol, dels arbres i de les plantes, ...⁸²

El llibre és ple, com no podia ser d'una altra manera, d'episodis i racons hospitalencs. Les descripcions de la ciutat mostren però l'estat d'ànim del personatge, el territori de la infància –del narrador, personatge i autor- troba en aquest l'Hospitalet mig rural, mig industrial, ja desaparegut, una manera de reivindicar-se i de contrastar-se amb aquest *crit de les mil nits* que va ser la guerra civil i les seves conseqüències. La ciutat acapara protagonisme a la novel·la però ho fa com a escenari i com a ambient. ...era d'agrair trobar aquella pau i tranquil·litat que ens esperava a l'Hospitalet.⁸³

No és fàcil convertir la ciutat en protagonista literari i, ja hem comentat que els límits entre els diferents papers de la ciutat a la creació literària no sempre són clars i perfilats. Ara bé, si hi ha alguna obra en la quals això s'aconsegueix, aquesta seria *Pols de terrat*, l'única que, curiosament, no fa aparèixer el nom de la ciutat enlloc. *Pols de terrat* és l'única obra de les set que formen part d'aquest grup que hem anomenat "L'Hospitalet, escenari principal", en què no apareix el nom de l'Hospitalet enlloc, ni el nom concret de cap dels paisatges i escenaris de la ciutat que hi apareixen. Tot i així, personalment considero que hi ha diversos contes d'aquesta obra en què el paper que juga la ciutat –de l'Hospitalet, és clar- és el de protagonista, per damunt dels personatges, evidentment.

⁸⁰ GÓMEZ MOLINA. Pàg. 13

⁸¹ GÓMEZ MOLINA. Pàg. 14-15

⁸² GÓMEZ MOLINA. Pàg. 116

⁸³ GÓMEZ MOLINA. Pàg. 20

- **Pols de terrat** de Joan Casas (1980) aplega disset relats que tenen una temàtica comuna, fins i tot hi ha personatges que es repeteixen. Explica Joan Casas: *'El personatge més jove que surt té set anys i el més gran té l'edat que tenia jo quan vaig escriure el llibre, vint-i-tots. I probablement aquest és el tema del llibre: el trànsit. És un llibre que parla del paradís, la infantesa i la primera adolescència. La majoria de contes recreen escenes infantils i d'adolescents, i mostren descobriments personals, la solitud, l'amor, la mort també...'*⁸⁴

Joan Casas
Pols de terrat

Les històries de *Pols de terrat*, que va ser premi Víctor Català l'any 1979, estan situades en un mateix paisatge: l'Hospitalet dels anys cinquanta i seixanta, anys d'una gran transformació en els què la ciutat passa de cinquanta mil habitants a tres-cents mil. Malgrat ser el paisatge de fons de totes les històries, el nom de l'Hospitalet no apareix en cap moment.

Amb motiu de la presentació de la reedició del llibre l'any 2006, Casas deia: *'És un llibre hospitalenc a morir -diu Casas-, per això ara penso que és un error que no surti el nom enlloc, ho trobo artificios'*⁸⁵. En Francesc Vallverdú al pròleg de la primera edició (1980) ja deia que *el món de Pols de terrat és a més d'un món literari, un món real, una ciutat en creixença en uns temps de creixença personal i col·lectiva: l'Hospitalet de Llobregat a la dècada dels cinquanta i a la dels seixanta.*⁸⁶

Entre les diferents imatges de la ciutat que trobem en aquests contes, hi ha una en concret que es repeteix a diferents contes: la del campanar de l'església, aquest apareix al mig de dos dels contes més 'hospitalencs': *Un cinturó de joncs* i *Les fronteres de la nit*, també al conte *Pregó de festa major* i a l'inici d'un altre, *L'eclipsi*:

*El rellotge del campanar tenia un vidre trencat, allà on tocava que anés el número set, i el forat coses de l'atzar, semblava talment un colom negre que s'hagués aturat damunt l'esfera, si més no fins que es feia de nit, perquè llavors, a través del trenc, es veia una bombeta encesa, i el colom desapareixia fins l'endemà.*⁸⁷

*la silueta esvelta del campanar.*⁸⁸

*Haurien volgut volar com els ocells o, si més no, ser amics dels escolans i, d'amagat, poder grimpar al campanar, fins a les arcades del capdamunt, sota l'ala de ferro de l'àngel trompeter que feia de penell, sentint ressonar la maquinària del rellotge...*⁸⁹

El rellotge del campanar tocà les dotze

⁸⁴ Entrevista a Vilaweb Notícies. <http://www.vilaweb.cat/noticia/1802902/noticia.html> (25 de març de 2006)

⁸⁵ A la mateixa entrevista.

⁸⁶ VALLVERDÚ F. Pròleg de la 1a edició de *Pols de terrat*.

⁸⁷ CASAS, J. (1a ed.) Pàg. 25

⁸⁸ CASAS, J. Pàg. 20

⁸⁹ CASAS, J. Pàg. 35

L'element de l'àngel trompeter identifica plenament l'església i pels veïns del barri centre la imatge del 'colom negre' aturat a l'esfera del rellotge és encara viva. Aquesta imatge també s'aprofita per convertir-la en un ull vigilant a *Les fronteres de la nit*:

El vidre trencat del rellotge del campanar de l'església, contemplant la geografia del seu terror amb l'únic ull de ciclop, ho dominava tot.

És precisament *Les fronteres de la nit* el conte en què la ciutat adquireix un protagonisme especial.

Uns nens que es comencen a fer grans –són en trànsit al món dels adults- es miren, des de ben amunt, la seva ciutat (el desordre que els cal ordenar). És una ciutat travessada per les vies del tren, travessada també pel canal de la Infanta i esquitxada d'horts, bòbiles i cases. Els protagonistes prenen consciència de la migradesa del seu territori i porten a terme el seu desig d'aventura i de conèixer més món. En aquest recorregut cap a l'inexplorat, la ciutat, el barri i els voltants se'ns mostren amb els seus trets i amb els seus límits, són també els límits de la seva infantessa –del seu món conegut- i que ells decideixen traspasar. Així coneixeran –coneixerem- les terres desconegudes de més enllà (que no són altres que els barris veïns del Centre) i veurem el món del rec, el món dels horts, el món dels garrofers –on comença el Samontà- i el món de més enllà de la via.

Les fronteres de la nit són també les fronteres de la infància i les fronteres d'un espai que, per créixer, caldrà traspasar. Aquests espais són els protagonistes del conte

4.1.2.- L'Hospitalet, paisatge necessari

Després del grup d'obres en què hem destacat el protagonisme de la ciutat en històries que passen, gairebé en la seva totalitat, a l'Hospitalet, tenim un segon grup d'obres en què la ciutat no té el paper de principal escenari però sí que és un dels escenaris rellevants. Són quatre novel·les en les quals el paisatge obrer hospitalenc juga un paper necessari i imprescindible dins l'arquitectura de les obres. Les obres d'aquest grup destaquen per ser d'autors molt reconeguts i per què, en el seu moment, van gaudir d'un enorme èxit entre els lectors i la crítica. Les obres són

1. **19 de julio** (1965) d'Ignasi Agustí
2. **La verdad sobre el caso Savolta** (1975) d'Eduardo Mendoza
3. **Los mares del sur** (1978) de Manuel Vázquez Montalbán
4. **Los alegres muchachos de Atzavara** (1987) de Manuel Vázquez Montalbán

La novel·la *19 de julio* va ser la més venuda en castellà el dia de sant Jordi de 1965 - en català ho va ser *La Plaça del Diamant* -, va ser Premio Nacional de Literatura 1966 i també Premi de la Crítica. *La verdad sobre el caso Savolta* es va publicar coincidint amb la diada de Sant Jordi de 1975 i aquell any també va ser una de les obres més venudes. *Los mares del sur* va guanyar el Premi Planeta 1979 i *Los alegres muchachos...* va ser Premi Bocaccio a Itàlia l'any 1988.

Les quatre novel·les tenen en comú la tria d'un barri de l'Hospitalet com a referent de la classe obrera. Agustí retrata la Torrassa dels anys 30, descrita com un barri amb molta immigració, molt pobre i amb una important implantació de les idees anarquistes. Mendoza fa referència a la zona industrial de l'Hospitalet obrer i receptor d'immigrants dels anys 1916-1919. A les dues obres de Vázquez Montalbán l'acció és situa als anys 70 i el barri que apareix és Bellvitge, receptor d'una nova onada migratòria.

Els personatges d'aquestes novel·les abarquen el continu migratori que ha rebut l'Hospitalet al llarg del segle XX: anys 10, anys 20-30 i anys 50-60. En totes quatre novel·les, l'element obrer -tant el paisatge com els personatges- es contraposen als personatges i als paisatges de classes més benestants, tot i que cada escriptor ho fa a la seva manera i pren diferent partit.

Ignasi Agustí i Eduardo Mendoza tenen paral·lelismes pel que fa a l'ús de la història com a element de ficció, tots dos fan ús d'episodis històrics que tenen l'epicentre a la ciutat de Barcelona però dels quals també són protagonistes la ciutat i els barris de l'Hospitalet. Hi ha però, grans diferències en aquest ús de la història. Tots dos situen l'acció en uns anys en què Barcelona era un centre industrial en expansió i en els que, precisament a causa d'aquesta expansió, es va produir una profunda crisi social que va donar lloc a una ciutat dividida en la què la burgesia i la classe obrera se situen en actituds i en paisatges extrems. Agustí ho fa des de conviccions retrògrades i Mendoza des del progressisme. El primer reinterpreta episodis per exemplificar les seves tesis històriques i el segon mostra els aspectes més novel·lístics i mitificables. Francesc Foguet ho sintetitza dient que Agustí *historitza* la novel·la i Mendoza

novel·la la història ⁹⁰. En el cas de les novel·les de Vázquez Montalbán estem més a prop de la crítica social i de la denúncia d'actituds de la burgesia, afavorit per la proximitat i el coneixement directe de l'època en què situa l'acció i de les idees d'esquerreres de l'autor.

- **19 de julio** (1965) d'Ignasi Agustí és la quarta part de la pentalogia *La ceniza fue árbol* a la què pertanyen també *Mariona Rebull* (1943), *El viudo Rius* (1945), *Desiderio* (1957) i *Guerra civil* (1972).

La ceniza fue árbol és la història d'una família d'industrials catalans, els Rius, situada a la Barcelona de finals del XIX fins al primer terç del XX. Al llarg de les cinc novel·les observem l'ascens i la decadència de la família, assistim a l'ascens de la classe burgesa amb els canvis del treball artesanal cap la societat industrial. L'autor mostra la seva visió dels obrers, tant a les fàbriques on treballen com als barris on viuen. El teló de fons de les dues darreres novel·les del cicle és la guerra civil espanyola i, concretament a *19 de julio*, els prolegòmens dels anys 30.

Sergi Doria, responsable de la recent edició de la novel·la dins la Biblioteca Castro i autor de la introducció afirma: *La cuarta novela de "La ceniza fue árbol" incorpora un ritmo deudor del periodismo y una honda preocupación por el acervo documental que proporciona al modelo decimonónico realista un octanaje microhistórico. La condensación de un periodo tan tumultuoso como el quinquenio republicano – del 14 de abril de 1931 a la sublevación militar de julio de 1936– demanda una narración capaz de reflejar aquellas horas trágicamente dinámicas.*⁹¹

Aportacions estilístiques periodístiques, aportacions documentals abundants i etapa històrica convulsa, aquests elements ens porten, també segons Doria, a un altra característica de l'obra i que, de retruc, és la que ens interessa a nosaltres: el tractament dels protagonistes obrers i dels anarquistes: *Otra de las novedades narrativas que aporta "19 de julio" es la inmersión en el microcosmos de un anarquismo que ha evolucionado del terrorismo individual de la 'propaganda por el hecho', como la bomba que mató a Mariona Rebull en el Liceo, a liderar movimientos de masas. Los anarquistas no son ahora siluetas lejanas, o sombras en la noche que acechan al patrón, como sucedía en "Mariona Rebull" o "El viudo Rius". El anarquista tiene rostro, entorno, deseos carnales y costumbres sociales... El autor nos traslada a los veneros del anarcosindicalismo: las oscuras callejas del Barrio Chino y los descampados de barraquismo donde la inmigración murciana y andaluza sobrevive en la promiscuidad.*⁹²

Aquests descampats són el barri de la Torrassa de l'Hospitalet. Diu Doria que *Agustí ha conseguido penetrar con gran verosimilitud en el costumbrismo y el microcosmos de la inmigración y el anarquismo de la Torrassa.*⁹³ El cert és que les descripcions del barri i les escenes que tenen la Torrassa com a escenari són abundants:

⁹⁰ FOGUET a *Reconstrucciones históricas de la ciudad* dins *Narrativas urbanas. La construcción literaria de Barcelona*.

⁹¹ DORIA, Sergi. *19 de julio*. Pàg. XIII de la introducció

⁹² DORIA. Pàg. XVII-XVIII de la introducció

⁹³ DORIA. Pàg. XXV de la introducció

*Y a la luz de la tarde, más benigna, empezó a identificar la silueta del barrio: el dédalo de torrentes y desmontes que se perdía cuesta abajo, con el color de tierra ocre, el polvo volandero de los desniveles y las casas de adobe de una planta, con un mar de techumbres desiguales y el brillo del latón de los remiendos reverberando al sol.*⁹⁴

*... Al fondo de la calle estaba su casucha... (Ve la Guàrdia Civil)... Dio la vuelta y echó a correr. Enfiló la calleja, torció a la derecha, saltó al terraplén, dio otro brinco en el vacío. Era un torrente lleno de inmundicias y cruzó por él, para volver a subir y encaramarse a una tapia. Saltó la tapia y se encontró en un solar desigual, entre basura y unos perros mugrientos que se olisqueaban...*⁹⁵

Les primeres novel·les del cicle recreen bàsicament el món burgès de la família Rius i de les seves relacions. Han passat molt anys entre la redacció de les obres i, en perspectiva es poden extreure lliçons del tractament fet fins aleshores. Agustí, en una entrevista al diari *Tele/eXprés* confessa, en relació al 'microcosmos de la immigració i l'anarquisme de la Torrassa: "*Era inevitable pasar por ellos*".⁹⁶ En un context diferent, i que explicarem més endavant, Vázquez Montalbán també es veu obligat a incorporar el punt de vista de l'obrer a *Los alegres muchachos de Atzavara* per completar i arrodonir la novel·la.

D'altra banda, segons Francesc Foguet, Agustí tenia el propòsit de *responsabilitzar al catalanisme i al moviment obrer del desordre i l'inestabilitat que va afectar profundament els interessos econòmics de la burgesia industrial catalana*. I més concretament, a "*19 de julio*" ataca durament a qui considera responsables de la guerra civil: ERC i la CNT-FAI, que van portar a la societat catalana al desordre i a l'anarquia.⁹⁷

Per tant, sigui per necessitats estilístiques, sigui per conviccions ideològiques o per totes dues coses alhora, el barri de la Torrassa es fa necessari a la novel·la d'Ignasi Agustí i aquesta és plena de descripcions geogràfiques, històriques i costumistes d'aquest microcosmos.

Un altre crític, Enrique Sordo, destaca que en aquesta novel·la el personatge és la ciutat entesa com un conjunt orgànic *abigarrado y contradictorio, con la sensualidad a flor de piel, ostentoso en sus manifestaciones de arriba y de abajo, gregario en sus clases y que comenzaban a anular los límites, antes tan netos que separaban esas clases*.

⁹⁴ AGUSTÍ, Ignacio. Pàg. 205

⁹⁵ AGUSTÍ, Ignacio. Pàg. 207

⁹⁶ Tele Expres del 14 de abril de 1965 . A la secció cultural "Letra a la vista" entrevista de Pascual Maisterra, crític, escriptor i periodista. La font és la introducció de Doria: *Maisterra y Agustí atraviesan un paisaje suburbial. Un niño "le da al bote y el perro ladra desesperado". Con un fondo de chimeneas y descampados, se encuentran en los lugares eternos de la procesión del tiro, del anís dulce a granel y de la navaja* . El suburbio por donde andan es el de los personajes anarquistas de "*19 de julio*". Pàg XXIII.

⁹⁷ FOGUET a *Reconstrucciones históricas de la ciudad* dins *Narrativas urbanas. La construcción literaria de Barcelona*

- ***La verdad sobre el caso Savolta*** (1975), primera novel·la d'Eduardo Mendoza, se situa a la Barcelona de principis del segle XX, entre els anys 1917 i 1919. La ciutat viu sacsejada pels conflictes entre classes i per les lluites entre la patronal i els sindicats.

En aquest decorat de fons, magistralment documentat, la ciutat, vibrant i perillosa, viu en plena efervescència de moviments obrers de diferents ideologies i diferents graus de violència. Dins d'aquest escenari trobem la fàbrica Savolta, una empresa que ha experimentat un enorme creixement a causa de la Primera Guerra Mundial i que es troba en una fase de recessió, en època de vaques flagues.

La fàbrica Savolta està situada al terme municipal de l'Hospitalet, així ho deixa clar el comisario Vázquez, encarregat d'investigar el 'cas Savolta'.

*Que por orden expresa de mis superiores jerárquicos me hice cargo del "caso Savolta" el 1 de enero de 1918, a raíz del asesinato de aquel... [Savolta] era propietario del 70% de las acciones de la empresa que lleva su nombre, dedicada a la fabricación y venta de armas, explosivos y detonantes, situada en la zona industrial de Hospitalet, provincia de Barcelona.*⁹⁸

La verdad sobre el caso Savolta es claríssimament una novel·la geogràficament urbana. Nuria Plaza, a l'edició crítica de l'obra que va publicar l'any 2005, comenta en relació als espais on transcorre la novel·la: *Se sitúa en una Barcelona perfectamente reconocible para el lector, que está formada por múltiples espacios contrapuestos. (...) El espacio actúa desde el comienzo como elemento propiciatorio o detonante para que el personaje se instale y evolucione, convirtiéndose la ciudad, de este modo, en pieza fundamental, y no simple decorado de la historia. (...) Los distintos escenarios narrativos se convierten en símbolos y representación de las transformaciones, luchas y clases sociales de aquel momento.*⁹⁹

La novel·la presenta diferents espais que contrasten entre sí: d'una banda hi ha espais comuns a totes les classes socials, bàsicament el centre de la ciutat de Barcelona, i de l'altra banda hi ha els espais propis de cada classe: els de la burgesia són a l'Eixample i a la zona alta de la ciutat, i el dels obrers se situen a diferents barriades, entre les quals es troba la zona industrial de l'Hospitalet.

La mateixa Nuria Plaza valora la presència d'aquesta zona industrial: *El recorrido que el personaje hace al extrarradio, la zona industrial de Hospitalet,... muestran la periferia, evidentemente con signos negativos, ya que se encuentra "fuera de" (no habían conseguido entrar en la ciudad: trabajaban en el cinturón fabril). (...) En el otro extremo de la sociedad se encuentran los obreros: los anarco-sindicalistas detenidos al principio del relato, los inmigrantes que deambulan ante las barracas de la zona de Hospitalet.*¹⁰⁰

El cert és que Eduardo Mendoza retrata amb claredat la zona suburbial:

⁹⁸ MENDOZA. *La verdad sobre el caso Savolta*. (edició de Nuria Plaza). Pàg. 234

⁹⁹ PLAZA, Núria. Introducció de *La verdad sobre el caso Savolta*. Pàg. 49-50. A les pàgines 52-53 fa la descripció d'aquests espais.

¹⁰⁰ PLAZA. Pàg. 65

El coche me condujo a la estación. Allí tuve que aguardar veinte minutos a que arrancara el tren. Pronto adquirió velocidad y a poco de dejar la estación se adentró en los suburbios, en dirección a la zona industrial de Hospitalet. Yo contemplaba el paisaje con desasosiego... Los suburbios que atravesábamos, y que yo desconocía, me deprimieron hondamente. Junto a la vía y hasta donde alcanzaba la vista, se apiñaban las barracas sin luz, en una tierra grisácea, polvorienta y carente de vegetación. Circulaban por entre las barracas hileras de inmigrantes, venidos a Barcelona de todos los puntos del país. No habían logrado entrar en la ciudad: trabajaban en el cinturón fabril y moraban en las landas, en las antesalas de la prosperidad que los atraía. Embrutecidos y hambrientos esperaban y callaban, uncidos a la ciudad, como la hiedra al humo.¹⁰¹

Ara bé, a diferència d'Agustí, Eduardo Mendoza no culpabilitza l'obrer i l'anarquista dels mals, ni els jutja 'moralment', al contrari, segons Francesc Foguet "*La verdad sobre el caso Savolta*" parte de una fascinación estética por el movimiento anarquista que Ignacio Agustí se complació en satirizar.¹⁰² De fet Foguet destaca el retrat que es fa a la novel·la de tot un mostrari de personatges entre tòpics i paròdics: aventurers, policies, confidents de la patronal, anarquistes d'acció, delinqüents, prostitutes,... Aquest mostrari de personatges contribuiria a crear una imatge mítica i llegendària de la ciutat, una ciutat oculta, negra, subterrània i que, segons el crític, queda sintetitzada en l'anarquisme i els baixos fons, amb tot l'atractiu estètic que això desperta. El mateix Mendoza ha confirmat en diferents entrevistes una certa 'admiració' per la ideologia anarquista i s'ha manifestat dolgut per la eliminació del anarquisme de la vida catalana¹⁰³ al mateix temps que reconeixia el joc literari d'aquesta ideologia.

Pel que fa a l'Hospitalet, la imatge que projecta és la del *industrioso Hospitalet, cegado por el humo de las chimeneas* que contrasta amb l'Eixample *senyorial y burgués*¹⁰⁴, així com l'Hospitalet que rep i acull els treballadors immigrants i, per tant, les lluites i reivindicacions d'aquests obrers.

- **Los mares del sur** (1978) de Manuel Vázquez Montalbán és la quarta de les novel·les en què apareix el detectiu Pepe Carvalho i està centrada en la investigació de la desaparició del milionari Carlos Stuart Pedrell. Al llarg de la trama se'ns presenta la Barcelona de finals dels anys 70, la seva història recent i els seus diferents grups socials. El paisatge de l'Hospitalet té una participació especial, d'alguna manera es podria dir que *los mares del sur* són a l'Hospitalet.

En les dues novel·les d'en Vázquez Montalbán que tractarem en aquest apartat, el paisatge ha canviat en relació a les dues novel·les anteriors analitzades. Fins ara, hem vist exemples de les primeres onades migratòries que arribaven a l'Hospitalet, al llarg de la primera meitat del segle XX, a la recerca de treball. Els autors –cadascú a la seva manera i amb una intencionalitat política i social diferent– situaven part de l'acció, pel que fa a l'Hospitalet, en barraques construïdes en barris improvisats i enganxats a la gran ciutat. A la segona meitat del segle, la situació ha evolucionat, és l'època dels polígons.

¹⁰¹ MENDOZA. *La verdad sobre el caso Savolta*. Pàg. 85-86

¹⁰² FOGUET. Pàg. 295. També l'explicació final del paràgraf està extreta d'en Foguet.

¹⁰³ Entrevista a E. Mendoza. <http://www.clubcultura.com/clubliteratura/clubescritores/mendoza/entrevista3.htm>

¹⁰⁴ MENDOZA. Pàg 428.

Agustí i Mendoza han mostrat misèria, lluita 'armada' de classes, explotació laboral extrema, relació interclassial pràcticament inexistent i barris obrers paupèrrims. El progrés començava a arribar a la capital, la industrialització avançava amb força i els barris de l'Hospitalet més propers a Barcelona exercien de raval i anaven esdevenint suburbis. Agustí culpabilitza la classe obrera anarquista, Mendoza mostra la cobdícia.

Montalbán situa l'acció als anys 70 i tot ha evolucionat: el paisatge continua sent obrer, la cobdícia continua tenint el seu protagonisme però les classes socials s'interelacionen més. La immigració ha continuat arribant a la capital, o més ben dit, al 'capital' i aquest li ha construït habitatges.

A l'epíleg a l'edició de 1997 de *Los mares del sur* que celebrava els "25 anys de Carvalho", l'escriptor Quim Aranda deia:

*En unas pocas líneas, Montalbán resume buena parte de la historia urbanística de la Barcelona del período 1950-1979. ... San Magín es el cruce de dos barrios –Bellvitge y La Pau, con algún elemento también de un tercer suburbio de Barcelona, Ciutat Badia-. ... Los habitantes de este barrio satélite de Barcelona: obreros de la Seat, su numerosa y ruinosa familia, el viejo policía republicano, tipos humanos que funcionan como arquetipos, como cliché básico pero representativo por su catálogo apresurado de la inmigración que recibió Barcelona en los años sesenta y que se mezcló con los vencidos de la guerra civil.*¹⁰⁵

Quim Aranda fa referència al paràgraf en què l'autor detalla el funcionament de la nova cobdícia. A la Barcelona dels anys 50, 60 i 70, va haver una especulació immobiliària ferotge. Es van expropiar terrenys sobre els quals es van edificar infinitat de pisos de protecció oficial que van enriquir a més d'un i que van crear guetos proletaris, on s'estava la mà d'obra immigrant. Va ser l'època de l'alcalde Porcioles, Montalbán és un crític del "porciolisme".

A Stuart Pedrell se atribuían un buen puñado de especulaciones, pero sobre todo la de "San Magín, barrio de". «A fines de los años cincuenta, y dentro de la política de expansión especulativa del alcalde Porcioles, la sociedad de Construcciones Iberisa (ver Munt, marqués de, Planas Ruberola, Stuart Pedrell) compra a bajo precio descampados, solares donde se ubicaba alguna industria venida a menos y huertos familiares del llamado 'camp de Sant Magí', zona dependiente del municipio de Hospitalet. Entre el 'camp de Sant Magí' y los límites urbanos de Hospitalet quedaba una amplia zona de terreno libre con lo que se demuestra una vez más la tendencia anular de la especulación del suelo. Se compra terreno urbanizable situado bastante más allá de los límites urbanos para revaluar la zona que queda entre las nuevas urbanizaciones y el anterior límite urbano. Construcciones Iberisa construyó un barrio entero en Sant Magí y al mismo tiempo adquirió también a bajo precio los terrenos que quedaban entre el nuevo barrio y la ciudad de Hospitalet. En un segundo plan de construcciones, esa tierra de nadie también fue urbanizada y multiplicó por mil la inversión inicial de la Constructora...» San Magín

¹⁰⁵ VAZQUEZ MONTALBÁN. *Los mares del sur*. Pàg. 229 de l'edició "Carvalho 25 años" de l'editorial Planeta, 1997

*fue mayoritariamente poblado por proletariado inmigrante. El alcantarillado no quedó totalmente instalado hasta cinco años después del funcionamiento del barrio. Falta total de servicios asistenciales. Reivindicación de un ambulatorio del seguro de enfermedad. De diez a doce mil habitantes. Menuda pieza estabas hecho, Stuart Pedrell. ¿Iglesia? Sí. Se hizo una iglesia moderna al lado de la antigua ermita de San Magín. Todo el barrio sufre inundaciones cuando se desbordan las canalizaciones del Llobregat.*¹⁰⁶

Bellvitge va ser un d'aquests guetos proletaris, un dels més destacats i, com veurem més endavant, ha estat objecte de moltes i variades 'descripcions literàries'. A *Los mares del sur* se'ns explica l'origen i se'ns mostra la col·lectivitat. A l'estudi *Las sendas del desencanto: Los mares del sur de Manuel Vázquez Montalbán*, l'autora senyala respecte a la novel·la: *aunque hay un cadáver, hay más de una víctima y no todos están muertos: las víctimas son toda la gente que vive en el barrio de San Magín y la gente española a causa del régimen franquista y las dificultades de la transición. Las víctimas y los culpables son colectivos para representar la sociedad.*¹⁰⁷

San Magín, Bellvitge,... han passat de ser la il·lusió a representar el desencís. Un veïnat amb esperances de felicitat i de noves oportunitats que es troba amb un barri brut, conflictiu, mal fet i inacabat, sense serveis. A *Los alegres muchachos de Atzavara*, l'autor ens mostra amb detall un dels habitants d'aquell veïnat i la situació és una mica diferent. *Los mares del sur*, a través del viatge real que fa el detectiu Carvalho al barri, mostra aquest desencís col·lectiu.

L'autor retrata les classes pudents i les classes treballadores, els diferents llenguatges, hàbits i els diferents ambients i guetos urbans. És el moment de la transició democràtica i apareix la misèria moral d'uns i altres, així com el luxe burgès i la penúria material dels treballadors. Fa una crònica, gairebé periodística de la Barcelona del capitalisme salvatge, sobretot l'immobiliari. Un capitalisme especulatiu que obté el màxim benefici gràcies al control total que la dictadura exerceix sobre aquells que pateixen la desvertebració social i urbana provocada per la especulació.¹⁰⁸

Bellvitge és l'exemple, real i literari, d'aquesta desvertebració social i urbana fruit de l'especulació.

- ***Los alegres muchachos de Atzavara*** (1987) de Manuel Vázquez Montalbán narra la trobada, l'estiu de 1974, d'un grup d'amics i coneguts, tots ells de la burgesia catalana, professionals, ben situats econòmicament i políticament, al poble d'Atzavara, a prop de la costa de Tarragona. Hi ha un grup de parelles ortodoxes i heterossexuals, hi ha *los alegres muchachos* homosexuals, un grup de dones emancipades,... i allà al mig, procedent d'una altra classe social, hi ha també un jove amb ganes de prosperar.

Aquest jove, i l'amic de la infància que el visita, són el contrapunt a les accions i les converses dels amics burgesos. El jove i l'amic són del barri de La Fabriqueta, l'altre ego de Bellvitge. Quatre dels protagonistes expliquen com va viure cadascú aquell estiu. Tres punts de vista són burgesos i un, el que comença el llibre, obrer.

¹⁰⁶ VAZQUEZ MONTALBAN. *Los mares del sur*.

¹⁰⁷ SLOUGH, Rachel. *Las sendas del desencanto: Los mares del sur de Manuel Vázquez Montalbán* (2007)

¹⁰⁸ Idees extretes dels materials educatius sobre el llibre <http://www.edu365.cat/eso/muds/castella/lectures/mares/antes.htm>

El punt de vista del personatge de la classe obrera, Paco Muñoz González, és del tot necessari i el que ens interessa. Paco viu 'feliç' a La Fabriqueta. El mateix Montalbán justificava la necessitat d'incorporar aquest nou punt de vista.

*En 'Los alegres...' hay un sujeto coral; se trata de un grupo de veraneantes, una situación en absoluto nueva sino ya muy utilizada, que se enfrenta al recuerdo de una situación clave para ellos porque les obligo a definirse. Se trataba de una confrontación de recuerdos... Se me ocurrió la fórmula del sujeto coral. Al principio sólo había tres puntos de vista, pero enseguida me di cuenta de que el montaje cojeaba, no era suficiente, y añadí el cuarto punto de vista.*¹⁰⁹

La funció de l'escriptor testimonial és donar veu als que no tenen història i servir de memòria als qui l'han perdut. Paco fa de portantveu de l'intent de sobresortir d'en Vicente, un fill de la classe obrera que cau per equivocació dins el món burgès. Paco ens explica, per exemple:

*"¿Otra cosa? Estos tíos tiran de coche raro. No paran de hablar de viajes: que si Atenas, que si Florencia, que si Japón. No miran un duro cuando se compran ropa y ayer noche nos bebimos veinte botellas de champán"*¹¹⁰.

Paco i Vicente són dos personatges de barri obrer que han optat per camins diferents. Vicente té pretensions artístiques, marxa del barri per prosperar, ha viatjat, sembla que se n'ha sortit però el trobem d'amant d'un joier vint anys més gran que ell i fent de majordom als seus amics.

*Yo pensaba, si el precio de ir a Nueva York es que te den por el culo, que se metan Nueva York donde les quepa, yo me quedo en La Fabriqueta y veo Nueva York en la tele. Pero ya me di cuenta entonces que había dicho una grosería y que Vicente no se merecía que yo fuera grosero con él, es decir, a los maricones como cosa general, a barullo, que les den morcilla, pero Vicente era Vicente, era un caso concreto, un amigo durante años (...)"*¹¹¹.

Paco Muñoz, narrador d'aquests tres dies que comparteix amb el seu amic de la infància i la resta de convidats del joier, ens deixa ben clares les seves aspiracions, tan diferents de les de Vicente, l'amic que va 'emigrar' del barri:

*"Yo a veces he querido envejecer de pronto, rápido, para no tener deseos, para resignarme con lo que soy y con lo que tengo. Pero a medida que me hago mayor me doy cuenta de que es una esperanza inútil; siempre se tienen deseos y, lo peor, deseos que jamás podrás satisfacer. Pero yo trampeo bien mis propios fracasos y no me puedo quejar a la vista de cómo les va a otra gente de mi edad entre la que hay mucho derrotado sin trabajo y con muchas ganas de quejarse. Han visto demasiadas películas, demasiada tele y les han comido el coco"*¹¹².

¹⁰⁹ TYRAS, G. *Geometrias de la memoria*. Pàg 158

¹¹⁰ VAZQUEZ MONTALBAN, *Los alegres muchachos de Atzavara*. Pàg.64

¹¹¹ VAZQUEZ MONTALBAN, *Los alegres muchachos de Atzavara*. Pàg 68

¹¹² VAZQUEZ MONTALBAN, *Los alegres muchachos de Atzavara*. Pàg. 10-11

La Fabriqueta és Bellvitge, sens dubte. Algun altre barri es podria sentir també identificat però és Bellvitge, un Bellvitge més personalitzat que el de *Los mares del sur*. Les històries de Paco i de Vicente són dues històries de veïns que ja es reconeixen en el barri on han crescut i en el sistema que els ha criat, Paco s'ha adaptat a les idees convencionals de l'educació que ha rebut com a forma de supervivència, ha decidit que el seu futur és a La Fabriqueta i el que ha vist a Atzavara no fa més que reafirmar-lo. Vicente, en canvi, per sobreviure ha de marxar, La Fabriqueta i l'ambient de l'època no estan preparats per acceptar-lo.

4.1.3.- L'Hospitalet, escenari puntual

Hem comentat ja els llibres en què l'Hospitalet és *escenari principal* o *paisatge necessari*, en aquest apartat trobem un tercer grup de llibres en els que l'aparició de l'Hospitalet és significativa però sense arribar a tenir una importància rellevant dins la trama de l'obra, és un *escenari puntual*. Sí que té importància, en canvi, per comprovar la imatge de la ciutat que projecten aquests escriptors. Són significatius per nosaltres encara que no siguin del tot rellevants per l'obra. Són nou novel·les més, algunes d'elles d'autors ben reconeguts.

1. ***Sobre las piedras grises*** de Sebastià Juan Arbó (1949)
2. ***Un lloc entre els morts*** de Maria Aurèlia Capmany (1968)
3. ***Mecanoscrit del segon origen*** de Manuel de Pedrolo (1974)
4. ***Viure a la intempèrie*** de Manuel de Pedrolo (1974)
5. ***La dama rosa*** de Margarita Barbachano (1998)
6. ***Puro desastre*** d'Eliseo Bayo (1999)
7. ***La Via Làctia*** de Joan Agut (2001)
8. ***Para que nunca amanezca*** d'Empar Fernández (2001)
9. ***Temps d'orquídies*** d'Angelina Vil·la (2007)

Sobre las piedras grises (1949) de Sebastià Juan Arbó és la novel·la que va guanyar el Premi Nadal l'any 1948. Va ser la seva primera obra escrita en castellà i també la primera en què traslladà l'acció de les seves novel·les a un ambient urbà: Barcelona. Sebastià Juan Arbó té, a les seves novel·les, una visió agra i deprimida del món i dels homes. En aquest cas, la ciutat serveix d'escenari de la vida d'un humil i apocat funcionari. L'ambient, tot i el canvi d'escenari de les Terres de l'Ebre a la ciutat, continua pertanyent al món dels humiliats i dels ofesos.

El personatge que parla és un immigrant murcià que reproduceix l'ambient, totalment negatiu, de la fàbrica dels primers anys del segle XX, així com del barri on es va criar. Deixa constància, al mateix temps, del continu urbà de Sans, la Torrassa, la Bordeta i Collblanc que trobem en altres novel·les.

*(Pedro) De niño me crié en los barrios extremos, entre el ruido de los talleres y el humo de las fábricas. De mis padres no tengo recuerdo; perecieron los dos en un pueblo de Murcia en una inundación. Yo todavía muy niño, quedé solo, y un tío mío me trajo consigo a Barcelona. De mi infancia no quisiera hablarte. Apenas me tuve en pie, entré de aprendiz en una fábrica. La fábrica es horrible. Es un invento infernal, al menos la que yo padecí. Hay humo, ruido, sombra... en la fábrica empezaba a fermentar esta sorda agitación que se ha manifestado ahora. ... En mí prendió en seguida el espíritu de rebeldía...*¹¹³

¹¹³ JUAN ARBÓ. *Sobre las piedras grises*. Pàg 258-259

És una imatge fosca i grisa de la infància del protagonista, viscuda a la zona industrial de l'Hospitalet més propera de Barcelona.

(Visió des del vaixell que se'n va) Poco a poco, Pedro, asomado a la borda, ve surgir ante sus miradas el llano de Sans, la Torrassa, la Bordeta, Coll Blanc, con las chimeneas de sus fábricas erguidas en la sombra, con sus calles, que tanto conoce, adormecidas bajo el centelleo de las luces.

*Sus ojos se detienen por último en el lugar donde transcurrió su infancia: Sans, la Torrassa, la Bordeta, Coll Blanc... Por las calles de estas barriadas podría ir con los ojos cerrados. (...) Allí estaba la obscura fábrica con sus sótanos casi sin luz, con el aire impregnado de fétidas emanaciones, donde se movían como sombras; allí consumió él sus mejores años y allí, en el siniestro recinto, sintió germinar los primeros brotes de rebeldía oyendo hablar a los mayores.*¹¹⁴

Un lloc entre els morts (1968) de Maria Aurèlia Capmany va ser Premi Sant Jordi 1968. *Un lloc entre els morts* és una de les obres més valorades de l'autora, amb la qual s'apropa a la novel·la històrica que tracta de manera desenfadada i personal. Així, d'una banda es centra en escenaris i personatges reals: Barcelona, el pla de Barcelona, Cervera, més tangencialment Venècia, en el pas del segle XVIII al XIX, amb la invasió del general Duhesne i la influència francesa; però, de l'altra, el fil conductor de l'obra és la vida d'un personatge de ficció, Jeroni Campdepadrós i Jansana, permanent insatisfet i inadaptat, que morirà molt jove. L'autora reconstrueix la vida d'aquesta figura inventada a través dels escassos escrits que n'han quedat i d'un mínim esquema històric. Hereu atípic d'una família rica, Jeroni, apostarà per la pervivència a través de l'escriptura: unes memòries, que la seva muller, amb escassa sensibilitat, destruirà a la seva mort. D'ell només en quedaran alguns poemes, fragments d'aquests memòries, algunes cartes i, també, traduccions de poemes.

Aquesta novel·la recrea paisatges de Collblanc de finals del XVIII, recorda el passat rural i pagès i, finalment, el narrador situat al segle XX fa esment del cementiri de Collblanc i dels canvis urbanístics que ha sofert aquesta zona.

Us enyoro i el meu enyorament pinta colors inexistents en el teu bonic rostre i paisatges humits plens de salzes i xiprers en la desolada plana de Collblanc.

Els seus mestres de llengua són Josefa Valls de Rubí, la gent pagesa de Collblanc i Basili Rivirosa de Gallifa.

*Al cementiri de Collblanc, voltat de tristíssimes muralles de pisos, hi ha la tomba on tots van anar a trobar-se i unir-se com mai no ho havien aconseguit en vida.*¹¹⁵

¹¹⁴ JUAN ARBÓ. Pàg. 276-277

¹¹⁵ CAPMANY. *Un lloc entre els morts*. Pàgs. 19, 45 i 189

Mecanoscrit del segon origen (1974) de Manuel de Pedrolo. Els protagonistes d'aquesta novel·la, l'Alba i el Dídac, es veuen en la necessitat d'anar-se'n del poble on viuen després que un 'cataclisme' els hagi deixat com a únics supervivents. Un dels llocs on s'establiran durant un temps és l'Hospitalet, primer a la zona de la Marina i, més tard, cap al Samontà, a la zona alta de la ciutat, més concretament a les cases dels 'passadissos' de la Torrassa.

I l'endemà, en endinsar-se per les primeres ciutats industrials que, de lluny, envoltaven Barcelona, vam comprendre...

I al cap de dos dies d'explorar,... van escollir, uns bancals de terra campa, on hi havia hagut verdures i hortalisses, en un indret entre l'Hospitalet i el Prat... al llarg de la finca, una sèquia ampla els assegurava l'aigua procedent del Llobregat. ... Ara els faltava un quinqué i una estufa i no van parar fins que a la mateixa vila de l'Hospitalet trobaren una botiga on n'hi havia...

*... de tant en tant, descarregaven autèntiques cortines d'aigua. Més devia ploure però a muntanya, a la font dels rius, perquè després, de cara a la primavera, el Llobregat va desbordar-se i inundà les terres baixes, inclòs aquell camp on vivien i del qual els calgué fugir quan l'aigua ja pujava prop de dos pams. ... Van anar-se'n cap a la part alta de l'Hospitalet,... I mentre el mal temps durà, van viure en els baixos d'un corredor de casetes miserables, amb cuina menjador i una cambra, que no s'havien enrunat gens, tot i que eren construïdes amb maó de cantell.*¹¹⁶

Pedrolo al·ludeix en una sola obra a l'Hospitalet rural, a l'Hospitalet com a ciutat industrial i a les casetes de la Torrassa, tan carregades d'històries i d'història.

A la novel·la **Viure a la intempèrie** (1974) de Manuel de Pedrolo dos dels personatges, noi i noia, volen anar a viure junts, treballen junts a la fàbrica i queden a Sans per parlar-ne. La novel·la es va escriure als primers anys 60 i mostra, amb molta dosi de realisme, un episodi quotidià de la dècada dels 50: la recerca de pis o habitació rellogada a les barriades de l'Hospitalet, això fa possible un recorregut detallat pels carrers de la zona alta: Torrassa, Collblanc, Pubilla Casas.

- *Però les cases que anuncien deuen ser més cares. I pel centre de la ciutat. A nosaltres ens convé una barriada*
- *Sí. O algun lloc com Hospitalet... ¿Et faria res viure a Hospitalet?*
- *No. Hi coneixes algú?*
- *...on treballa hi ha un xicot... alguna vegada ha dit que gairebé tothom té gent a dormir a casa.*¹¹⁷

Se'ns presenta una imatge repetida en diverses novel·les i amb diferents matisos d'un l'Hospitalet més assequible per viure i amb una oferta important d'habitatge.

¹¹⁶ PEDROLO. *Mecanoscrit...* (Edició Cangur Sèrie Plus). Pàgs 111, 123 i 131-132

¹¹⁷ PEDROLO. *Viure...* Pàg 264

- *Et volia preguntar una cosa... Un dia em vas dir que a Hospitalet hi ha moltes cases que tenen gent rellogada... ¿En saps alguna, en aquest moment? (...)*
- *Si vas per la banda de Pubilla Casas, segur que trobes alguna cosa. Es construeix molt, pisos que es venen a pagues, i moltes famílies, per pagar-los més de pressa, es posen gent a casa. I com que queda una mica lluny, els preus són raonables.*
- *I on cau, això de Pubilla Cases?*

L'altre reflexiona uns moments.

- *Com t'ho diré?... ¿Tu no deus conèixer res, d'Hospitalet?*
- *No, gairebé res.*
- *En sortir del metro, al carrer de dalt, hi ha un autobús que va a la barriada d'Onésimo Redondo. L'agafes fins al final i allí preguntes¹¹⁸*

L'escena ens remet a l'època en què el metro, la línia I i principal, s'acabava a Santa Eulàlia, just on, venint del centre de Barcelona, començava el terme municipal de l'Hospitalet. Els personatges no van cap al barri Centre de la ciutat sinó cap als barris de la zona alta: Torrassa, Collblanc, Pubilla Casas.

[Baixen del metro] – Confio que l'autobús no anirà tan ple.

- *Quin autobús?*
- *N'hem d'agafar un a l sortida del metro.*
- *Que no anem a l'Hospitalet?*
- *Sí, però a la barriada de Pubilla Cases (...)*
- *És molt lluny, això de Pubilla Cases. Queda cap dalt, prop de la carretera.*
- *No hi fa res, serà més econòmic.*
- *El que ens estalviem ens ho gastarem de sobres en transports. (...) Jo miraria més a prop. No hi ha cap necessitat d'anar a Pubilla Cases.¹¹⁹*

El noi desvia l'esguard cap al vidre de la porta, observa distretament les vies del tren, les darreres cases de Sants que es barregen amb les primeres d'Hospitalet. (...) el vehicle acaba d'entrar a l'estació de La Bordeta.¹²⁰

Entretombats cap als vidres, observen el terreny de joc que hi ha al costat del metro, més baix... després venen les cotxeres, el vehicle entra a l'estació de parets banques... El comboi frena, corre encara uns metres, i les portes s'esmunyen cap als costats per tal de donar pas a la gent apressada que salta tot seguit a l'andana. [Ells] pugen l'escala que es mena al pont des d'on es domina la via fèrria, ara buida. (...)

S'endinsen pel carrer d'Onesimo Redondo...

- *Cap on tirem?*
- *Cap aquí mateix, cap a la Ronda.*

El noi assenyala l'autobús aturat a la cantonada (...)

¹¹⁸ PEDROLO. *Viure...* Pàg 414

¹¹⁹ PEDROLO. *Viure...* Pàg. 445-446

¹²⁰ PEDROLO. *Viure...* Pàg. 450

Segueixen Ronda amunt i ell comenta:

- *M'han contat que durant la guerra van posar un cartell que deia: "Aquí termina Cataluña"... Sembla que no deixaven ni parlar en català. Si més no durant una temporada.*
- *Sempre hi ha hagut molts murcians...*¹²¹
- *Perdoni, ens han dit que per aquí hi havia una família que volia gent a dormir (...)*
- *Vinguin que els ho ensenyaré. És al carrer del Progrés. (...) Veuen aquesta casa més nova? (...) És allí. (...)*
- *Té bon aspecte, oi?*
- *I el carrer tampoc no està malament...*¹²²

[Després de mirar l'habitació]... van seguint fins a la cantonada de la Ronda, tomben cap amunt, carrer d'Albareda enllà. (...) caminen lentament al llarg de les façanes brutes i velles (...) salten cap a l'encreuament de Llansà i la Verge dels Desemparats i penetren en la botiga de queviures, petita, fosca, i força despullada de gènere.

*....- Saben on és el passatge Ferrer? ... Es aquí mateix. Entrin una mica per Llança i ja veuran un carrer a l'esquerra. Hi ha una senyora que té rellogats.*¹²³

La dama rosa (1998) de Margarita Barbachano està basada en uns fets reals: una diputada socialista abandona el seu escó al Parlament aragonès per fugar-se amb un capellà i deixar el marit, la família i la política. A la novel·la, una periodista i un fotògraf els troben a l'Hospitalet. Tornem a trobar la imatge de l'Hospitalet com a receptor de treballadors immigrants que busquen habitatge més barat, l'ambient és obrer.

Pensó que el cura debía tener algún familiar en Barcelona, como tierra de emigrantes (...)
...Mira -dijo Chencho mostrando un papel con un teléfono de Hospitalet- ese tío debe ser hermano del Benito, porque los dos apellidos coinciden y vive en Hospitalet. Podemos llamar preguntando por Benito (...)

-Lo que sí podemos hacer es coger el coche y darnos una vuelta por Hospitalet para husmear el ambiente. Igual resulta que viven allí juntitos, en el mismo barrio. Ten en cuenta que Hospitalet es un pueblo que se nutre de gente que trabaja en Barcelona y vive donde los alquileres son más baratos... Antes de salir para Hospitalet llamaron a sus respectivas parejas...

*Aquella tarde llegaron a Hospitalet cuando ya anochecía... Aparcaron el coche en una calle desde la que se divisaba el domicilio del presunto hermano de Benito... Era un bloque de pisos de clase obrera con una infinidad de buzones repletos de nombres.*¹²⁴

Els protagonistes de la història, amb el temps, acabaran millorant i es compraran el seu propi pis:

¹²¹ PEDROLO. *Viure...* Pàg. 454-457

¹²² PEDROLO. *Viure...* Pàg. 461

¹²³ PEDROLO. *Viure...* Pàgs. 480-485

¹²⁴ BARBACHANO. Pàgs. 52-55

*Al cabo de un mes Benito y Remedios compraron un piso de 80 metros cuadrados en Hospitalet ... Al menos, ahora, podían disponer de los sueldos íntegros sin tener que pagar el alquiler mensual de una vivienda degradada.*¹²⁵

Puro desastre (1999) d'Eliseo Bayo. En aquesta novel·la l'Hospitalet torna a ser refugi d'un personatge humil, econòmicament feble i amb una situació personal difícil: una mare soltera, treballadora d'una fàbrica tèxtil i que va a viure a una pensió de l'Hospitalet, a prop de la fàbrica. Això és a prop de la Bordeta i, per tant, el barri de Santa Eulàlia.

- ... entonces vivía en una pensión del Barrio Chino con varias madres solteras que dejaban a sus hijos al cuidado de la dueña para ir a trabajar. Porque aquello, naturalmente, ocurrió cuando ya tenía el hijo de soltera y antes de que se mudara a otra pensión en L'Hospitalet.

*El Moro dice que claro que conoce Hospitalet. Entonces tenía fama de que las trabajadoras del textil eran muy guapas y no tenían pelos en la lengua. Las recuerda con sus batas azules llenas de pelusilla y de hilos, abotonadas por delante. ... Pues cerca de allí estuvo la pensión de la Desnuda.*¹²⁶

*Cuando la Desnuda se convenció de que su familia no haría nada por recuperarla a ella y al bebé, debió de pensar que no era bueno para ambos seguir viviendo en el barrio chino. Encontró sitio en una pensión que se hallaba en el cuarto piso sin ascensor, en la carretera de La Bordeta, en el límite de L'Hospitalet. Estaba cerca, a menos de cien metros, de la fábrica textil, lo que permitía a las madres solteras echar un vistazo a los bebés en los tres cuartos de hora de que disponían para comer...*¹²⁷

*-O sea, que acabas de enterarte de que tu primera guardería infantil fue una pensión cerca de L'Hospitalet y que tus primeros compañeros fueron los hijos de las madres solteras de una fábrica textil de tus parientes?*¹²⁸

A **La Via Làctia** (2001) de Joan Agut hi ha un escena realment curiosa: un nen encarregat de portar un sobre al número 1 del carrer Gravina de Barcelona es confon i el busca a la Granvia, amb la qual cosa arriba al terme municipal de l'Hospitalet, a la part baixa. L'època és la immediata postguerra i, per tant, el nen topa de ple amb la visió de l'Hospitalet més rural.

*Cap al número 200, passada la plaça d'Espanya, en Tomàs va començar a trobar-se amb vells corral·ls de bestiar i parcel·les deshabitades. A l'entrada de l'Hospitalet, l'ànima li havia caigut als peus i, tot suat, va entendre que el número 1, cas que existís, correspondria a alguns d'aquells camps de carxofes i de patates que s'estenien a banda i banda de la Granvia, convertida en carretera transitada de camions i carros*¹²⁹

¹²⁵ BARBACHANO. Pàg. 151

¹²⁶ BAYO. Pàg. 27

¹²⁷ BAYO. Pàg. 87

¹²⁸ BAYO. Pàg. 141

¹²⁹ AGUT. Pàg. 37

A ***Para que nunca amanezca*** (2001) d'Empar Fernández ens retrobem amb la duríssima història de l'immigració d'origen murcià que arriba al barri de la Torrassa. L'autora ens descriu primer el tipus d'habitatge al què van arribar una parella d'immigrants que fugien de les estretors econòmiques i mentals del poble.

*[Miguel y Luisa] Vivían todavía en aquel piso cada vez más decrepito en el que se instalaron recién llegados a la ciudad, aquel lugar cerca del cielo y próximo al sol, al que cada vez costaba más subir por una escalera de vecinos tan maltrecha que el yeso y la pintura se desprendían y caían hechos pedazos. La humedad, que se escapaba de unas cañerías demasiado viejas y agujereadas, se filtraba por todas partes: techos, tabiques, peldaños... pasaba taimada de unos pisos a otros, rezumaba bajo el papel pintado y alcanzaba la fachada, saturaba el aire y oscurecía un poco más un portal estrecho, sombrío y siempre maloliente.*¹³⁰

Un altre personatge és la Juani, amiga de la Luisa, immigrant, procedent de Múrcia, que s'instal·la a La Torrassa.

*No sabía callar, la Juani. Lo conocían todo de ella. Sabían de su infancia en Murcia, en un pueblo qu entonces era seco y árido como un pedregal, de la miseria y del hambre nunca saciada que, como a tantos otros murcianos, los escupió de sus pueblos.*¹³¹

La filla de la Juani evoca el record de viure als passadissos de la Torrassa.

*Yo era tan tonta, aquí donde me veis, que mi madre, una santa matada a trabajar, me decía: Niña, que no te vea yo llorar que te parto el alma, ¿qué puede haber peor que esto? Y tenía toda la razón. Ella, con el hambre que había llegado a pasar y con las manos medio destrozadas que tenía ya a los doce años, parió cuatro hijos y nos sacó adelante después de la guerra en un piso que era como un cuartucho, en La Torrassa, que ni lavabo tenía, una comuna para todos los vecinos que ni te podías acercar del olor que hacía aquello. No olvidaré nunca aquel olor a meados de los corredores, que no se iba ni con toda la lejía del mundo.*¹³²

Temps d'orquídies (2007) [o ***Onades internes*** (1999)] d'Angelina Vilella té una frase molt il·lustrativa que podria servir de subtítol a aquest treball: *Caram amb l'Hospitalet!*. La novel·la narra les peripècies i vivències d'un home negre que l'atzar porta a Catalunya, parla de l'esforç per establir-s'hi i de la lluita per aconseguir l'amor d'una infermera.

L'acció transcorre entre Cabrera de Mar, Cornellà, l'Hospitalet i Calella de Palafrugell i, en aquest cas, la part de l'Hospitalet que mostra és el barri del centre, l'Hospitalet vell.

¹³⁰ FERNÁNDEZ. Pàg. 128

¹³¹ FERNÁNDEZ. Pàg. 142

¹³² FERNÁNDEZ. Pàg. 143-144

[Pensa la Nuri, infermera] ... i de la sortida del metro de Can Boixeres fins a casa seva, al carrer de Sant Joan, hi ha deu minuts caminant (...)
...ja m'aniràs guiant, Cornellà ara el començo a conèixer una mica, però, el teu Hospitalet el desconec completament. (...)
...la Nuri i en Genís s'han encaminat cap a l'Hospitalet. La indolència amb què es mira l'itinerari en Genís no passa desapercebuda per a ella, ... han quedat per anar a un restaurant de l'Hospitalet. En deixar Cornellà agafen el pendent cap al carrer de Sant Joan, de l'Hospitalet, on aparquen el cotxe. Ella parla del poble.¹³³

Angels Vilella és l'única escriptora 'hospitalenca' d'aquest apartat, hi viu des dels tres anys. El paisatge i les expressions que hi reproduïx són una reivindicació històrica de l'Hospitalet vell fent aparèixer la part antiga de la ciutat que millor es conserva.

- *Sabies que anys enrere teníem platja? La farola ens pertanyia, després la Zona Franca la va engolir. (...)*
La Nuri se sent sola, ell està lluny. ... Ell, immers en els seus pensaments, no veu el seu entorn, ni s'adona que ella li mostra amb orgull el carrer Xipreret, un dels més antics de la ciutat; estret amb bastant pendent,... S'hi respira tranquil·litat. S'adona que no l'escolta, però pot més l'orgull i continua parlant.
 - *Les voltes d'aquestes portes són a l'estil del segle passat i fins i tot del disset i divuit. Aquesta finestra gòtica és preciosa per mi.*
Ell continua distret. ... De cop veu un edifici antic i senyorial.
-És bonic.
Ella veu que parla per compromís... Se sent humiliada per la seva desatenció. Seriosa, li mostra el restaurant, Can Naré, una casa antiga del mateix carrer Xipreret. ... Mentre esperen el cambrer, en Genís se sorprèn del luxe del lloc, "Caram amb l'Hospitalet".
- ... [Ella] li diu que l'ha de deixar, que a l'edifici del costat, a l'Ateneu, l'estan esperant. És un edifici emblemàtic del poble¹³⁴*

A banda de les escenes que transcórren pels carrers del barri Centre, l'autora de la novel·la deixa passar una oportunitat de descriure la ciutat en el seu conjunt, quan el personatge de la Nuri s'acosta al seu mirador preferit ¹³⁵. *Des del mirador de la Torre de la Miranda, es veu tot el Baix Llobregat, mira cap a Montjuïc.* La Nuri descriu el despertar de Barcelona, no descriu l'Hospitalet. els ulls del personatge no veuen la seva ciutat, només veu el 'seu poble' quan és a dins i passeja pel seu barri.

¹³³ VILELLA. Pàg. 38, 39 i 46

¹³⁴ VILELLA. Pàg. 47 i 50

¹³⁵ VILELLA. Pàg. 94

4.1.4.- L'Hospitalet, escenari real

En aquest apartat, el quart, trobem un llistat de set llibres diversos que transiten entre el relat personal i el relat històric. Els tres primers són reportatges de periodistes, retrats sociològics sobre la ciutat o sobre un barri. No són novel·les, no són ficció però tots tres llibres són *obres d'autor* i, en tots tres, els autors ens mostren la seva particular mirada de la realitat, són mirades d'autor sobre els l'Hospitalet dels anys 30, dels 70 i de l'any 2000.

Després, tenim dos llibres que comparteixen tema: els maquis i la figura d'en Quico Sabaté,. A partir de la vida d'aquest personatge hospitalenc, les dues autores mostren una visió i una imatge personal de la ciutat, més literària i fantasiosa per part de la periodista Pilar Eyre, més històrica i precisa per part de la historiadora Dolors Marín.

Finalment, hi ha dos llibres singulars, el recull de Joan de Déu Prats sobre llegendes de Barcelona en el què inclou llegendes de l'Hospitalet i la investigació del periodista Toni Orensanz sobre l'anomenada *Brigada de la mort* i que es relaciona amb el barri de la Torrassa.

La relació d'aquests set llibres podria ser diferent, a diferència dels llistats anteriors, que admetrien poques modificacions. La tria és personal i clarament revisable però, de moment, serveix per acotar. Són:

1. ***Viatge en Transmiserià*** (1932) de Carles Sentís
2. ***De qué viven y porqué mueren los españoles*** d'Eliseo Bayo (1975)
3. ***CAT*** de Mathew Tree (2000)
4. ***Quico Sabaté, el último guerrillero*** de Pilar Eyre (2000)
5. ***Clandestinos*** de Dolors Marín (2002)
6. ***Llegendes de Barcelona*** de Joan de Déu Prats (2007)
7. ***L'omnibus de la mort: parada Falset*** de Toni Orensanz (2008)

Viatge en Transmiserià és, en realitat, la recopilació de vuit reportatges que Sentís va publicar a la revista *Mirador* entre el mes de desembre de 1932 i febrer de 1933 sota el títol *Múrcia exportadora d'homes*. L'editorial La Campana va editar tot el conjunt l'any 1994.

Des del punt de vista hospitalenc és un llibre interessant i no exempt de polèmica. Sentís fa una descripció del barri de la Torrassa, *barriada enclavada a l'Hospitalet* i que, segons l'autor, és el compendi de tots els problemes de la immigració murciana.

La Torrassa per si no ho sabeu, és un turonet que s'alça tocant a l'Hospitalet, a mà esquerra anant de Collblanc a Esplugues. És –millor, seria- un indret deliciós, ben situat i ben orejat. Anys enrere s'edificaven torretes amb jardinet, que servien a llurs estadants de lloc d'estiueig o de passar-hi les festes. Però aquesta gestació de barri d'esbargiment s'estroncà en decidir alguns

*propietaris, amb mires lucratives, la construcció d'unes edificacions estrambòtiques, que tributaven al fisc com cases de dos pisos i estatjaven cada una trenta o quaranta famílies.*¹³⁶

Tot seguit, Sentís passa a descriure com són aquests "passadissos" i, en acabar, fa una comparació que dimensiona la imatge fixa que vol transmetre als lectors i que, sens dubte, aconsegueix.

*Com Nova York està compost de gratacels, la Torrassa ho està de "callejones"; perquè aquesta mena de construccions no estan pas instal·lades als afores de la Torrassa, sinó pertot, al centre, al costat de carrers principals, com als raval.*¹³⁷

Joan Camós, al Quaderns d'Estudi núm. 21, manifesta *alguns dels errors i barbaritats que s'inclouen en els articles de Carles Sentís i que no es poden justificar en nom d'un periodisme literari i subjectiu.*¹³⁸

La repercussió d'aquestes articles en molts àmbits, tan d'imatge de la ciutat de l'Hospitalet com d'efectes en la literatura catalana del segle XX sobre el tema de la immigració, és més que evident. A banda de les crítiques d'en Camós, també trobem puntualitzacions als articles dins el llibre *Clandestinos* de la historiadora Dolors Marin. I, en un altre àmbit de coses, hi ha crítics literaris que atorguen a aquestes articles l'origen i la causa del retard de l'aparició de la immigració a la narrativa catalana.

De qué viven y porqué mueren los españoles (1975) d'Eliseo Bayo es publica quaranta anys després dels articles de Sentís i també es tracta d'un llibre de "periodisme literari i subjectiu". Al pròleg del llibre, Paco Candel comenta *yo diría que Eliseo Bayo es el creador del reportaje social. Y si no, el que le ha dado categoría literaria transformable en libro*. En aquest cas, el barri que descriu és Pubilla Casas.

*En el centro del 'ghetto'. En Pubilla Casas, y en el bar Flamenco. El barrio está a oscuras, las calles levantadas. Un hervidero de hombres que regresan del trabajo con los cestos de la comida y las bolsas de plástico en las que guardan la toalla y una camisa limpia. Entran en las tabernas, se toman un chato de vino, saludan a los paisanos, preguntan cómo ha ido la jornada, echan un vistazo al televisor, encienden un cigarro y lo terminan en la calle, camino de casa. ... El 'ghetto', la ratonera, la ciudad satélite o la jaula se desborda por la espuma de miles y miles de inmigrantes. Las familias vinieron como pelotones y los pisos se levantaron a hornadas.*¹³⁹

La imatge del barri que projecta la literatura social d'en Bayo dels anys 70 -'ghetto', ratonera, satélite, jaula,...- manté la idea d'un territori aïllat, d'un món apart. Ara bé, no hi ha judicis sobre els hàbits dels treballadors, hi ha descripció, s'aporten aspectes favorables dels obrers (neteja, sociabilitat,...) i es mantenen les referències a la desmesura urbanística.

¹³⁶ SENTÍS. Pàg. 63

¹³⁷ SENTÍS. Pàg. 67

¹³⁸ L'Hospitalet i la immigració. Catalanistes i anarquistes als anys trenta a Quaderns d'estudi 21. Març 2009.

¹³⁹ BAYO. Pàg. 129

CAT (2000) de Mathew Tree explica un viatge que fa l'autor per Catalunya i que comença precisament a l'Hospitalet. Així descriu la ciutat al començament del capítol que li dedica.

L'Hospitalet de Llobregat té gairebé tres-cents mil habitants i és, per tant, la segona ciutat de Catalunya però això no impedeix que tothom la tracti com si fos l'equivalent urbà d'una tieta malalta d'alzheimer; és a dir, es queda permanentment aparcada en un racó mentre la vida de la resta del país flueix al seu entorn, airosa i resignada a la vegada.

*Fa trenta anys la situació era encara pitjor: aleshores els taxistes, per exemple, ni s'atrevien a pujar-hi, a l'Hospitalet,...*¹⁴⁰

L'autor barreja tòpics superats amb un estat d'opinió real, com pot ser l'escàs pes de la ciutat. És un dels pocs llibres que fa referència a l'Hospitalet amb l'expressió de 'segona ciutat de Catalunya'.

Quico Sabaté, el último guerrillero (2000) de Pilar Eyre és una biografia literaturitzada.

*A Quico no se le ha borrado jamás el olor que hacía su pueblo;... El olor a polvo, a ganado, el olor húmedo de la riera y, por encima de todo, el olor amargo de la fábrica de aceites y grasas industriales de Emilio Paílhez. Su calle era de tierra, como todas, en el corazón de Hospitalet viejo, Xipreret número 55, planta baja, haciendo esquina con un callejón.*¹⁴¹

Aquestes llicències literàries són les que permeten recreacions més o menys reeixides de la ciutat:

Hospitalet, en los primeros decenios del siglo XX, era ruido de sirenas de fábrica y oscuridad. A seis kilómetros de Barcelona, el puñado de casuchas de los aparceros que cuidan los cultivos, casi todos propiedad de los Buxeres, se ha ido extendiendo y ensanchando hasta que ha quedado unido a Barcelona sin solución de continuidad, cruzado por callejones retorcidos y viscosos como culebras,(...)

*Durante la infancia de Quico (nace el 30 de marzo de 1914), los campos han ido desapareciendo, y en su lugar se han alzado las enormes moles de las fábricas ... (que) necesitan mano de obra, miles y miles de obreros que Hospitalet engulle con inagotable voracidad: 4948 habitantes en 1900, 12360 en 1920. Gentes de otros lugares de Cataluña, todavía sólo de Cataluña, van llegando para trabajar en fábricas cuyos propietarios viven en casas modernistas de la Rambla de Hospitalet: los Vilumara; los Todá, en el centro; los Godó... Los Buxeres, cuando nació Quico, vivían aún en su magnífico palacios con columnas y arcos en la parte alta de Hospitalet, rodeado de jardines,...*¹⁴²

¹⁴⁰ TREE. Pàg. 26

¹⁴¹ EYRE. Pàg. 21

¹⁴² EYRE. Pàg. 22

L'estil més literari d'aquesta biografia també és el que permet portar al protagonista a la platja de l'Hospitalet, deixant així un dels pocs rastres literaris que en queden. En Ramon Gómez Molina ens ofereix un altre testimoni de la platja de l'Hospitalet, al llibre que ja hem comentat

*Están en el faro de El Prat, frente al mar. (...) Casi cada tarde, Quico va a buscar a Rogent a la obra, y se acercan hasta la playa.*¹⁴³

Eyre aplica també a l'Hospitalet els tòpics d'imatges obreres

*La canción proletaria, el ulular de las sirenas al amanecer. Las industrias de ladrillos "bóvilas", y las de tejidos, en edificios de hierro como modernas estaciones sin trenes ni viajeros...; el taller de aserrar mármoles de Tomás Giménez, cuyo polvo ligerísimo de color gris cubre todo Hospitalet.*¹⁴⁴

Clandestinos (2002) de Dolors Marín és un llibre d'història, la seva presència en aquest llistat de llibres té la funció de contrastar amb dos llibres citats anteriorment –el d'en Sentís i el de Pilar Eyre– l'apropament a la ciutat, a la seva història o a les seves històries i per tant, la manera de projectar-la. No és baladí el fet que la autora de *Clandestinos*, Dolors Marín, és filla de l'Hospitalet i ha dedicat anys al coneixement de la seva història.

Clandestinos tracta de la lluita del Maquis contra el franquisme i dedica un capítol sencer als anarquistes de l'Hospitalet en el qual parla dels grups d'acció dels anys 20, dels anarquistes del barri de la Torrassa i de la guerrilla urbana antifranquista. Aquest és l'inici del capítol

*L'Hospitalet de Llobregat, pequeño municipio colindante con Barcelona, es uno de los ejemplos de crecimiento urbano ligado a la industrialización de los primeros años del siglo XX. (...) un crecimiento poblacional desproporcionado que les hará padecer graves problemas urbanísticos debido a la falta de planificación municipal y a la constante llegada de una masa de población que difícilmente será asimilada. (...)*¹⁴⁵

L'autora explica, més endavant, la greu situació a la què s'arriba als barris de la Torrassa i Collblanc i el ressò que se'n fa als mitjans intel·lectuals barcelonins. *En vez de intentar encontrar soluciones, la derecha nacionalista catalana empieza a estigmatizar a los habitantes de la barriada. El punto máximo se encuentra en la serie de artículos que un novel aprendiz de periodista publica en 'Mirador', donde se exageran las características de las barriadas extremas. (...) La observación del superficial redactor no dejaba ver al lector las causas profundas de tanta miseria. (...) La solución era demonizar a las víctimas.*¹⁴⁶

¹⁴³ EYRE. Pàg. 27

¹⁴⁴ EYRE. Pàg. 30

¹⁴⁵ MARÍN. Pàg. 163

¹⁴⁶ MARÍN. Pàg. 166. Pàg. 168

D'alguna manera, Dolors Marín, juntament amb altres historiadors que han investigat sobre la història de l'Hospitalet (Joan Camós, Carles Santacana,...) mostra la facilitat i la capacitat d'estigmatitzar una població –L'Hospitalet no és un cas únic- amb visions ràpides, partidàries o sensacionalistes.

El llibre ***Llegendes de Barcelona*** (2007) de Joan de Déu Prats inclou un capítol dedicat a L'Hospitalet de Llobregat, ciutat de qui l'autor diu: *va ser un llogarret agrícola fins ben entrat el segle XVIII. (...) Podem dir que l'Hospitalet, que en un sentit antic volia dir lloc d'acolliment, fa honor al seu nom ja que des del final del segle XVIII, quan es van instal·lar les primeres fàbriques tèxtils, ha estat una població d'acolliment per a persones de moltíssims indrets que l'han convertit en la segona ciutat més important de Catalunya.*¹⁴⁷

Aquest capítol explica cinc històries relacionades amb l'Hospitalet. dues tenen lloc a les dues ermites romàniques de la ciutat, la de Santa Eulàlia de Provençana on ha anat a parar, ni més ni menys que el rei Artús i té lloc la condemna eterna del 'mal caçador' pel sacrilegi de seguir una llebre durant la missa de Nadal, i la de la Mare de Déu de Bellvitge que serveix per explicar la Marina, l'origen possible del nom de Bellvitge i també l'origen de la imatge i de la mateixa ermita.

Una altra de les històries –*El bombarder*- explica el cas d'un personatge anomenat Lluís Noves, natural de l'Hospitalet i que sembla ser que va inventar una espècia de trabuc gegant de fusta que va ajudar a fer fora els francesos que assetjaven Barcelona l'any 1697. Època que també ens remet a la següent història, la de *La convenció de l'Hospitalet*. L'any 1713 en una casa senyorial del carrer Xipreret es pretenia posar punt final a la guerra de successió entre els exercits de Carles d'Austria i Felip V. Finalment, a *La guerra del Francès* ens parla de les tropes franceses que van arribar el 25 de febrer de 1808. S'estableixen a la riera Blanca, el Torrent Gornal, Creu Coberta, també a Cornellà i Sants. Apareix el guerriller Josep Manso que ataca als francesos des del 'bosquet' que hi ha entre Esplugues, Can Buxeres i el barri Muntanya

A ***L'òmnibus de la mort: parada Falset*** (2008) Oresanz reconstrueix la història de la "brigada de la mort" –responsable de més de 200 assassinats entre juliol i setembre de 1936- i del seu capítol, Pasqual Fresquet Llopis, per intentar entendre la lògica, els esquemes, les raons –per irracionals que semblin- i els protagonistes d'aquells fets. Fresquet havia nascut el 1907 al municipi castellonenc d'Alcalà de Xivert però de petit la família es va traslladar a la Torrassa. Durant la Segona República el noranta per cent dels treballadors de la Torrassa estaven afiliats a la CNT. La repressió policial abans, durant i després de la dictadura de Primo de Rivera va ser, simplement, brutal. No és estrany, doncs, que el 1933, després de la victòria de la dreta a les eleccions generals i tenint en compte que el comunisme llibertari ja havia arrelat en diversos llocs de l'Aragó, la Rioja i Catalunya, a la Torrassa triomfés la revolta anarcosindicalista. És aquí on es va forjar l'esperit justicier de Fresquet.

*Fresquet havia sortit de Collblanc- la Torrassa o, si ho prefereixen, de l'àrea metropolitana de Barcelona, on si alguna cosa no faltava era barraquisme.*¹⁴⁸

¹⁴⁷ PRATS. Pàg. 109 i 110

¹⁴⁸ ORENSANZ. Pàg 159

Orensanz dedica un capítol de tres pàgines a explicar l'ambient de la Torrassa dels anys 30. Unes pàgines abans, ja en havia avançat una part de la imatge del barri:

*La Torrassa havia donat destacats pistolers i activistes partidaris de l'acció directa i la profilaxi revolucionària. L'estiu de 1936 se'ls havien atribuït molts dels excessos comesos a l'àrea de Barcelona gairebé fins a la falla, fins a la nàusea.*¹⁴⁹

L'autor reconeix més endavant l'existència d'una 'llegenda negra' sobre el barri.

¹⁴⁹ ORENSANZ. Pàg.152

4.1.5.- L'Hospitalet, cites aïllades

Finalment, hi ha un darrer grup de cites que són mínimes referències a la ciutat: una frase, un paràgraf aïllat, un cop d'ull posat per escrit. Moltes d'elles són cites marginals i si aquest treball tingués precedents no caldria Fer-ne esment, però des del punt de vista de ser aquest un primer recull de cites literàries de la ciutat, he optat per donar cabuda a algunes d'aquestes petites cites. Petites cites que, de ben segur, podríem trobar també en algun altre llibre més que no està recollit aquí. Trobar aquests llibres, relacionar-los i fer una nova tria de les cites més rellevants queda pendent per una nova investigació o per la continuació d'aquesta.

En els quatre grups de llibres anteriors hem parlat, i comentat, d'un conjunt de 27 llibres. El llistat de llibres que inclouen una cita curta sobre la ciutat és, aproximadament, de 70 llibres. L'interès d'aquestes cites està en el conjunt de totes elles, en la repetició d'una imatge o en la varietat dels punts de vista sobre la ciutat de l'Hospitalet.

Joan Agut a *L'arbre de la memòria* (2002): *Havia reprès les seves excursions ciutadanes i, per primera vegada a la seva vida, havia estat en indrets tan exòtics per a ell com el Carmel, el Turó de la Peira, La Trinitat Vella, la Verneda o Collblanc. Era una Barcelona desconeguda, de ressonàncies obreres, caus d'immigrants, poblades de barraques quan ell va marxar, però que descobria endreçada, amb moltes botigues amb rètols en català*¹⁵⁰. Són els anys 90 i el protagonista ha tornat a Barcelona 40 anys després d'haver marxat a Alemanya. Ha trobat un Collblanc diferent del què pensava.

El mateix autor a *La mirada del cec* (2000) fa parlar una família benestant catalana que va emigrar a Cuba als anys 20 i han tornat a Barcelona uns dies, és l'abril de 1931. Collblanc és un límit de la gran ciutat. *Tot i que solament vàrem estar-nos set dies a Barcelona, vaig tenir la certesa que aquella era la meva veritable ciutat. Pràcticament la vaig recórrer de cap a peus, de la falda del Tibidabo al mar, de Collblanc a Sant Adrià.*¹⁵¹

A *Pastís de noces* (2003), Agut fa aparèixer escola i església de la ciutat. *Tots dos continuaven vivint al barri... L'Anna, tot i fer de professora en una institut de segon ensenyament de l'Hospitalet, solia fer una exposició l'any (...). La mort de mossèn Narcís va comportar alguns canvis a la parròquia de la Mare de Déu del Carme. Mossèn Miquel fou nomenat rector i mossèn Félix Rull, procedent de la Mare de Déu dels Desemparats de la Torrassa, havia estat designat vicari.*¹⁵²

I a *La Via Làctia* (2001) se'ns mostra la Marina rural dels anys 30. *...va trobar-se amb vells corrals de bestiar i parcel·les deshabitades. A l'entrada de l'Hospitalet, ... va entendre que el número 1, cas que existís, correspondria a alguns d'aquells camps de carxofes i de patates que s'estenien a banda i banda de la Granvia, convertida en carretera transitada de camions i carros.*¹⁵³

¹⁵⁰ AGUT. *L'arbre de la memòria*. Pàg. 18

¹⁵¹ AGUT. *La mirada del cec*. Pàg 176

¹⁵² AGUT. *Pastís de noces*. Pàg. 71 i 357

¹⁵³ AGUT. *La Via Lactia*. Pàg 37

Victor Alba a **Retorn a Catalunya** (1970) parla de la Bordeta i d' *aquesta monstruositat anomenada Bellvitge*.¹⁵⁴

Agustí Alcoberro a **Retrat de Carme en penombra**, Premi Sant Jordi de 1989, evoca la vida d'una professora d'institut de l'Hospitalet. La ciutat apareix però, amb comptagotes. *Travessa la portalada de l'institut i s'endinsa pels carrers estrets, envitricollats i densos del barri industrial de l'Hospitalet. ... alumnes que fan campana, juguen en un camp de futbol terrós, ... Fa calor avui. Abaixa les finestres i penetra en el carrer Major, curull de cotxes que esbufeguen, de mestresses de casa que retornen, carregades i suoses, a les seves llars. (...) ho pot observar de cua d'ull mentre continua concentrada en la circulació densa i pesant del centre de l'Hospitalet...*¹⁵⁵. Són els anys 80.

Kiko Amat a **Cosas que hacen BUM** (2007) diu: *Elvira nació pelirroja en Bellvitge, la ciudad dormitorio de las afueras de Barcelona que parece un gran despliegue de dominó proletario*¹⁵⁶. Són els anys 90.

Víctor del Árbol a la novel·la **El peso de los muertos** (2006) també fa esment de l'element proletari de la ciutat: *Al tal Juan de Dios en el barrio se le conocía más por su podo, "Tuercas". Se lo pusieron sus compañeros de fábrica, en l'Hospitalet del Llobregat. Era un tipo respetado entre los obreros...*¹⁵⁷ L'època de la cita és l'any 1945.

Margarita Barbachano a **La dama rosa** (1998) diu: *Ten en cuenta que Hospitalet es un pueblo que se nutre de gente que trabaja en Barcelona y vive donde los alquileres son más baratos...*¹⁵⁸

Manuel Barrera i Jordi Pijoan López al començament de la novel·la **Tu no m'estimes** (2008) explica *I és que tothom estava molt histèric des que en les darreres eleccions vam saltar del no-res a 15 regidors repartits arreu dels municipis de Catalunya, un d'ells en la segona ciutat més important demogràficament del país: l'Hospitalet de Llobregat. I val a dir que està tant a tocar de la capital ens feia, millor dit 'els feia' tenir les millors expectatives per a les properes eleccions.*¹⁵⁹

Artur Blade al llibre **Francesc Pujols per ell mateix** (2006) fa aparèixer les casetes de lloguer del barri de La Torrassa dels anys 30. [Parla amb en Jaume Borràs, de Badalona] *"Mireu, Pujols; jo abans de la guerra, em guanyava molt bé la vida, fora del teatre, comprant i venent cavalls. Amb els meus estalvis m'havia pogut fer fer una vintena de casetes a La Torrassa que em deixaven tres-cents duros nets cada mes. Jo ja en tenia prou i de sobres, però, tan aviat com esclatà la guerra, la gent va decidir rebaixar, o no pagar, el lloguer, i ara, per tal de poder viure he de tornar a fer teatre i em cal treballar com un forçat"*¹⁶⁰. Curiosament, d'aquest fet concret en parla Carles Sentís als seus reportatges.

¹⁵⁴ ALBA. Pàg. 104

¹⁵⁵ ALCOBERRO. Pàg. 36 i 88

¹⁵⁶ AMAT. Pàg. 141

¹⁵⁷ DEL ÁRBOL. Pàg. 315

¹⁵⁸ BARBACHANO. Pàg. 53

¹⁵⁹ BARRERA. Pàg. 6

¹⁶⁰ BLADE. Pàg. 392

Maria Aurèlia Capmany a la novel·la ***El gust de la pols*** (1962) recorda –com a *Un lloc entre els morts*– el Collblanc rural amb cases senyorials. *Ell entenia molt millor la concreta realitat d'una ciutat que creixia (...) La ciutat s'anava estenent tossuda, i un dia, potser, qui sap, arribaria a Gràcia, que ja eren 200.000 els habitants que tenia. Tot era massa petit per als nous habitants, que es creien molt rics ... Recordava (...) el sarau que havien organitzat els Vilaregut a la seva finca de Collblanc*¹⁶¹. El sarau era un casament de les quatre filles d'en Vilaregut amb balls, cotillon i sopar de gala. És cap a l'any 1800.

Paco Candel a ***Barrio*** (1977) fa aquesta descripció dels edificis de Bellvitge: *Ahora rascacielos encarcelados, pues están fotografiados a través de extensas alambradas. Parecen campos de concentración; también campos de experimentación. Sin embargo se trata de una zona de Bellvitge*¹⁶². Al llibre ***Carta abierta a un empresario*** (1974) també cita el barri de Bellvitge. *Ferran Soriano es un escultor obrero, (...) tiene veintiocho años, su estado civil es el de casado, ha nacido en Barcelona y tiene su domicilio en la suburbial barriada de Bellvitge*¹⁶³. També apareix Bellvitge a ***Un charnego en el senado*** (1979): *Yo, donde más masividad he encontrado en estos actos, ha sido en los barrios de fuerte inmigración, tal Bellvitge, Santa Coloma y Nueve Barrios. A veces pienso que seremos los charnegos los que lograremos el Estatut y no los catalanes. (...) El mitin en Bellvitge lo hicimos al día siguiente, al aire libre, la gente de pie. Primero hablaron los representantes de los partidos del barrio, todos muy demagógicamente. ... Esta vez había mucho público*¹⁶⁴. És la imatge d'un barri molt poblat i també molt actiu

Candel a ***Ser obrero no es ninguna ganga*** (1968): *...los hornos de vidrio. Como veremos, por las entrevistas que presentaré, casi todos los muchachos de arrabal que empiezan a trabajar a los once o doce años pasan por estas industrias, "mal endémico de la infancia barcelonina vexada i feina penosa i perillósísima". Estos hornos se hallan situados sobre todo en las populares barriadas de Sants, Les Corts, Collblanc, La Torrassa, Hospitalet y Pueblo Nuevo, donde vive la gente necesitada que por ello acepta para sus hijos este nefasto trabajo.*¹⁶⁵

A ***El señor de la coca*** (1987) de Pedro Casals, un personatge condueix per l'autovia de Castelldefels i passa davant de Bellvitge: *- Echó un ojo a la mole del hospital de Bellvitge. Aceleró y continuó:- ... Alvaro redujo la velocidad, "¿vaya pesadez de tráfico!"...*¹⁶⁶

Del llibre de relats d'en Joan Casas, ***Pols de terrat*** (1980), ens interessa també el pròleg d'en Francesc Vallverdú, en el què fa una descripció del Centre: *Per a mi l'Hospitalet, o més exactament l'Hospitalet vell, això que ara en diuen "l'Hospitalet-Centre" al cor del qual hi ha la casa de la vila, l'església i el mercat, va ser una sorpresa, una agradable sorpresa. (...)*

¹⁶¹ CAPMANY. Pàg. 193

¹⁶² CANDEL. *Barrio*. Pàg. 43

¹⁶³ CANDEL. *Carta...* Pàg. 94

¹⁶⁴ CANDEL. *Un charnego...* Pàg. 283 i 287

¹⁶⁵ CANDEL *Ser obrero...* Pàg. 150

¹⁶⁶ CASALS. Pàg. 255

*Hi vam anar a raure l'any 1962... ens calia un pis de lloguer mòdic, que vam tenir la sort de trobar ben a la vora de l'estació del carrilet. Aquell sector de la ciutat, que havia esdevingut excèntric per la creixença dels barris termeners amb Barcelona, era encara mig agrícola: només calia travessar la via per a trobar-te amb els campes de la Marina, una plana fins el mar que ocupa el cantó esquerre del delta del Llobregat. (...) No gaire lluny de casa, seguint polsosos, que vorejaven unes quantes masies, hi descobríeu l'ermita de Bellvitge, voltada encara de conreus. Com em costa, però, d'evocar aquell indret poblat actualment per horribles paral·lelèpides de ciment que vam veure créixer com bolets!*¹⁶⁷

Hans Magnus Enzensberger a la recreació novelada de **El corto verano de la anarquía** (2002): *Los militantes anarquistas han pasado la noche en los locales sindicales, en los comités y en las trastiendas. Ahora afluyen en masa hacia el centro de la ciudad. Los grupos de sans, Hostafrancs y Collblanc, los "murcianos" de la Torrassa, los cenetistas de Casa Antúnez se dirigen hacia la plaza España...*¹⁶⁸

Ramón de España a la novel·la **La llamada de la selva** (1999) també fa parlar –despectivament– un personatge de família benestant sobre el barri de Bellvitge: *... Yo, en mi delirio, estaba dispuesta a abandonar el aristocrático barrio de mis padres e irnos a vivir a Cornellà, a Bellvitge, no sé... a cualquiera de esos sitios horribles en los que vivían los obreros... Y ya ves, acabamos comprándonos este pisazo en la Diagonal.*¹⁶⁹

Ramon Folch i Camarasa a **La visita** (1965) té una referència a Collblanc: *El Centre Cultural dels Veterinaris de Collblanc m'invità a prendre part en un col·loqui sobre el llibre. ...Només que el col·loqui de Collblanc resultà un fracàs, de poca gent que hi va anar, que els organitzadors només feien que dir que no s'ho explicaven perquè sempre tenien ben bé una cinquantena de persones, fins que es va saber que aquella nit hi havia futbol, justament; ...*¹⁷⁰

Josep-Vicent García Raffi a la recreació de la vida de **Esyll T. Lawrence: una gal·lesa entre dracs** (2007) fa aparèixer l'Hospital de Bellvitge... de Barcelona!: *Ell sobreviuria uns quants mesos més i moriria el 19 d'octubre d'aquell mateix any a l'Hospital de Bellvitge de Barcelona.*¹⁷¹ Hospital que Javier García Sánchez a la novel·la **La historia más triste** (1991) recull la denominació dels anys setanta: *Era una imbecilidad llevarla al hospital del Valle Hebrón o a la residencia de Bellvitge.*¹⁷²

Francisco González Ledesma a **Las calles de nuestros padres** (1989) també reproduïx la visió de Bellvitge des de l'autovia: *De todos modos, en el taxi que les conducía desde el aeropuerto a la Barcelona dormida, dejando a un lado almacenes de chatarra y al otro el gran cementerio para vivos de Bellvitge, ella se volvió a mostrar sumisa y tierna.*¹⁷³

¹⁶⁷ CASAS. Pàg 9 i 10

¹⁶⁸ ENZESBERGER. Pàg. 107

¹⁶⁹ DE ESPAÑA. Pàg. 154

¹⁷⁰ FOLCH. Pàg. 234

¹⁷¹ GARCÍA RAFFI. Pàg. 216

¹⁷² GARCÍA SÁNCHEZ. Pàg. 139

¹⁷³ GONZÁLEZ LEDESMA. Pàg. 160

A **Recuento** (1973) de Luis Goytisolo la visió de la ciutat no és des d'un cotxe sinó panoràmica: *...de nuevo con vista al mar, por encima de la ciudad, y los suburbios obreros de mediodía y poniente, Casa Antúnez, confundido casi con el cementerio de Montjuich, El Port, Hostafrancs, Sants, Collblanch, La Torrassa, Hospitalet, y ya orillando el Llobregat, San Feliu, Esplugas, Cornellà, y a levante y norte, los arrabales industriales de Pueblo Nuevo... y en la otra ribera del Besós, hacia Badalona, Santa Coloma, San Adrián, fábricas de productos químicos, siderúrgicos, textiles, calles y calles enhollinadas, chimeneas humeantes, llamear de hornos, muros color cemento, naves grises, herrumbre, bloques de viviendas cuadrículados como bloques de nichos, entre descampados y vertederos y un excreciente conglomerado de elementales edificaciones de ladrillo, caótico desarrollo de aceras embarradas, calzadas estropeadas por la erosión y el descuido, de empedrado ondulante con charcos, lugares sin tránsito de automóviles, apropiados para recorrer a toda máquina,... soltando octavillas en blanca estela, al anochecer, antes de que se redobalara el servicio de coches patrulla, cuando la gente salía del trabajo, un oscuro desfile de masas y masas.*¹⁷⁴

De Robert Hughes i el seu llibre **Barcelona** (1992), que tant èxit i difusió va tenir, ens interessa la percepció i explicació de l'estudiós forani. En un llibre que vol ser una completíssima guia històrica sobre Barcelona, en època de Jocs Olímpics, Hughes cita un parell dels barris de l'Hospitalet, la Torrassa i Bellvitge, els dos barris més 'literaris'.

*Durante los años cincuenta, Barcelona se fue extendiendo hacia las afueras hasta dar lugar a una periferia informe de fábricas, terrains vagues y barriadas industriales. Al igual que la ciudad moderna del siglo XIX –el Ensanche– había engullido pueblos enteros antes considerados remotos y perfectamente desligados de la Ciudad Vieja –Sants, Gracia, Sant Andreu–, la Barcelona moderna de los últimos años de Franco absorbió más de veinte poblaciones vecinas y creó un cinturón industrial que descendía hacia el sur de la ciudad hasta alcanzar el río Llobregat. Solo entre 1964 y 1977 más de quinientas compañías decidieron establecer sus fábricas en aquella periferia en expansión. (...) La primera consecuencia de dicha expansión fue el crecimiento del extrarradio industrial, un denso amasijo que engulló los edificios ya existente, al que apenas se puso poner freno debido a una práctica carencia de leyes y emdios eficaces de inspección. Todo ello trajo consigo la construcción de enormes bloques de vivinedas como colmenas, las cuales llevan nombres que el turista rar vez oye: Torrente Gornal, La Torrassa, Bellvitge, La Guineutea, Verneda, El Singuerlin.*¹⁷⁵

Francisco Llanes Ramírez és un poeta autodidacta que ha viscut a Bellvitge. Ens mostra la visió d'un emigrant, d'origen andalús, que fa un escrit sobre el seu barri dins un llibre de poemes i petits escrits en prosa. *Bellvitge: la minúscula chicago de los rascacielos* dins **Paisajes de una vida** (2003). El títol del text destaca una imatge externa que pugui donar visibilitat i un cert aire positiu al barri, des de la contemplació. El text comença: *Desde la altiva terraza de un 18 piso...*¹⁷⁶

¹⁷⁴ GOYTISOLO. Pàg. 155

¹⁷⁵ HUGHES, Pàg. 28

¹⁷⁶ LLANES. Pàg. 70

Obreros mártires de la libertad (1978) de Joan Llach és un llibre de mini biografies d'obres de tendència llibertària que van destacar durant la primera part del segle XX. En el capítol dedicat al Noi del Sucre apareix aquesta cita que ens mostra el continu urbà i obrer de La Torrassa. Ens interessa la distinció L'Hospitalet/Torrassa i també la reproducció d'una 'llegenda urbana' que trobem a molts escrits, la del cartell d' *Aquí se acaba Cataluña*.

*Ocurrió el 23 de marzo de 1923... "Han Mort al Noi del Sucre! L'han mort! L'han mort!" La voz alcanzó la plaza de España y repitió su grito. Voló hacia Hostafrancs, Sants, Hospitalet y La Torrassa (donde, al curso de los años, ya cuando la República, la población murciana radicada en La Torrassa, colocó un rótulo humorístico y revelador que proclamaba: "Aquí termina Cataluña").*¹⁷⁷

Josep Maria Loperena a la novel·la **Ulls de falcó** hi ha referències al reconegut maqui hospitalenc, Quico Sabaté, i a l'episodi de l'assalt al Banc Central.¹⁷⁸

Marià Manent a **El vel de Maia** (1975), Premi Josep Pla 1974, fa aparèixer la Torrassa dels anys 30. *Llarga conversa, al matí amb el senyor Pauet, botiguer de la Torrassa, home primari i bonhomí, de llenguatge gruixut: típic senyor esteve de suburbi. (...) Conta coses molt curioses de la Revolució, precisament d'aquell indret on la immigració de gent del Sud és més abundosa. Ha explicat que un dels dirigents més destacats de la Torrassa havia estat sempre molt pobre i ara nedava en l'abundor (...) Diu que un milicià dels conspicus de la Torrassa es va casar recentment i es posà un pis de príncep...*¹⁷⁹

Angels Marín a la introducció de **iSe acabó!** (2002) mostra aquesta imatge del barri Centre de l'Hospitalet: *estoy sentada frente al ordenador mientras a mi alrededor veo los tejados de las casitas de mi barrio, el campanario con su ángel trompetero y el Museo de Historia de mi ciudad.*

Andreu Martín a **Amb els morts no s'hi juga** (2003) apunta la ciutat com a lloc d'arribada de la immigració. *-Què vols dir? -es va sorprendre l'Amèlia- ¿Que la Felícia és francesa? Que no era de l'Hospitalet? -No -va dir l'expert-. Pel que es veu els seus pares vivien a París i la germana gran, la Colette, va néixer i es va criar uns anys allà. Però es van traslladar a l'Hospitalet i la Felícia ja va néixer aquí.*

A **El blues de la ciutat inversemblant** (2009) hi ha una clucada d'ull a la Biblioteca La Bòbila, especialitzada en novel·la negra. *"Sí, sí, sí, es complien les millors expectatives, "sí, oh, quina sorpresa, però què diu?", com si li vingüés de nou, "la Mostra de Cinema de Venècia?, però què diu, ara?". I qui li havia parlat de nosaltres? "Donna Leon! És formidable. I quan ha de ser, això? I en quines condicions?" Bé, és clar que ens semblava bé. Immediatament, ens podia veure en un parell de vídeos penjats a Youtube i sentir el que fèiem si entrava a la nostra pàgina web, El Signe dels Quatre. De tota manera, li faríem arribar el DVD d'una de les nostres actuacions a la Biblioteca La Bòbila de L'Hospitalet i un CD amb el nou repertori (gravacions i edicions amablement finançades pel pare de l'Ovidi Aliaga, que és molt*

¹⁷⁷ LLARCH. PÀG. 147

¹⁷⁸ LOPERANA. Pàg. 34-35

¹⁷⁹ MANENT. Pàg. 29 i 30

*ric i ens ha apadrinat des del primer dia). I, per signar el contracte, convindria que parlés amb el senyor Aliaga, que també ens feia de mànager. L'O va dictar i jo vaig prendre nota de les dades necessàries per contactar amb el senyor Paco Batalla, propietari d'un local de Venècia anomenat Cipango."*¹⁸⁰

Andreu Martín i C. Quilez a **Piel de policia** parlen de *bandas de barrio, ... la del Loco de l'Hospitalet*.¹⁸¹

Andreu Martín a **Pròtesi** (1980) menciona el tràfic de drogues. *La Guàrdia Civil té moltes dades sobre el Marujo. Entra i surt de la presó contínuament per afers de droga. Saben que el seu centre d'acció és la Plaça General Mola, de l'Hospitalet. Mentre treballa té una xarxa de vigilants que l'avisen així que es presenta el perill.*¹⁸²

Jaime Martín a **Los cuentos de los primos del parque** fa aparèixer l'església de Santa Eulàlia de Provençana i el parc de la Plaça Provençana, al costat del carrer Jansana. També surt la fàbrica Vanguard, al límit del barri. A **La memoria oscura** surt l'escola de l'Opus Dei de Bellvitge i també el blocs del barri. A **La basca que más casca** també surten els pisos de Bellvitge. A **Flores sobre el asfalto**, còmic en què es presenta així l'autor: *emerge de las zonas suburbanas de Barcelona, donde reside*, surt el carrer Prat de la Manta, a Santa Eulàlia, els carrers Amadeo Torner i Aprestadora.

Josep Massot i Muntaner a **La guerra civil a Montserrat**. (1984) narra episodis de la Torrassa. *Tot seguit, en Busquets i en Jeroni l'acompanyaren en cotxe a Barcelona, on foren detinguts i desarmats a la Torrassa, fins que un conegut de Puig els féu alliberar. Arribaren al palau de la Generalitat "a les dues del matí" (...) Tot l'ambient estava ple de mals averanys i arribà al seu punt àlgid quan, procedents de Tarragona, arribaren dos camions carregats de gent ben proveïda de bombes incendiàries. (Ramon i Arrufat afirma que venien de la Torrassa, d'acord amb Joseph i Mayol)*¹⁸³

Eduardo Mendoza a **Sin noticias de Gurb** (1991) visita *Bar de moda l'Hospitalet*. Quim Monzó a **Uf va dir ell** (1978), en una discoteca de Lloret: *... com et dius? Eh?, Mariantònia, però em diuen Tonyi, d'on ets?, d'HospitaletDelLlobregat, ah, jo sóc de manresa però ara visc a SanAdriánDelBesós, treballo de dependenta a ElCorteInglés,...*¹⁸⁴

Antonio Palau y Dulcet va escriure les **Memorias de un librero catalán 1867-1935** (1935) una de les poques al·lusions a l'ermita de Santa Eulàlia. *Any 1884. Yo proseguí en mi actuación solitaria. El amor a las excursiones me entró con tanto brio, que en los días festivos y siempre a pie recorría el Llano de barcelona. Un día el castillo de eramprunà, otro el de Moncada. O bien a la iglesia romànica de Santa Eulalia de Provenzana (Hospitalet).*¹⁸⁵

¹⁸⁰ MARTÍN. Pàg 12

¹⁸¹ MARTÍN-QUÍLEZ. Pàg. 75

¹⁸² MARTÍN. Pàg 152

¹⁸³ MASSOT. Pàg. 44 i 170

¹⁸⁴ MENDOZA. Pàg. 48

¹⁸⁵ PALAU. Pàg. 150

Teresa Pàmies a **Busqueu-me a Granada** (1980) : *Entrem, veritablement a Granada? ¿No ens trobem a la Meridiana de Barcelona o a Bellvitge? Edificis moderns construïts de pressa i corrents com nínxols anònims, inspirats pel lucre i el pragmatisme. Calçades sense un arbre perquè els pocs que hi plantaren moriren asfixiats per l'asfalt i les emanacions tòxiques del trànsit. Centenars de finestres sense un test, sense un enfilall de pebrots, sense roba estesa, en edificis d'una tristesa aclaparadora, com la dels formiguers humans del costellam de Barcelona.*¹⁸⁶

Manuel de Pedrolo cita l'Hospitalet a moltes de les seves obres, majoritàriament el barri de Collblanc. A **Cartes a Jones Street** (1978): *I a tot arreu va ser si fa no fa igual. Hi van haver manifestacions a Collblanc, on una colla intentà de posar un petard a les vies del tramvia, a la plaça del Virrei Amat, on els manifestants sembraren la calçada de xinxetes i claus, al pont de Marina, cap a l'estació del metro...*¹⁸⁷. A **Unes mans plenes de sol**. *...la família havia abandonat la població i ara vivia a Barcelona o a l'Hospitalet, (...) cada vespre l'esperava per anar-se'n a passejar pels camps que s'estenien sota el Polo, entre la Diagonal i la carretera de Collblanc, o bé Pedralbes enllà, cap a Sant Pere Màrtir, (...) que ja feia potser vuit mesos que havia deixat la feina i s'havia col·locat en una fàbrica de Collblanc, no sabia ben bé on...*¹⁸⁸. A **Milions d'ampolles buides**. (1976) Pau G. *duu la camioneta de repartiment d'una indústria del ram tèxtil. Membre de les CO des dels dies heroics de les corregudes per Cornellà, l'Hospitalet i la Bordeta, on ha viscut tota la vida. Procedeix de família molt humil. (...) vaig acceptar un lloc en una empresa de l'Hospitalet en la qual, per primera vegada, vaig ensopegar-me amb un obrer que s'interessava per alguna cosa més que el futbol, el cine i les faldilles. (...) jo havia deixat la casa (de treball) de l'Hospitalet perquè una altra empresa, la Sunyer i Voliva, m'oferia un jornal més enraonat. (...) un vespre que venia a peu de Collblanc per les Corts*¹⁸⁹. Són els anys 50 i 60, la postguerra, el llibre explica la història d'un grup d'homes i dones que, des de l'escenari de la resistència, malden per crear una força armada capaç d'enderrocar aquell sistema inhumà i despòtic, injust i anorreador. A **Diari 1986** (1988) *He anat fins a Collblanc...*¹⁹⁰ Collblanc és el límit de la ciutat.

Gumersindo Pérez Fernández va guanyar el **Premio Romà Planas i Miró de Memorias Populares 2003** amb **De joven, emigrante** (2004). Es un relat, per tant, autobiogràfic, l'autor recupera de la memòria l'Hospitalet dels anys 50 i 60: *Llegué a Barcelona a primeros del mes de agosto el año 55. Era domingo por la mañana (...). Aquel mismo domingo por la tarde encontré trabajo pues ellos conocían una casa de transportistas, Her, que eran vecinos allí en Sta. Eulàlia de Hospitalet y el lunes ya empecé a trabajar como ayudante de chofer. (...) al bajarme del metro en la estación final de Sta. Eulalia (...) en aquella estación final del recorrido del metro... La gente se aglomeraba a nuestro alrededor, era el final del metro que venía continuamente y la parada final de la empresa de autobuses Oliveras de Hospitalet. (...) En el año 58 compramos un piso... valía sesenta mil pesetas... lo que paso era que el piso no se terminaba lo poco que faltaba..Todos los domingos ibamos a verlo... un día nos juntamos cinco con el mismo piso que nosotros habíamos comprado... se trataba de una estafa ... Fue un poco difícil encontrarle pues vivía en Publillas Casas en un barrio de casitas bajas como si fueran prefabricadas, de lo*

¹⁸⁶ PAMIES. Pàg. 23

¹⁸⁷ PEDROLO. Cartes... Pàg. 238 (Edició El Cangur)

¹⁸⁸ PEDROLO. Unes mans... Pàgs. 37, 140 i 172

¹⁸⁹ PEDROLO. Milions ... Pàgs. 22, 106, 107 i 143

¹⁹⁰ PEDROLO. Diari... Pàg. 57

que se llama el baratillo, ...(Pàg 89) ...pero nos informaron que tal vez estaría en otra (obra) que estaba por la carretera de Collblanc... "Pues mira, lo que buskais está en Riera Blanca... Nos dirigimos a Riera Blanca. Después de caminar mucho llegamos a Riera Blanca..."¹⁹¹

Valentí Puig a la novel·la **La gran rutina** (2006) *Pasaba como un zombi por la geografía vertical de Bellvitge...*¹⁹²

Antonina Rodrigo a **Lorca, Dalí: una amistad traicionada** (1981) o **García Lorca en Cataluña** (1975). *...los domingos asistía a los encuentros del llamado Ateneílo de Hospitalet, en la propia vivienda de Barradas. El Hospitalet de la época, de los años veinte, ofrecía una etapa pueblerina de calles polvorientas, sin asfaltar, por donde rodaban carros, tartanas y transitaban escasos coches y autobuses.*¹⁹³

Montserrat Roig a **El temps de les cireres** (1977) *El paisatge era clivellat per cotxes en cementiris, colors grisos i amarronats, motors destrossats, cistelles metàl·liques de l'Hiper, fulles brutes de pols, marges esllavissats, arbres moribunds i l'ermita de Bellvitge engolida per enormes blocs en renglera. La Natàlia va mirar els xiprers de l'ermita, amarats de pols, i va pensar en aquells dies de color groc en què hi anava amb el seu pare.*¹⁹⁴

Joan Sales a **Cartes a Màrius Torres** (1976): *Barcelona, dissabte 26 de novembre de 1938. Els temps són revolts, tot va damunt davall; pels carrers, a cada pas, trobes gent parlant en castellà. Abans només hi parlaven els "funcionarios del Estado"; t'havies d'arribar fins a la Torrassa per sentir-lo massivament: m'han explicat per cert que a l'època que manaven els anarquistes van posar un rètol a l'entrada del barri: "Aquí no se habla catalán". Si és veritat, el govern de la Generalitat els hauria de tornar immediatament al seu país. Suposo que n'hi devia haver molts altres d'escampats pels suburbis a més dels de la Torrassa però al centre de la ciutat a penes els notàvem*¹⁹⁵

Genís Sinca a **La providència es diu Paco** (2008): *Però lluny de pensar que escapava dels tentacles de la política, va tocar-li encapçalar com a independent la llista del PSUC per l'alcaldia de l'Hospitalet de Llobregat. ...l'Hospitalet ja era un dels municipis més complicats de Catalunya, i la tercera ciutat... A la novel·la "Un ayuntamiento llamado Ellos" reflecteix la seva experiència nefasta com a regidor... La seva preocupació pels barris suburbials, per ciutats com l'Hospitalet, nascudes precisament de la concentració industrial, semblava ideal per ocupar el càrrec.*¹⁹⁶

Lluís Solà a **L'humor català 2: la premsa humorística (I)** (1978) recull mostres d'humor dels any 20 del segle XX, amb l'Hospitalet de protagonista. Tres exemples:

¹⁹¹ PEREZ. Pàgs. 76, 84, 85, 89 i 91

¹⁹² PUIG. Pàg. 176

¹⁹³ RODRIGO. Pàg. 122

¹⁹⁴ ROIG. Pàg. 14

¹⁹⁵ SALES. Pàg. 405-406

¹⁹⁶ SINCA. Pàg. 293

GENTE BIEN. -Ya sabemos que habéis tenido mucho calor en Barcelona. Por eso nosotros nos fuimos a fuera. - Al nord? - No, a Hospitalet. Acudit amb il·lustració d'en Bas aparegut al número 2468 de *L'Esquella de la Torratxa* el dia 8 d'octubre de 1926.

INCONTROLABLES. *Per aquests mateixos inoblidables dies, i mai prou llunyans temps, corria un altre cotxe, més luxós i més gran encara, que va ésser vist a bastament i comentat per tots els barcelonins, amb un rètol que deia: "Comité incontrolable de la Torrassa".*¹⁹⁷

POBLET. En esclatar la revolució, quan ja no quedava cap convent, els de la *Torrassa* es varen recordar de Poblet. I agafaren el cotxe i se n'hi anaren.

- El responsable
- Sóc jo –va contestar el responsable
- Venimos para que nos entreguéis a los frailes
- Però si no n'hi ha!
- Vaya vaya, sácalos ¿Dónde los has escondido?
- Si no els he amagat; varen marxar (...)
- Basta de monsergas: ¿cuánto tiempo hace que se han ido? Los atraparemos
- Farà... cosa de cent dos anys.¹⁹⁸

Carlos Soldevila a *Gracias y desgracias de Barcelona* (1943): ... en este problema de la organización de los alrededores de Barcelona, más que cuestión de grandes adquisiciones inmediatas, es cuestión de una ley, que establezca de golpe y porrazo un regional planning, es decir, un plano oficial de urbanización que abarque desde ahora toda la zona que circunda a Barcelona a cincuenta o por lo menos a veinticinco kilómetros a la redonda. ¿Utopía? ¿Delirio de grandeza? Nada de eso. (...) No hay más que percatarse de lo difícilmente que Barcelona digiere los llamados pueblos agregados que, al fin y al cabo, con excepción de Gracia, no eran núcleos importantes, para imaginar lo que será dentro de veinte o treinta años la digestión de *Badalona y Hospitalet, poblaciones de setenta o cien mil habitantes, que habrán crecido con arreglo a los estrechos patrones pueblerinos. Será espantoso.*¹⁹⁹

Ramon Solsona a la novel·la *Línia blava* (2004). *Un matrimoni de jubilats s'asseu en silenci, amb una rutina mecànica(...) El matrimoni de jubilats torna a casa, al barri de Can Serra, a l'Hospitalet. (...) El 1971 entraven al pis de Can Serra, havent firmat un gruix vertiginós de lletres.*²⁰⁰ En aquesta novel·la apareixen les estacions de metro de Can Boixeres – Can Vidalet – Pubilla Casas – Collblanc.

Salvador Sostres a *Conte de Nadal* dins el llibre *Jo, les mentides que calen...* escriu: *Vam quedar de veure'ns al Tirsa per pendre una copa i desitjar-nos bon Nadal.* Parla de la cocteleria més famosa de la ciutat, de la què també en parla als articles: *El capvespre al Tirsa és un blues. Cada volta de rellotge d'un blau més fosc, més dolç. La selvàtica brutalitat de L'Hospitalet pren formes com oníriques quan*

¹⁹⁷ SOLÀ. Pàgs. 212

¹⁹⁸ SOLÀ. Pàg. 213

¹⁹⁹ SOLDEVILA. Pàg. 97-98

²⁰⁰ SOLSONA. Pàg. 138-139

contemples l'espectacle vidres endins del bar. La copa és un Manhattan i estem tots a l'expectativa que alguna cosa passi.

Josep Trueta a **Fragments d'una vida** (1978) Una cita més sobre la Torrassa. *Ens atansem més i trobem amb un Roadster, un automòbil d'aquells que portaven a la cua un seient extra, i dos individus drets al costat de l'auto, amb dues pistoles a les mans. (...) Aquesta gent era de la FAI de la Torrassa, un barri extrem de Barcelona on vivien molts "incontrolats".*²⁰¹

Pablo Tusset a **Lo mejor que le puede pasar a un cruasán** (2001) fa sortir la Travessera hacia Collblanc²⁰² i Josep Vallverdú a **La lluna amb les dents** (1989) diu -Nacional, però de Catalunya: resideixo a Collblanc, Barcelona.²⁰³

Renée Van Tricht a **Un regalo de vida** (2006) ... Hospital de Bellvitge... Usted tiene que dirigirse a Hospitalet, que es un distrito distinto y tiene su propio Registro Civil...²⁰⁴

Manuel Vázquez Montalbán a **Los pájaros de Bangkok** (1983) *Más allá de la isla climatizada, Bangkok era como México capital o como Villaverde alto o Bellvitge, una ciudad para inmigración salvaje y además un burdel para soldados americanos venido a menos.*²⁰⁵

Narcís Xifra a **Montserrat, juliol de 1936** (1975) *Tots ells (els incendiaris) formaven un grup compacte, ben armat i proveït de bon material inflamable, amb el qual recorrien tot Catalunya calant foc i destruint tot el nostre patrimoni artístic i espiritual que trobaven. Segons em digueren, venien de la barriada de la Torrassa, i la majoria d'ells provenien d'altres regions espanyoles que havien hagut de deixar llastimosament per manca de subsistència. I si bé ja tenien el pa assegurat aquí a Catalunya, sovint llurs condicions de treball i vida no eren ni suficients ni justes.*²⁰⁶

Fins aquí arriba la relació de cites aïllades que fan referència, d'una manera o altra, a l'Hospitalet. Són cites, la majoria d'elles, poc importants dins el relat de cadascuna de les obres. Fins i tot, alguna pot desaparèixer en el moment que fixem un 'corpus literari' més sel·lectiu; en tot cas, apareixen aquí com a mostra de les diferents possibilitats de mostrar la presència i la imatge de la ciutat de l'Hospitalet a la creació literària.

Aquest darrer grup, el de les cites aïllades de l'Hospitalet, tanca l'apartat de *L'Hospitalet literari segons la importància de la cita* que representa el gruix del treball i la part més analítica de les obres. Ara bé, el material recollit ens permet també parlar de les cites segons altres criteris, ni que sigui de manera més succinta: L'Hospitalet literari *en l'espai* (per barris), *en el temps* (d'edició o de l'acció), *en els autors* i *en els gèneres*.

²⁰¹ TRUETA. PÀG. 162

²⁰² TUSSET. Pàg. 104

²⁰³ VALLVERDÚ. Pàg. 150

²⁰⁴ VAN TRICHT. Pàg. 20

²⁰⁵ VÁZQUEZ. Pàg. 150

²⁰⁶ XIFRA. Pàg. 170

*...certes matinades d'hivern... si dona la casualitat que tot baixant des de Pubilla Cases per l'avinguda Miraflores, el camí t'encara cap al carrer Primavera just en els moments en que comença a sortir aquell sol d'hivern, pots trobar-te immersa com en un fantàstic miratge. De sobte, un tros d'aquell horitzó de blocs ben delimitats per un cel net es converteix en un immens rectangle lluent... Si les primeres clarors del cel auguren un dia assolellat, enfilat el carrer Molino sabent que quan arribes al capdamunt de can Serra, just davant del mercat pots coincidir amb el sol naixent, és una altra opció temptadora. Tenir els altíssims blocs de Can Serra quasi a l'alçada dels ulls i contemplar com tot es va il·luminant a mida que pel seu damunt va sortint el sol és un espectacle magnífic; un univers que et transforma l'ànim per a poder fruir amb intensitat del plaer d'arribar a Can Buxeres. A aquella hora el parc ja és obert i entrar per dalt travessant-lo fins baix és una veritable delícia. (...) Tot és endinsar-s'hi i L'Hospitalet abandona la seva aparença impenetrable o caòtica per a insinuar-se amb una ingènua habilitat, aquella habilitat que dona el saber-se relacionar amb una gran diversitat de gent, d'espais i de temps.*²⁰⁷

Clara Parramon

4.2.- L'Hospitalet literari en l'espai: els barris

4.2.1.- L'Hospitalet com a ciutat

La família protagonista de *El crit de les mil nits* arriba a la nova casa de l'Hospitalet, a començaments dels anys 30, amb aquests pensaments: *Al pare li han ofert feina en una fàbrica de mobles, deixarem per fi aquell fosc pis del Poble Sec. Tindrem sol tot el sant dia ... una espècie de paradís...*

En canvi, a mitjans dels anys 70, un dels protagonistes de *Sangre de barrio* arriba amb la seva família a l'Hospitalet de Llobregat, Barcelona, i diu: *¿Y aquí es donde vamos a vivir?... Vaya mierda...* La germana li respon: *Deja de renegar y ayuda a mamá con las maletas.*

Entre aquestes dues realitats de la ficció han passat poc més de 40 anys, els dos autors –hospitalencs– mostren dues visions oposades de la rebuda emocional de la ciutat que tenen els nouvinguts. D'altra banda, exemplifiquen els extrems de dues imatges hospitalenques que es troben a la ficció literària: l'Hospitalet paradís -que esdevindrà paradís perdut- i l'Hospitalet lleig.

Les descripcions 'idíl·liques' de la ciutat corresponen a escriptors hospitalencs que han conegut una ciutat diferent i que han vist amb els seus propis ulls l'urbanització salvatge del 'seu territori'. Sovint, el terme *l'Hospitalet* es refereix a *l'Hospitalet vell* que correspon majoritàriament a *l'Hospitalet Centre* i, com a molt, les rodalies que serien tots els camps que envoltaven el barri.

²⁰⁷ Clara Carme Parramon va escriure *Alguns matins de l'Hospitalet*, un petit relat dins l'àlbum d'imatges de *L'H mon amour*.

Així, Gómez Molina, l'autor de *El crit de les mil nits*, ens trasllada als anys 30 amb un l'Hospitalet rural, enmig de la natura, envoltat de pau i tranquil·litat, una espècie de paradís. Hi ha també alguna descripció global fugaç del passat rural de l'Hospitalet, com la que fa Joan Agut (a *La Via Làctia*), rememorant els camps de carxofes i de patates i les parcel·les deshabitades, també als anys 30, de la zona de la Marina.

Però el que s'imposa més, és la imatge industrial i obrera de la ciutat. Agustí Alcoberro parla del *barri industrial de l'Hospitalet i els seus carrers estrets, envitricollats i densos*, i es refereix a la zona industrial moderna, enganxada al barri del Centre, diferent dels suburbis industrials i de les fàbriques dels anys 20 que ens descriu Mendoza al cas Savolta, el mateix Mendoza parla al *Mecanoscrit* de les ciutats industrials de Barcelona per referir-se a l'Hospitalet. Les al·lusions a *fàbriques i a obrers de l'Hospitalet*, així en general apareixen a uns quants llibres i les històries corresponen als anys 50, 60 i 70: *El peso de los muertos* de Víctor del Árbol, *Puro desastre* d'Eliseo Bayo, *Milions d'ampolles buides* de Manuel de Pedrolo, ... A banda d'això també trobem moltes al·lusions obreres i fabrils per barris concrets. Paco Candel a la seva novel·la *Un ayuntamiento llamado Ellos*, descriu 'Ellos/l'Hospitalet' com a *ciudad pobre, fabril, industrial, inmigrante, menestral y obrera*.

En molt poques ocasions es fa esment a la condició de l'Hospitalet com a segona ciutat de Catalunya. Ho fa Manel Barrera en referir-se a les aspiracions electorals d'un partit polític, són els anys 2000 i es parla de la *segona ciutat més important demogràficament del país*. També Matthew Tree fa servir aquesta expressió.

D'altra banda, tot i la llegenda negra dels anys 60 i 70, hi ha poques referències que relacionin l'Hospitalet i delinqüència, el novel·lista negre Andreu Martín parla en un parell d'obres seves de bandes de barri, com *la del Loco de l'Hospitalet* i també del tràfic de drogues que hi ha a *la Plaza General Mola de l'Hospitalet*. Són els anys 70.

Realment, a les cites literàries de la ciutat trobem molt més els barris en particular que el conjunt de la ciutat. Hi ha una visió diferenciada de la ciutat com a tal, i dels barris. *Los barrios son los pueblos de las ciudades* diu Candel a *Barrio* (1977). Tan és així, que Vázquez Montalbán s'inventa dos pobles, dos barris nous però que, en realitat, són una reproducció d'un barri real. Els barris de Sant Magí a *Los mares del sur* i el barri de La Fabriqueta a *Los alegres muchachos de Atzavara* són, a la realitat, Bellvitge.

Si fem distincions per barris, trobem que les referències al Centre són més costumistes, a Bellvitge són més crítiques i a la Torrassa més històriques. Sobre el conjunt de la ciutat, trobem repetida la imatge de ciutat receptora –acollidora– de treballadors que busquen habitatge. A *La dama rosa* llegim: *L'Hospitalet es un pueblo que se nutre de gente que trabaja en Barcelona porque los alquileres son más baratos*. Són els anys 70. Pilar Eyre, retratant els anys 20 i 30 a la biografia d'en Quico Sabaté, ja parlava d'una ciutat 'engolidora d'obers'. Albert García Ripoll adopta el missatge més recent i suau, i també més políticament correcta de *ciutat acollidora per excel·lència*. Uns dels protagonistes de *Viure a la intempèrie* d'en Pedrolo també van a l'Hospitalet a buscar pisos que relloguen habitacions, perquè a les barriades els pisos són més barats.

A *Sin noticias de Gurb*, Mendoza fa passar l'amic de Gurb per un bar de moda de l'Hospitalet. Són els anys 90 i la ciutat ofereix alguna cosa més que fàbriques i pisos, tot i així per la mateixa època Salvador Sostres parla en un 'conte de Nadal' de la *selvática brutalitat de l'Hospitalet*, aquest autor anomena un 'bar de moda' real de l'Hospitalet, el *Tirsa*, que, en paraules de l'escriptor 'és a l'Hospitalet però molt a prop de Barcelona'. A *Los alegres de muchachos de Atzavara* el narrador del capítol que correspon al punt de vista del jove obrer comenta: *se dice que hace muchos años [l'Hospitalet] era una ciudad despegada de Barcelona*. Uns anys més tard, el personatge de Cranes, flamant regidor de Cultura de la població de 'Ellos', a banda de qualificar-la de *tierra de poetas –una plaga a extinguir*, completava-mostra les aspiracions de la ciutat quan comenta *ya no somos suburbiales, somos metropolitanos*.

Un *ayuntamiento llamado Ellos* i la novel·la negra *Cero negativo* són les úniques obres que fan sortir tots els barris de la ciutat.

4.2.2.- L'Hospitalet. Barri Centre

El barri del Centre correspon a l'Hospitalet Vell i és el que tradicionalment la gent d'altres barris anomenava "l'Hospitalet". L'actriu Núria Espert, que vivia a santa Eulàlia, comenta a les seves memòries què representava anar des del seu barri al barri del Centre.

Ya he dicho antes que Santa Eulàlia era un aldea. Ir a Hospitalet suponía tener que tomar un autobús... Ir a Hospitalet era una excursión.

Aquest fenomen *d'anar a l'Hospitalet* es repetia des de qualsevol dels altres barris de la ciutat, fins i tot des de Sant Josep, el barri més lligat al Centre.

És, en general, un barri poc citat per escriptors aliens a la ciutat i, en canvi, molt referenciat pel grup d'escriptors 'hospitalencs': Joan Casas, Ramon Gómez Molina, Angelina Vilella, Albert García Ripoll,...

El barri del Centre és profusament descrit al contes de *Pols de terrat* d'en Joan Casas. Ja n'hem parlat. Casas ens ofereix descripcions panoràmiques: des dels camps de la Marina cap a la muntanya i des del propi barri Centre cap als voltants. Són els anys 50/60 i apareixen les vies de tren, els camps, el campanar amb el seu rellotge i el seu característic àngel trompeter. És un barri d'horts, de rec i també de fàbriques.

La novel·la autobiogràfica d'en Gómez Molina, *El crit de les mil nits*, també recrea l'acció al barri del Centre majoritàriament. Anomena i descriu espais concrets i carrers: des dels forns de la Farga fins a l'activitat social de la Rambla. També el protagonista d'*SCAT* té com a escenari de les seves corredisses el barri del Centre: l'institut Vilumara, la Rambla, l'avinguda Josep Tarradellas o l'estació de Renfe de l'Hospitalet. A *Cero negativo*, l'escriptor Fernando Gómez instal·la el seu detectiu a la Plaça Mossèn Homar, al vell mig del barri, davant l'església i al costat de l'ajuntament. El detectiu es mou pel carrer Major, on hi ha el seu restaurant favorit: la Braseria Paco, pel Casino del Centre, pel carrer Prat de la

Riba, per la Plaça de l'Ajuntament, l'avinguda Carrilet, el carrer Príncep de Bergara, Can Buxeres, la Plaça de la Remonta i la Rambla Just Oliveras.

Qui va ser professor d'institut al barri, l'historiador, Agustí Alcoberro, fa passar la protagonista de *Retrat de Carme en penombra* pel carrer Major dels anys 80: circulació densa i pesant. A la biografia d'en Quico Sabaté de la periodista Pilar Eyre hi ha descripció 'literària' del barri als anys 20. Una altra periodista, Angels Marín, en aquest cas del barri, fa aparèixer a la introducció del su assaig, l'àngel trompeter i les teulades de les casetes del seu barri que veu mentre escriu a l'ordinador. És una imatge de poble, aquesta del rovell del Centre, que una altra autora del barri, l'Angelina Vilella, també recrearà a la seva novel·la *Onades internes*, reeditada posteriorment com a *Temps d'orquídes*.

4.2.3.- Bellvitge

És el *barri* per excel·lència. Proporciona una visió exterior panoràmica i és un lloc privilegiat. És el barri més citat per si sol (si separem Collblanc i Torrossa) i és, en tot cas, el més present: la seva característica arquitectura, la imatge dels edificis apareix reflectida en un nombre important d'obres, sovint de manera pejorativa.

Aquesta monstruositat anomenada Bellvitge diu Victor Alba. *Ciudad dormitorio de las afueras de Barcelona que parece un gran despliegue de domino proletario* és la descripció de Kiko Amat. *Esos horribles sitios en los que viven los obreros... como Bellvitge*, diu Ramón de España. González Ledesma parla del *gran cementerio para vivos* que es Bellvitge. El seu personatge acaba de passar pel cementiri de cotxes que hi havia a tocar de la Gran Vía. Valentí Puig parla de *la geografia vertical de Bellvitge*. Montserrat Roig, també fa aparèixer un personatge que circula per la Gran Vía i fa un cop d'ull a *l'ermita de Bellvitge engolida per enormes blocs en renglera*. Vázquez Montalbán diu de *Bangkok [que] como Bellvitge es una ciudad para la inmigración salvaje*. Andreu Sotorra anomena els edificis *ruscs de Bellvitge* i qualifica el barri de *laberint*. Un personatge de Pedro Casals que va en cotxe per l'autovia de Castelldefels *echó un ojo a la mole del Hospital de Bellvitge*.

Joan Casas, en canvi, té la virtut d'oferir-nos la visió des de l'altra punt de vista, els seus personatges han arribat en bicicleta a *l'Ermita [de Bellvitge]*, des d'on veuen la *rotllana de xiprers... els camps daurats i horts. Més enllà... la carretera, riu incessant de camions i cotxes*. Fernando Gómez parla de la *lucha vecinal de Bellvitge*, fent referència al respecte que li mereix un personatge que va ser protagonista de les reivindicacions al llarg dels anys 60 i 70. En canvi, la lluita veïnal de Bellvitge dels 80 i les actituds d'algun dirigent apareix caricaturitzada i brutalment satiritzada per Candel a *Un ayuntamiento llamado Ellos*.

Teresa Pàmies es passeja per un barri de Granada que li fa recordar la imatge que té de Bellvitge. *Edificios modernos construídos de presa i corrents com nínxols anònims, inspirats pel lucre i el pragmatisme. Centenars de finestres... en edificis d'una tristesa aclaparadora, com la dels formiguers humans del costellam de Barcelona*.

A més de totes aquestes imatges, Bellvitge és el barri estereotip de dues de les característiques de l'Hospitalet tardofranquista: l'especulació urbanística i el barri obrer. En aquest sentit, Manuel Vázquez Montalbán dona protagonisme al barri a dues de les seves novel·les: *Los mares del sur* i *Los alegres muchachos de Atzavara*.

Joan Casas, a *Pols de terrat*, retrata un Bellvitge rural, la Marina en plenitud, quan era accessible i lloc d'esbarjo pels habitants del Centre.

4.2.4.- La Torrassa

La Torrassa és, juntament amb Bellvitge, el barri més citat de l'Hospitalet. Apareix molt sovint relacionada amb els anys 30. És el barri que va acollir la gran onada migratòria dels anys 20. Les xifres que reproduïx Joan Camós a *L'Hospitalet: història de tots nosaltres*, són espectaculars: *Collblanc-la Torrassa va créixer un 456% a la dècada dels anys vint i va passar de 301 habitants l'any 1900 a 21.185 el 1930*. Aquesta allau migratòria va tenir com a protagonista, en bona mesura, gent de Múrcia i Almeria que arribaven a una Barcelona en plena transformació. Aquests immigrants van arribar a la Torrassa, en paraules de Toni Orensanz, *a la recerca d'una mica de pa, d'una mica de feina i d'unes engrunes de dignitat*.

La imatge del barri queda marcada pels reportatges periodístics del jove periodista Carles Sentís. De fet, el crític literari Julià Guillamon situa en aquest reportatge l'inici d'un debat sobre la relació entre 'catalans' i 'immigrants' i que mantindran viu a la premsa barcelonina els articulistes Carles Soldevila i Josep Ma. de Sagarra. Segons Guillamon *les opinions de Carles Sentís tallen el pas a una possible novel·la catalana sobre la immigració. Si el conflicte entre indígenes i forasters arriba fins i tot a negar l'altre, és difícil pensar que puguin compartir l'espai de la novel·la*.

Tot i així, la novel·la *Sobre las piedras grises*, que va ser Premi Nadal 1948, incorpora referències clares a aquesta immigració dels anys 20, majoritàriament murciana. Sebastià Juan Arbó parla, en veu del personatge, de *barrios extremos, talleres, fábricas -la fábrica es horrible, un invento infernal*. El protagonista de la història és d'origen murcià i descriu la infància al barri -Torrassa, Collblanc-, explica com fermentava, en aquelles pèssimes condicions de vida, l'agitació i l'esperit de rebel·lia.

El barri de la Torrassa adquireix molt més protagonisme a la novel·la *19 de julio* d'Ignasi Agustí. Aquesta novel·la, que forma part de la pentalogia *La ceniza fue árbol*, va ser Premio Nacional de Literatura l'any 1966 i també Premio de la Crítica, així com la novel·la en castellà més venuda al Sant Jordi de 1965, en català va ser *La Plaça del Diamant*.

En paraules del crític Sergi Dòria, *Agustí aconsegueix penetrar amb gran versemblança en el costumisme i el microcosmos de la immigració i l'anarquisme de la Torrassa*. La novel·la descriu l'ambient del barri als anys 30 anteriors a la guerra civil. L'autor descriu *pendientes, desmontes, quebradas, torrentes* i també

casucas, barracas, inmundicias, basuras, perros mugrientos,... En paraules d'Agustí, el barri és una *vasta orografia de humo, pizarra y hojalata que se pierde en los torrentes*. També és, a la novel·la, el barri de *la revuelta, el anarquismo, el ateneo libertario*.

L'estudiós Francesc Foguet, parlant del posicionament ideològic d'Agustí comenta: *el propòsit és responsabilitzar al catalanisme i al moviment obrer del desordre i l'inestabilitat social que va afectar profundament els interessos econòmics de la burgesia industrial catalana*. Diu Foguet: *En concret a "19 de julio" ataca durament a qui considera responsables de la guerra civil: ERC i CNT-FAI que van portar la societat catalana al desordre i a l'anarquia*. D'aquesta manera Agustí justifica l'alçament militar com una necessitat imperiosa de detenir la revolució. Contrasta, ja n'hem parlat, amb la imatge d'en Mendoza que, davant altres situacions complexes i convulses que viu la gran ciutat, mostra, en canvi, l'ambició desmesurada com a causa dels conflictes, mostra l'explotació dels treballadors o fa aparèixer també el terrorisme blanc de la patronal, les complicitats jurídiques i policials.

En general, al parlar del barri de la Torrassa a la literatura, hi ha referències a la seva geografia però sobretot, al seu ambient obrer, anarquista i als fets ocorreguts als anys 30, són freqüents els personatges d'origen murcià i també les condicions de vida dels 'passadissos' o dels blocs de pisos i es abunden referències a l'episodi d'uns anarquistes, suposadament del barri, que van a Montserrat disposats a saquejar. Lluís Solà i Dachs al seu estudi sobre l'humor català fa referència a episodis d'aquesta època protagonitzats per 'torrasencs'. Reproduïem un parell:

INCONTROLABLES. Per aquests mateixos inoblidables dies, i mai prou llunyans temps, corria un altre cotxe, més luxós i més gran encara, que va ésser vist a bastament i comentat per tots els barcelonins, amb un rètol que deia: "*Comité incontrolable de la Torrassa*".

POBLET. En esclatar la revolució, quan ja no quedava cap convent, els de la Torrassa es varen recordar de Poblet. I agafaren el cotxe i se n'hi anaren.

- *El responsable*
- Sóc jo –va contestar el responsable
- *Venimos para que nos entregueis a los frailes*
- Però si no n'hi ha!
- *Vaya vaya, sácalos ¿Dónde los has escondido?*
- Si no els he amagat; varen marxar (...)
- Basta de monsergas: ¿cuánto tiempo hace que se han ido? Los atraparemos
- Farà... cosa de cent dos anys.

A banda de tot el que hem recollit del barri, la Torrassa forma part d'un continu de barris obrers que diversos escriptors descriuen a les seves obres. El continu és: Sans, Hostafranc, Collblanc i Torrassa. Hi ha qui, curiosament, afegeix al llistat Hospitalet. Aquest continu es descrit per Hans Magnus Enzerberger al *Corto verano de la anarquía*, Luis Goytisolo a *Recuento*, Sebastià Juan Arbó, Candel,...

4.2.5.- Collblanc

Collblanc apareix com el pla fora la ciutat de Barcelona, lluny de les muralles, a les cites de l'escriptora Ma Aurèlia Campmany a les novel·les en què situa la història a començaments del segle XIX. És l'època de la guerra del francès i fa aparèixer els camps i la gent pagesa de Collblanc.

Collblanc és un barri que apareix més relacionat a la veïna Barcelona que no pas amb l'Hospitalet, és citat com a límit de Barcelona o, fins i tot, com a referència a un dels camins d'entrada i sortida de la ciutat: la carretera de Collblanc. A *Unes mans plenes de sol* d'en Manuel de Pedrolo un personatge surt a passejar fins la carretera de Collblanc.

És mencionat diverses vegades, sovint lligat a la Torrassa, en el continu 'industrial' que formaven, des de començament del segle XX, els barris de *Torrassa, Collblanc, Sants, Hostafrancs, Bordeta*. L'escriptor Carles Soldevila inclou Collblanc al seu recull *Barcelona vista pels seus artistes* de 1957. Joan Agut parla de Collblanc com un barri de *ressonàncies obreres, cau d'immigrants*. Maria Aurèlia Capmany el descriu com a *plana desolada de bona família: camps, hisenda, horts* i parla de la *gent pagesa de Collblanc*. Això era el 1800, després aquests camps seran, tal com explica Juan Arbó, xemeneies i fàbriques.

4.2.6.- Santa Eulàlia, Pubilla Casas, La Florida, Sant Josep, Gornal.

Santa Eulàlia és un barri històric poc citat, el seu element més significatiu, l'ermita romànica de Santa Eulàlia de Provençana, no ha tingut pràcticament protagonisme. És un barri amb poca visibilitat, a diferència de Bellvitge Com a barri limítrof amb Barcelona, comparteix els ambients del continu 'industrial' però els escriptors no el mencionen, tallen la continuïtat al barri compartit de la Bordeta. Ara bé, el barri industrial que descriu Eduardo Mendoza al 'caso Savolta' correspon, segurament, a aquest espai geogràfic. Qui situa amb tota certesa les seves històries a Santa Eulàlia és l'autor Jaime Martín, des del món de la novel·la gràfica, Santa Eulàlia és l'escenari de les aventures de *los primos del parque*.

Del barri de Pubilla Casas hi ha una descripció molt punyent de l'ambient del barri al reportatge periodístic -literatura social- d'Eliseo Bayo: *De qué viven...* Trobem una descripció més literària i personal al text de Clara Parramon *Alguns matins a l'Hospitalet*, una mena de conte, presentació d'una col·lecció de gravats amb la ciutat com a tema. Manuel de Pedrolo situa en aquest barri concretament l'experiència dels rellogats i la descripció dels pisos de classe treballadora. També hi ha un parell de llibres, d'Andreu Martín i Fernando Gómez, que fan referència a un dels equipaments més conegut del barri: la biblioteca de la Bòbila.

La Florida és un barri molt poc citat, comparteix una mica de protagonisme a la novel·la de *L'assassí és de Bellvitge* i poca cosa més. Sant Josep, el Gornal o el barri de Sanfeliu pràcticament no són anomenats.

4.3.- L'Hospitalet literari en el temps, en els autors i en els gèneres

4.3.1.- El temps del llibre

En quin moment comença a aparèixer l'Hospitalet a la creació literària?. Tard, no podia ser d'una altra manera. La novel·la urbana –tal com comenta Carles Carreras- té a Catalunya una aparició tardana. I, d'altra banda, l'Hospitalet no apareix a les novel·les de temàtica rural, que predominen a Catalunya fins ben entrat el segle XX.

Ens situem, per tant, dins l'àmbit de la novel·la urbana a partir dels anys 60. Julià Guillamon atribueix al reportatge d'en Carles Sentís sobre el barri de la Torrassa i als articles posteriors d'en Josep Ma de Sagarra i d'en Carles Capdevila, als anys 30, un buit català en quant a novel·la de la immigració, que no comença a surar fins els anys 60.

Hi ha, com a mínim, un precedent, la novel·la *Sobre las piedras* de Sebastià Joan Arbó, publicada l'any 1949. Curiosament, Maria Aurèlia Capmany publica els anys 60 un parell de novel·les en les què descriu el Collblanc pagès. La primera novel·la però, que dota de protagonisme literari l'Hospitalet és de l'any 1965, *19 de julio*. I no és fins a mitjans dels anys 70 que tornem a trobar una presència significativa en Eduardo Mendoza, *La verdad sobre el caso Savolta* (1975) i Manuel Vázquez Montalbán, *Los mares del sur* (1979).

És al llarg dels anys 80, en ple procés de recuperació de la identitat de la ciutat, que apareix la primera obra plenament hospitalenca, *Pols de terra*, i també que un escriptor tria Bellvitge com a escenari. Són, a més, els anys de les novel·les gràfiques de Jaime Martín, tebeos en què els protagonistes de les històries són hospitalencs.

Als anys 90, hi ha poca presència literària de la ciutat. Destaca, en tot cas, la publicació de la novel·la *Un ayuntamiento llamado Ellos* d'en Francisco Candel. En canvi, als anys 2000, ja són més abundants els llibres que fan de l'Hospitalet, escenari literari, bé sigui puntual i tangencial o amb més intensitat com ara les novel·les *SCAT*, *El crit de les mil nits* o *Cero negativo*.

4.3.2.- El temps de l'acció

Ja hem apuntat anteriorment que no hi ha gaires referències de l'Hospitalet anterior al segle XX, el que correspondria a l'Hospitalet rural, molt menys de l'època medieval, tot i que l'hospital que dona nom a la ciutat, així com el fet de ser 'terra de pas' serien bons escenaris.

Si descomptem les llegendes de l'Hospitalet que Joan de Déu Prats recull, dins el volum dedicat a les *Llegendes de Barcelona*, l'època citada més antiga la trobem a les novel·les de na Ma Aurèlia Capmany, en què descriu la zona de Collblanc a cavall entre els segles XVIII i XIX.

Com a conjunt, el primer bloc important (en quantitat i importància de les cites) són els anys 30, majoritàriament centrats al La Torrassa. Després trobem un nou bloc destacable a les referències dels anys 60 i 70 agrupats, en aquest cas la zona de la ciutat que adquireix més protagonisme és Bellvitge.

4.3.3.- Els autors

A l'estudi d'en Carles Carreras sobre la *Barcelona literària*, l'autor fa referència a la importància de saber el grau de vinculació dels escriptors amb el territori que descriuen a les seves obres i és en aquest sentit que cal fer una primera divisió: els autors hospitalencs (o vinculats fortament amb la realitat hospitalenca) i els escriptors forans.

Són els autors de la ciutat els qui proporcionen les informacions més detallades i els qui descriuen millor el paisatge de la ciutat i també la seva complexitat. Són els casos de Joan Casas, Ramon Gómez Molina, Jaime Martín, Albert García Ripoll o Angelina Vilella, i també els hospitalencs adoptius: Fernando Gómez o Paco Candel. Els autors 'criats' a la ciutat són els que parlen de l'Hospitalet Vell, del barri del Centre.

Dels forans, n'hi ha que tenen les seves predileccions a l'hora de triar els barris de la ciutat. Hi ha els qui citen preferentment Collblanc: Joan Agut, Maria Aurèlia Capmany o Manuel de Pedrolo. Són tots ells veïns dels barris veïns de Sants i d'Hostafrancs. Hi ha altres autors que citen Bellvitge, és el cas de Manuel Vázquez Montalbán, també Francisco Candel té una predilecció especial en citar Bellvitge.

També són els autors que no són de la ciutat els que ens miren des dels límits de la ciutat: hi ha dues visions habituals, la més utilitzada és la que hi ha des de la Granvia o autovia de Castelldefels. L'altre límit més mencionat és la carretera de Collblanc.

4.3.4.- Els gèneres

Hi ha varietat de gèneres literaris en els llibres de creació que mostren la ciutat de l'Hospitalet. Ja hem parlat de les dificultats que hi ha de marcar amb claredat la frontera entre la ficció i la no ficció, i també de definir amb claredat la creació literària. Per ser coherents amb el que hem explicat fins ara, podem dir que el gènere predominant és la narrativa, això és evident, però no és l'únic. Dins la narrativa, comptem bàsicament les novel·les, però hi ha també contes, dietaris, reportatges periodístics i biografies.

Un altre gènere comentat, i ben representat en aquest treball, ha estat la novel·la gràfica, també anomenada còmic o tebeo. Bàsicament hi ha un autor, Jaime Martín, que ha retratat paisatges de

L'Hospitalet en un bon nombre de *tebeos*. Aquest gènere va ser utilitzat l'any 1991 en l'obra *L'Hospitalet, una ciutat en marxa*, en un intent molt poc reeixit de fer una història gràfica de la ciutat.

A causa de la magnitud de les obres en prosa, la poesia ha quedat pendent d'una recollida i anàlisi més minuciosa. És aquest un gènere en el qual trobaríem molts i molt bons exemples. Hi ha llibres de poemes dedicats a la ciutat, entre els quals hem de destacar el *Contrallum hospitalenc* de Francesc Marcè. La poetessa de la ciutat Anna Maria Fontanals té dos llibres de poemes hospitalencs: *El meu poble i jo* i *Perfils històrics de l'Hospitalet*. Un altre escriptor de la ciutat, que fa temps va marxar a viure fora, en Ramon Minoves, té un poema anomenat *Havent tornat a l'indret on vaig néixer* dins el poemari *Roderes*.

Caldria recórrer l'obra poètica d'en Pere Vives, molt anys veí de l'Hospitalet i amb més de 40 poemaris publicats, per trobar rastres de la ciutat. A banda dels poetes, més o menys reconeguts i que han publicat els seus propis llibres de poemes, hi ha també diversos concursos de poesia, organitzats a la ciutat, que han publicat llibres col·lectius: Ramón Fernández Jurado, Poesies Populares de Can Serra o el Certàmen poètic Andreu Trias.

També el món de la música ens ha donat lletres que es podrien incloure per saber quina imatge de la ciutat mostren. Alguns exemples serien: *Hospitalet se sale* de Rosa Rosario o *Llegó la primavera* de Dani Flaco. Són lletres dels anys 2000. També hi ha lletres de sardanes dedicades a la ciutat o, en un altre àmbit, la rumba de *Los Manolos* dedicada a l'Acollidora.

Finalment, un altre àmbit de creació que s'hauria de seguir és l'audiovisual. S'han fet pel·lícules i sèries fent servir la ciutat d'escenari, les més conegudes són les dirigides per José Corbacho i Juan Cruz: *Tapas*, *Cobardes* i la sèrie *Pelotas*.

5.- Deu petites conclusions

Primer. L'Hospitalet existeix literàriament. L'Hospitalet existeix a la gran literatura i és una ciutat amb més presència literària del que sembla. L'Hospitalet existeix literàriament en obres de Manuel Vázquez Montalbán, d'Eduardo Mendoza, d'Ignasi Agustí, de Paco Candel, de Joan Casas, de Sebastián Juan Arbó, ... i d'un bon nombre d'escriptors més. En aquest treball, es recullen un centenar d'obres.

Segon. Tot i existir a la literatura, L'Hospitalet no és una ciutat literària. No té espais que siguin referents literaris reconeguts. Tot i no ser una d'aquelles ciutats amb referents literaris reconeguts -quan hom pensa en Praga, pensa en Kafka, o si pensem en Dublín, pensem en Joyce- l'Hospitalet és una de les excepcions pel que fa a poblacions de l'àrea metropolitana de Barcelona amb presència en obres literàries. De les ciutats no literàries del nostre entorn, l'Hospitalet seria de les que té una presència a la literatura més destacable.

Tercer. A l'Hospitalet literari els barris predominen més que la ciutat. La presència literària de la ciutat va per barris, la qual cosa és un reflex perfecte de la realitat. Els barris s'imposen al conjunt de la ciutat i, de tots, n'hi ha dos que sobresurten: **Bellvitge i la Torrassa**. Tots dos són, principalment, la imatge de l'obrer i de la immigració. La Torrassa afegeix a la imatge obrera, la de l'anarquisme i els anys 30. Bellvitge és la imatge de l'especulació urbanística dels anys 60 i 70.

Quart. La visió literària de la ciutat no és igual des de dins que des de fora. L'autor 'local' és més sensible i delicat, també més líric. Troba virtuts a la ciutat i la mostra amb més detall, evoca imatges positives. En l'autor forani destaquen més les imperfeccions de la ciutat, els problemes de la realitat o l'esgarrament intern. Els autors locals són, d'altra banda, els qui mostren més imatges del barri del Centre i de l'Hospitalet Vell.

Cinquè. La presència rellevant de la ciutat a la literatura comença als anys 60 però es consolida als 70 del passat segle. Al llarg del que portem de segle XXI, el període 2000-2010, la presència literària de l'Hospitalet s'ha incrementat enormement, la ciutat apareix citada a nombroses obres literàries. Per tant aquests cinquanta anys de presència literària ens permeten parafrasejar la cita d'en Vázquez Montalbán referint-se l'any 1983 a la Barcelona literària: *Contemplem cinquanta anys de novel·la urbana*, que en el cas de l'Hospitalet i d'aquest treball són els que van dels anys 60 del segle XX als anys 10 del segle XXI.

Sisè. La literatura aporta informació i serveix per conèixer millor la ciutat. En el cas de l'Hospitalet aquest coneixement va des dels anys del primer ajuntament democràtic recreats per Candel, a l'experiència dels rellogats dels anys 50 i 60 amb la mirada d'en Pedrolo, les dures històries d'immigrants que explica Empar Fernández o els ambients anarquistes de la Torrassa d'Ignasi Agustí. Ara bé, val a dir que encara no hi ha cap obra de ficció que expliqui la ciutat al llarg del temps o en la seva globalitat. D'alguna manera, falta 'la gran novel·la sobre l'Hospitalet'.

Setè. La imatge de l'Hospitalet a la literatura es correspon prou amb la realitat. Hi ha **més realitat que ficció** literària. La imatge que mostra la literatura és la d'una ciutat industrial, fabril, suburbial, lligada a la immigració, als obrers, a la urbanització del seu territori. La literatura reflecteix també la divisió i fragmentació de la ciutat en uns barris ben diferenciats. I que, al llarg dels anys, han conviscut aïlladament. I també, en les darreres obres escrites, reflecteix l'evolució de la ciutat amb canvis urbanístics, amb el sentiment de pertinença i amb la presència de nova immigració.

Vuitè. El tema de **la llengua** és poc determinant. De les 27 obres més comentades en aquest treball, 13 són en català i 14 en castellà. L'únic desequilibri es produeix en el grup de quatre obres en què l'Hospitalet es un paisatge destacat i necessari pel desenvolupament de la història, són aquelles novel·les més populars, d'autors més reconeguts, com és el cas d'Eduardo Mendoza o d'en Vázquez Montalbán, i totes quatre són en castellà.

Novè. De les tres funcions de la ciutat en relació a la literatura –escenari, ambient i protagonista–, la ciutat de l'Hospitalet és utilitzada en moltes de les obres citades simplement com a **paisatge**, tant en el cas de cites curtes i puntuals com en novel·les senceres, *Cero negativo*, per exemple. Però si hem de destacar un dels papers que hi juga la ciutat és el d'**ambient**, en el qual la ciutat ensenya més d'ella mateixa i ofereix alguna cosa més que decorats i escenari, aquest és el paper que fa a *Los mares del sur* o a *19 de julio*. Per tant, hi ha un dels rols que està poc representat i és el de la ciutat com a **protagonista**, exceptuant un parell de contes d'en Joan Casas, la ciutat no és l'autèntica protagonista de cap obra. Aquesta és una de les assignatures pendents, el què és evident és que hi ha prou matèria històrica, social i humana com per aconseguir-ho, tot dependrà dels creadors literaris.

Desè i últim. **L'Hospitalet hauria de tenir un 'corpus literari' viu** amb dues funcions primordials: d'una banda, mostrar aquest l'Hospitalet literari que existeix i facilitar, així, el coneixement de la ciutat mitjançant la literatura i de l'altra, estimular la creació literària amb la ciutat com a protagonista, hi ha prou territori, prou història i prou esdeveniments per fer-ho.

Amb tot, aquest corpus pot servir de base, si no per tesis doctorals, sí per treballs de recerca de batxillerat que estimulin la lectura i el coneixement de la ciutat.

6.- Un centenar de cites

Aquí hi ha la relació de cent llibres citats. Cent és un número simbòlic, podria ser diferent. De fet, no estan totes les que són i és probable que alguna cita inclosa aquí no tingui prou entitat com per ser-hi. Hi ha llibres d'aquest llistat que s'han mantingut aquí, simplement, per l'emoció del descobriment inesperat. Hi ha un punt de subjectivitat en aquesta relació de cites. Amb uns criteris més estrictes, aquest llistat podria quedar reduït i quedar-se en seixanta, o potser setanta?. També és cert que, sense rebuscar massa trobaríem títols per fer arribar el número de cites fins a cent-cinquanta. Tant se val, en aquest cas la quantitat no és rellevant. L'important és tenir un llistat, aquest centenar de cites, ja ho hem comentat al llarg del treball, ve a ser una primera pedra d'un futur 'corpus literari' contrastat. Per tant, hi ha cites que poden desaparèixer per poc significatives i, de la mateixa manera, incorporar-ne altres que han quedat fora.

Les cites que hi ha relacionades aquí són les que he treballat per tal d'arribar a alguna conclusió sobre la imatge de l'Hospitalet a la creació literària. Han quedat pendents d'analitzar amb més deteniment els poemes, així com les lletres de cançons i els guions cinematogràfics.

6.1.- Referències bibliogràfiques

Amb *: Llibres que passen a l'Hospitalet.

Amb **: Llibres de no ficció o de barreja ficció i realitat.

1. Agustí, Ignasi. **19 de juliol**. Barcelona: Planeta, 1965
2. Agut, Joan. **L'arbre de la memòria**. Barcelona: Proa, 2002 (Premi Pin i Soler 2002)
3. Agut, Joan. **La mirada del cec**. Barcelona: Columna, 2000
4. Agut, Joan. **Pastís de noces**. Barcelona: Proa, 2003
5. Agut, Joan. **La Via Làctia**. Barcelona: Empúries, 2001
6. ** Alba, Victor. **Retorn a Catalunya**. Barcelona: Pòrtic, 1970
7. Alcoberro, Agustí. **Retrat de Carme en penombra**. Barcelona: Ed. 62, 1989 (Premi Sant Jordi)
8. Amat, Kiko. **Cosas que hacen BUM**. Barcelona: Anagrama, 2007
9. Árbol, Víctor del. **El peso de los muertos**. Madrid: Castalia, 2006
10. ** Balaguer, Victor. **Guía de Barcelona a Martorell por el ferrocarril**. Barcelona, 1857
11. Barbachano, Margarita. **La dama rosa**. Madrid: Huerga y Fierro, 1998
12. Barrera, Manuel i Pijoan López, Jordi. **Tu no m'estimes**. Barcelona: Llibres de L'Índex, 2008
13. ** Bayo, Eliseo. **De qué viven y por qué mueren los españoles**. Barcelona: Dirosa, 1975
14. Bayo, Eliseo. **Puro desastre**. Madrid: Acento, 1999
15. ** Bladé, Artur. **Francesc Pujols per ell mateix**. Barcelona: Pòrtic, 1967
16. Campmany, Ma Aurèlia. **El gust de la pols**. Barcelona: Destino, 1962
17. Campmany, Ma Aurèlia. **Un lloc entre els morts**. Barcelona: Laia, 1987 (1a edició: 1968)
18. Candel, Francisco. **Un ayuntamiento llamado Ellos**. Barcelona: Ediciones B, 1994
19. Candel, Francisco. **Barrio**. Barcelona: Marte, 1977

20. ** Candel, Francisco. *Carta abierta a un empresario*. Barcelona: Laia, 1974
21. ** Candel, Francisco. *Un charnego en el senado*. Barcelona: PyJ, 1979
22. ** Candel, Francisco. *Patatas calientes*. Barcelona: Ronsel, 2003
23. ** Candel, Francisco. *Ser obrero no es ninguna ganga*. Barcelona: Ariel, 1968
24. Casals, Pedro. *El señor de la coca*. Barcelona: Plaza y Janés, 1987
25. * Casas, Joan. *Pols de terrat*. Barcelona: Selecta, 1980 (Premi Victor Català)
26. ** Cock, Henrique. *Relación del viaje hecho por Felipe II en 1585*. Madrid, 1876
27. * Costa, Júlia. *Els tocaboires a l'Hospitalet*. L'Hospitalet: Centre d'Estudis, 1998
28. Enzesberger, Hans Magnus. *El corto verano de la anarquía*. Barcelona: Grijalbo, 1972
29. España, Ramon de. *La llamada de la selva*. Barcelona: Edhasa, 1999
30. Eyre, Pilar. *Quico Sabaté, el último guerrillero*. Barcelona: Península, 2000
31. Fernández, Empar. *Para que nunca amanezca*. Barcelona: Meteora, 2001
32. Folch i Camarasa, Ramon. *La visita*. Barcelona: Selecta, 1965 (Premi Sant Jordi 1964)
33. Fontanals, Anna Maria. *El meu poble i jo*. L'Hospitalet, 1991
34. Fontanals, Anna Maria. *Perfils històrics de L'Hospitalet*. L'Hospitalet: Ajuntament, 200
35. Formosa, Feliu. *Bellvitge*. Barcelona: Cruïlla, 2005
36. García Raffi, Josep-Vicent. *Esyll T. Lawrence: una gal·lesa entre dracs*. València: PUV, 2007
37. * García Ripoll, Albert. *SCAT*. Barcelona: Carena, 2008
38. García Sánchez, Javier. *La historia más triste*. Barcelona: Anagrama, 1991
39. * Gómez, Fernando. *Cero negativo*. Barcelona: Huerga & Fierro, 2009
40. * Gómez Molina, Ramon. *El crit de les mil nits*. Lleida: Pagés, 2000
41. González Ledesma, Francisco. *Las calles de nuestros padres*. Madrid: Jucar, 1989
42. Goytisolo, Luis. *Recuento*. Barcelona: Seix Barral, 1975
43. Juan Arbó, Sebastián. *Sobre las piedras grises*. Barcelona: Destino, 1949
44. Llanes, Francisco. *Bellvitge: la minúscula chicago de los rascacielos* dins *Paisajes de una vida*. Pontevedra: El taller del poeta, 2003
45. ** Llarch, Joan. *Obreros mártires de la libertad*. Barcelona: Producciones Editoriales, 1978
46. Loperena, Josep Maria. *Ulls de falcó*. Barcelona: Columna, 2006
47. * Luri, Gregori. *L'Hospitalet. Una ciudad en marcha*.
48. Manent, Marià. *El vel de Maia*. Barcelona: Destino, 1975 (Premi Josep Pla 1974)
49. Marcé Sanabra, Francesc. *Contrallum hospitalenc*. L'Hospitalet: Rius i Vila, 1979
50. ** Marín, Angels. *iSe acabó!*. Barcelona: PyJ, 2002
51. ** Marín, Dolors. *Clandestinos*. Barcelona: PyJ, 2002
52. Martín, Andreu i Ribera, Jaume. *Amb els morts no s'hi juga*. Barcelona: Columna, 2003
53. Martín, Andreu. *El blues de la ciutat inversemblant*. Barcelona: Edebé, 2009
54. Martín Andreu i Quilez, Carles. *Piel de policía*. Barcelona: Roca, 2006
55. Martín, Andreu. *Pròtesi*. Barcelona: La Magrana, 1990
56. Martín, Jaime. *Flores sobre el asfalto*. Barcelona: La Cúpula,
57. Martín, Jaime. *La basca que más casca*. Barcelona: La Cúpula, 1991
58. * Martín, Jaime. *Los primos del parque*. Barcelona: La Cúpula, 1994
59. Martín, Jaime. *Los cuentos de los primos del parque*
60. Martín, Jaime. *La memoria oscura*. Barcelona: La Cúpula, 2001

61. * Martín, Jaime. **Sangre de barrio**. Barcelona: La Cúpula, 1995
62. ** Massot i Muntaner, Josep. **La guerra civil a Montserrat**. Barcelona: PAM, 1984
63. Mendoza, Eduardo. **La verdad sobre el caso Savolta**. Barcelona: Seix Barral, 1975
64. Mendoza, Eduardo. **Sin noticias de Gurb**. Barcelona: Seix Barral, 1991
65. Minoves, Ramon. **Roderes**. Barcelona: Columna, 1995
66. Monzó, Quim. **Uf, va dir ell**. Barcelona: Bosch, 1978
67. ** Orensanz, Toni. **L'òmnibus de la mort: parada Falset**. Barcelona: Ara Llibres, 2008
68. ** Palau y Dulcet, A. **Memorias de un librero catalán 1867-1935**. Barcelona: Catalonia, 1935
69. Pàmies, Teresa. **Busqueu-me a Granada**. Barcelona: Destino, 1980
70. * Parramon, Clara Carme. **Alguns matins de l'Hospitalet**. L'Hospitalet: TPK, 1998
71. Pedrolo, Mauel de. **Cartes a Jones Street**. Barcelona: Edicions 62, 1978
72. Pedrolo, Manuel de. **Diari 1986**. Barcelona: Edicions 62, 1988
73. Pedrolo, Manuel de. **Unes mans plenes de sol**. Barcelona:, 1977
74. Pedrolo, Manuel de. **Mecanoscrit del segon origen**. Barcelona: Edicions 62, 1974
75. Pedrolo, Manuel de. **Milions d'ampolles buides**. Barcelona: Laia, 1979
76. Pedrolo, Manuel de. **Viure a la intempèrie**. Barcelona: Nova Terra, 1974
77. Pérez Fernández, Gumersindo. **De joven, emigrante**. Barcelona: Viena, 2004
78. Polo, Higinio. **Ventre de nácar**. Barcelona: Montesinos, 2003
79. Prats, Joan de Déu. **Llegendes de Barcelona**. Barcelona: PAM, 2007
80. Puig, Valentí. **La gran rutina**. Barcelona: Destino, 2006 (Premi Sant Joan 2006)
81. Quílez, Carles. **Psicopata**. Barcelona: Cossetània, 2004.
82. ** Rodrigo, Antonina. **Lorca, Dalí: una amistad traicionada**. Barcelona: Planeta, 1981
83. Roig, Montserrat. **El temps de les cireres**. Barcelona: Edicions 62, 1977
84. ** Sales, Joan. **Cartes a Màrius Torres**. Barcelona: Club Editor, 1976
85. ** Sentís, Carles. **Viatge en Transmiserià**. Barcelona: La Campana, 1994
86. ** Sinca, Genís. **La providència es diu Paco**. Barcelona: RBA Dèria, 2008
87. Solà, Lluís. **Un segle d'humor català**. Barcelona: Bruguera, 1975
88. Solsona, Ramon. **Línia blava**. Barcelona: Columna, 2004
89. Sostres, Salvador. **Jo, les mentides que calen per explicar una sola veritat**. Barcelona: L'Esfera dels llibres, 2006
90. Sotorra, Andreu. **L'assassí viu a Bellvitge**. Barcelona: Empúries, 1987
91. ** Tree, Matthew. **CAT. Un anglès viatja per Catalunya**. Barcelona: Columna, 2000
92. ** Trueta, Josep. **Fragments d'una vida**. Edicions 62, 1978
93. Tusset, Pablo. **Lo mejor que le puede pasar a un cruasán**. Barcelona: Lengua de Trapo, 2001
94. Vallverdú, Josep. **La lluna amb les dents**. Lleida: Virgili i Pagès, 1989
95. ** Van Tricht, Renée. **Un regalo de vida**. Barcelona: Editorial STJ, 2006
96. Vázquez Montalbán, M. **Los alegres muchachos de Atzavara**. Barcelona: Mondadori, 1987
97. Vázquez Montalbán, Manuel. **Los mares del sur**. Barcelona: Planeta, 1997
98. Vázquez Montalbán, Manuel. **Los pájaros de Bangkok**. Barcelona: Planeta, 1983
99. Vilella, Angels. **Temps d'orquídies**. Girona: CCG, 2007
100. ** Xifra, Narcís. **Montserrat, juliol de 1936**. Barcelona: edició d'autor, 1975

6.2.- Relació de llibres (ordre cronològic)

(*) Llibres que passen total o majoritàriament a l'Hospitalet.

Del primer (1932) al segon (1980) passen gairebé 50 anys. Després, en 30 anys se'n fan uns dotze.

1. Anteriors a 1960

- 1.1. *** Viatge en transmiseria** de Carles Sentís (1932)
- 1.2. **Memorias de un librero catalán 1867-1935.** d'Antonio Palau y Dulcet (1935)
- 1.3. **Sobre las piedras grises** de Sebastián Juan Arbó (1949)

2. Anys 60

- 1.1. **El gust de la pols** de Maria Aurèlia Capmany (1962)
- 1.2. **La visita** de Ramon Folch i Camarasa (1965)
- 1.3. **19 de julio** d'Ignasi Agustí (1965)
- 1.4. **Francesc Pujols per ell mateix** d'Artur Bladé (1967)
- 1.5. **Un lloc entre els morts** de Maria Aurèlia Capmany (1968)
- 1.6. **Ser obrero no es ninguna ganga** de Francisco Candel (1968)

2. Anys 70

- 2.1. **Retorn a Catalunya** de Víctor Alba (1970)
- 2.2. **El corto verano de la anarquía** de Hans magnus Enzensberger (1972)
- 2.3. **Carta abierta a un empresario** de Francisco Candel (1974)
- 2.4. **Mecanoscrit del segon origen** de Manuel de Pedrolo (1974)
- 2.5. **Viure a la intempèrie** de Manuel de Pedrolo (1974)
- 2.6. **Recuento** de Luis Goytisolo (1975)
- 2.7. **El vel de Maia** de Marià Manent (1975)
- 2.8. **La verdad sobre el caso Savolta** de Eduardo Mendoza (1975)
- 2.9. **Montserrat, juliol de 1936** de Narcís Xifrà (1975)
- 2.10. **De qué viven y por qué mueren los españoles** d'Eliseo Bayo (1975)
- 2.11. **Cartes a Màrius Torres** de Joan Sales (1976)
- 2.12. **El temps de les cireres** de Montserrat Roig (1977)
- 2.13. **Unes mans plenes de sol** de Manuel de Pedrolo (1977)
- 2.14. **Barrio** de Francisco Candel (1977)
- 2.15. **Obreros mártires de la libertad** de Joan Llarch (1978)
- 2.16. **Fragments d'una vida.** De Josep Trueta (1978)
- 2.17. **Un charnego en el senado** de Francisco Candel (1978)
- 2.18. **Splasss h h f** dins **Uf va dir ell** de Quim Monzó (1978)
- 2.19. **Cartes a Jones Street** de Manuel de Pedrolo (1978)
- 2.20. **Los mares del sur** de Manuel Vázquez Montalbán (1979)
- 2.21. **Milions d'ampolles buides** de Manuel de Pedrolo (1979)

3. Anys 80

- 3.1. **Busqueu-me a Granada.** de Teresa Pàmies (1980)

- 3.2. **Protèsi** d'Andreu Martín (1980)
- 3.3. * **Pols de terrat** de Joan Casas (1980)
- 3.4. **Los pájaros de Bangkok** de Manuel Vázquez Montalbán (1983)
- 3.5. **La guerra civil a Montserrat** de ... (1984)
- 3.6. * **L'assassí viu a Bellvitge** d'Andreu Sotorra (1987)
- 3.7. **El señor de la coca** de Pedro Casals (1987)
- 3.8. **Los alegres muchachos de Atzavara** de M. Vázquez Montalbán (1987)
- 3.9. **Diari 1986** de Manuel de Pedrolo (1988)
- 3.10. **Las calles de nuestros padres** de Francisco González Ledesma (1989)
- 3.11. **Retrat de Carme en penombra** d'Agustí Alcoberro (1989)
- 4. **Anys 90**
 - 4.1. **La historia más triste** de Javier García Sánchez (1991)
 - 4.2. * **L'Hospitalet. Una ciudad en marcha** de Jaume Marzal i Gregori Luri (1991)
 - 4.3. **Sin noticias de Gurb** de Eduardo Mendoza (1991)
 - 4.4. * **Un ayuntamiento llamado ellos** de Francesc Candel (1994)
 - 4.5. * **Els tocaboires a l'Hospitalet** de Júlia Costa (1997)
 - 4.6. **La dama rosa** de Rosa Barbachano (1998)
 - 4.7. * **Alguns matins de l'Hospitalet** de Clara Parramon (1998)
 - 4.8. **La llamada de la selva** de Ramón de España (1999)
 - 4.9. **Puro desastre** d'Eliseo Bayo (1999)
- 5. **Anys 2000**
 - 5.1. **La mirada del cec** de Joan Agut (2000)
 - 5.2. **CAT** de Mathew Tree (2000)
 - 5.3. * **El crit de les mil nits** de Ramon Gómez Molina (2000)
 - 5.4. **Quico Sabaté, el último guerrillero** de Pilar Eyre (2000)
 - 5.5. **La Via Làctia** de Joan Agut (2001)
 - 5.6. **Para que nunca amanezca** de Empar Fernández (2001)
 - 5.7. **Se acabó** d'Angels Marín (2002)
 - 5.8. **Clandestinos** de Dolors Marin (2002)
 - 5.9. **Pastís de noces** de Joan Agut (2003)
 - 5.10. **Lo mejor que le puede pasar a un cruasán** de Pablo Tusset (2001)
 - 5.11. **L'arbre de la memòria** de Joan Agut. (2002)
 - 5.12. **Amb els morts no s'hi juga** d'Andreu Martín i Jaume Ribera (2003)
 - 5.13. **Patatas calientes** de Francisco Candel (2003)
 - 5.14. **Línia blava.** de Ramon Solsona (2004)
 - 5.15. **De joven, emigrante** de Gumersindo Pérez Fernández (2004)
 - 5.16. **Ulls de falcó** de Josep Maria Loperena (2006)
 - 5.17. **La gran rutina** de valentí Puig (2006)
 - 5.18. **Piel de policía** d'Andreu Martín (2006)
 - 5.19. **El peso de los muertos** de Víctor del Árbol (2006)
 - 5.20. **Conte de Nadal a Jo, les mentides que calen...** de Salvador Sostres (2006)

- 5.21. ***Temps d'orquídies*** d'Angels Vilella (2007)
- 5.22. ***Cosas que hacen BUM*** de Kiko Amat (2007)
- 5.23. ***Llegendes de Barcelona*** de Joan de Déu Prats (2007)
- 5.24. **** SCAT*** d'Albert García Ripoll (2008)
- 5.25. ***Tu no m'estimes*** de Manel Barrera (2008)
- 5.26. ***La providència es diu Paco*** de Genís Sinca (2008)
- 5.27. ***L'omnibus de la mort: Parada Falset*** de Toni Orensanz (2008)
- 5.28. **** Cero negativo*** de Fernando Gómez (2009)
- 5.29. ***El blues de la ciutat inversemblant*** d'Andreu Martín (2009)
6. L'Hospitalet a la novel·la gràfica
 - 6.1. ***La basca que más casca*** de JM (1989) Dibuixat entre 1986-89
 - 6.2. **** Sangre de barrio*** de Jaime Martín (1989)
 - 6.3. **** Los primos del parque*** de JM (1991)
 - 6.4. ***Los cuentos de los primos del parque*** de Jaime Martín (1992)
 - 6.5. ***Sangre de barrio II*** (1998)
 - 6.6. ***Flores sobre el asfalto*** de Jaime Martín
 - 6.7. ***Memória oscura*** de Jaime Martín (2001)
7. L'Hospitalet a la poesia
 - 7.1. **** Contrallum hospitalenc*** de Francesc Marcé (1945-1978)
 - 7.2. **** Havent tornat a l'indret on vas néixer*** dins ***Roderes*** de Ramon Minoves (1985)
 - 7.3. **** El meu poble i jo*** d'Anna Maria Fontanals (1991)
 - 7.4. **** Perfils històrics de L'Hospitalet*** d'Anna Maria Fontanals
 - 7.5. ***Poesies populars de Can Serra***
 - 7.6. ***Poesies del Concurs Ramon Fernández Jurado***
 - 7.7. ***Premi Andreu Trias***
 - 7.8. ***Pere Vives***
8. L'Hospitalet a la música i al cinema
 - 8.1. ***Hi ha una ciutat*** de Victor Naranjo (2004)
 - 8.2. ***Tapas*** de José Corbacho i Juan Cruz (2005)
 - 8.3. ***Hospitalet se sale*** de Rosa Rosario (2006)
 - 8.4. ***Llegó la primavera*** de Dani Flaco (2008)
 - 8.5. ***Cobardes*** de José Corbacho i Juan Cruz (2008)
 - 8.6. ***Pelotas*** de José Corbacho i Juan Cruz (2009)

7.- Bibliografia

Sobre l'Hospitalet

- Botey, Jaume. ***Cinquanta-quatre relats d'immigració***. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1986
- Camós, Joan. ***L'Hospitalet: història de tots nosaltres 1930-1936***. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1986
- Camós, Joan. ***L'Hospitalet i la immigració. Catalanistes i anarquistes als anys trenta*** dins ***Quaderns d'estudi 21***. L'Hospitalet: Centre d'Estudis de l'Hospitalet, 2009
- Casas, Joan. ***Com es fa una ciutat?***. L'Hospitalet: Museu de l'Hospitalet, 1986
- Casas, Joan. ***De pagesos a aturats***. L'Hospitalet: Ajuntament de l'Hospitalet, 1987
- Gabancho, Patrícia. ***L'Hospitalet del Llobregat: l'aposta*** dins ***El Barcelonès***. Barcelona: Disseny Cultural, 1995
- ***Història de l'Hospitalet: una síntesi del passat com a eina de futur***. L'Hospitalet: Centre d'Estudis de l'Hospitalet, 1997
- ***L'Hospitalet. Ahir, avui, demà***. L'Hospitalet: Ajuntament de l'Hospitalet, 1997
- ***Imatges i records. L'Hospitalet de Llobregat***. Barcelona: Viena, 1995
- Ivern, Francisco. ***Hospitalet de Llobregat. Municipio suburbano***. Barcelona: CSIC, 1960
- Jordà i Capdevila. ***Collblanc i la Parròquia de Sant Ramon Nonat***. L'Hospitalet: Parròquia de Sant Ramon Nonat, 1995
- Marín, Dolors. ***Ministros anarquistas***. Barcelona: De Bolsillo, 2005
- ***Pla de cultura de l'Hospitalet de Llobregat: L'Hospitalet, ciutat i cultura***. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2007
- Planes, Josep M. ***Els gànsters de Barcelona***. Barcelona: Proa, 2002
- Riera, Ignasi. ***Off Barcelona***. Barcelona: Barcanova, 1993
- Rius i Vila, Joan. ***El meu Josep Janés i Olivé***. L'Hospitalet: Ajuntament, 1976
- Ruiz Fuentes, Rafael. ***Vivir en L'Hospitalet. Una visión de la problemática municipal y ciudadana entre 1981 y 1984***. Estudio realizado por Metra Seis. L'Hospitalet: PMC, 1986
- Soler i Amigó, Joan. ***El Baró de Maldà i L'Hospitalet***. L'Hospitalet: Ajuntament de l'Hospitalet, 1996

Sobre l'Hospitalet i llibres

- ***Bibliografia sobre l'Hospitalet***. L'Hospitalet: Ajuntament de l'Hospitalet, 1985
- ***Bibliografia sobre l'Hospitalet, actualització 1985-1992***. L'Hospitalet: Centre d'Estudis de l'Hospitalet, 1992
- ***Ciutat plural. Llibres singulars. Autors i autores de l'Hospitalet 2003-2004***. L'Hospitalet: Ajuntament de l'Hospitalet, 2004
- ***Ciutat plural. Llibres singulars. Autors i autores de l'Hospitalet 2005-2006***. L'Hospitalet: Ajuntament de l'Hospitalet, 2006

- **Ciutat plural. Llibres singulars. Autors i autores de l'Hospitalet 2007-2008.** L'Hospitalet: Ajuntament de l'Hospitalet, 2009 ✓
- **Ciutat singular. Llibres plurals. Autors i autores de l'Hospitalet 2001-2002.** L'Hospitalet: Centre d'Estudis de l'Hospitalet i Perutxo Llibres, 2003
- Rodón, Francisco. **Ficción, realidad, crónica o novela en Un ayuntamiento llamado ellos, de Francisco Candel** a Cuadernos de Estudio y Cultura, núm 15. Barcelona: ACEC, 2002

Sobre Barcelona i literatura

- Carreras Verdaguer, Carles. **La Barcelona literaria.** Barcelona: Proa, 2003
- Casacuberta, Margarida i Marina Gustà (ed.). **Narrativas urbanas. La construcción literaria de Barcelona.** Barcelona: Fundació Antoni Tapies i Arxiu Històric, 2008
- Guillamon, Júlia. **La ciutat interrompuda.** Barcelona: La Magrana, 2001
- Hughes, Robert. **Barcelona.** Barcelona: Anagrama, 1996
- Soldevila, Carles. **Barcelona vista pels seus artistes.** Barcelona: Aedos, 1957
- Schwarzburger, Susanne. **La ciudad narrada. Barcelona en las novelas urbanas de Eduardo Mendoza** dins *Revista de Filología Románica*, 2002

Sobre literatura

- Auerbach, Erich. **Mimesis. La representación de la realidad en la literatura occidental.** Mexico: Fondo de Cultura Económica, 1979
- Tyras, Georges. **Geometrías de la memoria. Conversaciones con Manuel Vázquez Montalbán.** Granada: Zoela, 2003
- Vargas Llosa, Mario. **La verdad de las mentiras.** Madrid: Seix Barral, 1990

Col·lecció La Medusa de l'Ateneu de Cultura Popular (per ordre cronològic, 23 llibres)

- Marcé i Sanabra, Francesc. **Més vell que l'olivera** . 1987
- **5 anys de converses a l'Ateneu** . 1988
- **Recull de contes.** 1989
- Morales, Ramon. **Coses de l'Hospitalet.** 1990
- Marcé i Piera, Matilde **Cop d'ull als motius de L'Hospitalet.** 1991
- **5 anys de converses a l'Ateneu II.** 1992
- Perelló, Joan. **Un bocí de l'Hospitalet, un temps, una gent.** 1993
- Marcé i Sanabra, Francesc. **Hospitalencs d'ahir.** 1994
- Marcé i Sanabra, Francesc. **Més vell que l'olivera: històries de la història d'un poble mil·lenari.** 1995
- Marcé i Piera, Matilde. **Espigolant en el passat.** 1996

- **5 anys de converses a l'Ateneu III**. 1997
- Marcé, M. Morales, R. Perelló, J. **Tres hospitalencs s'expliquen**. 1998
- Vilella, Angelina. **Onades internes**. 1999
- Vilella, Angelina. **Jo... també recordo**. 2000
- Marcé i Piera, Matilde. **Indústries i obradors a l'Hospitalet**. 2001
- **5 anys de converses a l'Ateneu IV**. 2002
- Marcé i Piera, Matilde. **Cop d'ull al passat de l'Hospitalet**. 2003
- Perelló, Joan. **Passejant pel carrer d'Enric Prat de la Riba**. 2004
- **Visions de la història de L'Hospitalet**. 2005
- Marcé i Piera, Matilde. **Retalls del passat**. 2006
- **5 anys de converses a l'Ateneu V**. 2007
- **Esquixos de ficció**. 2009
- Rius, Joan. **Deu anys crucials a l'Hospitalet de Llobregat 1930-1940**. 2010